

Μεταπτυχιακό Δίπλωμα Ειδίκευσης (Μ.Δ.Ε.)

με τίτλο

«Πολιτισμός και Ανθρώπινη Ανάπτυξη»

Κατεύθυνση: Πολιτισμικές Σπουδές με έμφαση στη Νεότητα και την Ποιότητα Ζωής.

Διακρίσεις, Στερεότυπα, Προσδοκώμενοι Ρόλοι και Ερμηνείες της Περίστασης

Παρασκευή – Χαρούλα Ανάγνου

Επόπτης: καθ. Τηλέμαχος Ιατρίδης

Περιεχόμενα

1	ΕΙΣΑΓΩΓΗ	4
2	ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ	5
2.1	Η ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ	5
2.2	ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ	7
2.3	ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΤΑΣΕΙΣ	13
2.4	ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ	15
2.4.1	Ομάδες-στόχοι προκαταλήψεων και διακρίσεων	16
2.4.2	Μορφές Διακρίσεων	19
2.4.3	Επιπτώσεις Προκαταλήψεων και Συμπεριφορών Διάκρισης	20
2.5	ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ	22
2.5.1	Θεωρία της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης	22
2.5.2	Η Ψυχοδυναμική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων	23
2.5.3	Η Κοινωνικο-πολιτισμική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων	25
2.5.4	Η Γνωστική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων	26
2.6	Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ	27
2.6.1	Θεωρίες για την Αλλαγή των Στερεοτύπων	27
2.6.2	Κίνητρα για Αλλαγή Στερεοτύπων και Μείωση Προκαταλήψεων.....	30
2.6.3	Διαφοροποίηση Στερεοτύπων και Προκαταλήψεων Ανάλογα με το Κοινωνικό Status της Μειονότητας	33
2.6.4	Οι τρεις έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton	35
2.7	ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ	40
2.7.1	Βασικά στοιχεία του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων (ΜΠΣ).....	40
2.7.2	Η θερμότητα και η Ικανότητα	43
2.7.3	Παράγοντες Πρόγνωσης του Περιεχομένου των Στερεοτύπων	44
3	ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ	48
4	ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	49
4.1	Συμμετέχοντες	49
4.2	Πειραματικός Σχεδιασμός και Διαδικασία.....	49
4.3	Μετρήσεις.....	52
4.4	Ανάλυση.....	54
5	ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ.....	55
5.1	Αναπαραστάσεις για την περίσταση	55
5.2	Αναπαραστάσεις για τα αίτια της αντιπαλότητας.....	55

5.3	Αποδιδόμενα χαρακτηριστικά.....	56
6	ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ	59
7	ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ	65
7.1	Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:	65
7.2	Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:.....	65
8	ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ	75

1 ΕΙΣΑΓΩΓΗ

Η παρούσα εργασία μελετά την έννοια των στερεοτύπων και τις σημαντικότερες μελέτες που τα αφορούν. Τα τελευταία χρόνια έχει πραγματοποιηθεί μια αλλαγή στον τρόπο με τον οποίο εξετάζεται το περιεχόμενο των στερεοτύπων, δεδομένου ότι η προσοχή των ερευνητών στρέφεται στις εμπειρικές γενικεύσεις σχετικά με το περιεχόμενό τους και στον τρόπο με τον οποίο δομικοί παράγοντες σχηματίζουν αυτό το περιεχόμενό τους. Η συζήτηση ξεκινά με το πείραμα του Sherif (1967), συνεχίζει με τις μελέτες των Fiske, Cuddy, Glick & Xu (2002) και καταλήγει στις θεωρίες του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων (Stereotype Content Model), μια ψυχολογική θεωρία όπου οι κοινωνικές ομάδες θεωρούνται θερμές αν δεν ανταγωνίζονται την εσω-ομάδα για τους ίδιους πόρους (π.χ. οικονομικούς) και ικανές αν έχουν υψηλό κύρος και κοινωνική θέση (πχ οι μορφωμένοι). Έτσι, η έλλειψη ανταγωνισμού προβλέπει την αντιλαμβανόμενη θερμότητα και η κοινωνική θέση προβλέπει την αντιλαμβανόμενη ικανότητα.

Η παρούσα εμπειρική έρευνα καταγράφει τις απόψεις για τα στερεότυπα που θεωρούν ότι υπάρχουν στην ελληνική κοινωνία και κατά πόσο μπορούν να εξηγηθούν με βάση το Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων. Τα μέρη από τα οποία αποτελείται είναι δυο: στο θεωρητικό μέρος (Κεφάλαια 1, 2, 3 & 4), παρουσιάζεται το γενικό πλαίσιο στο οποίο εντάσσεται το ερευνητικό μέρος και αναλύονται τα εννοιολογικά εργαλεία στα οποία βασίζεται η εμπειρική έρευνα. Ειδικότερα, στο πρώτο, το δεύτερο και τρίτο κεφάλαιο αναφέρονται οι έννοιες της προκατάληψης, του ρατσισμού, των στάσεων και των προκαταλήψεων. Στο κεφάλαιο 5 γίνεται λόγος για τις βασικότερες θεωρητικές προσεγγίσεις που εξετάζουν τις προαναφερθείσες έρευνες. Στο κεφάλαιο 6 αναφέρονται οι θεωρίες για την αλλαγή των στερεοτύπων και τέλος, στο κεφάλαιο 7 παρουσιάζονται τα πιο σημαντικά στοιχεία του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων. Στο εμπειρικό μέρος της εργασίας παρουσιάζονται οι συμμετέχοντες, η διαδικασία που πραγματοποιήθηκε, οι μετρήσεις και η ανάλυση των αποτελεσμάτων. Τέλος, καταγράφονται τα συμπεράσματα της έρευνας και ακολουθούν οι βιβλιογραφικές πηγές και το παράρτημα της εργασίας.

2 ΘΕΩΡΗΤΙΚΟ ΠΛΑΙΣΙΟ

2.1 Η ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΗ ΚΑΙ Η ΔΙΑΚΡΙΣΗ ΜΕΣΑ ΑΠΟ ΤΗΝ ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ

Η έννοια της προκατάληψης αφορά σε μια αδικαιολόγητη ή λανθασμένη στάση απέναντι σε ένα άτομο ή σε μια ομάδα, η οποία έχει συνήθως αρνητικό πρόσημο. Τα χαρακτηριστικά που αποδίδονται στο άτομο ή στα μέλη μιας ομάδας βασίζονται αποκλειστικά και μόνο στην συμμετοχή του ατόμου σε μια κοινωνική ομάδα. Η διάκριση είναι η συμπεριφορά ή οι ενέργειες, συνήθως αρνητικές, απέναντι σε ένα άτομο ή μια ομάδα ατόμων, κυρίως με βάση το φύλο, τη φυλή και την κοινωνική τάξη. Η προκατάληψη περιλαμβάνει τόσο το συναισθηματικό και το συμπεριφορικό, όσο και το γνωσιακό στοιχείο μιας στάσης, ενώ η διάκριση περιλαμβάνει μόνο το συμπεριφορικό.

Για τις προαναφερθείσες έννοιες υπάρχουν τέσσερα κύρια επιστημονικά παραδείγματα. Πρόκειται για την Αυταρχική Προσωπικότητα από τον Adorno (1950), ο οποίος υποστήριξε πως η προκατάληψη είναι τα αποτελέσματα του τύπου προσωπικότητας ενός ατόμου. Στην έρευνά του, ο Adorno ανέπτυξε ένα ερωτηματολόγιο, το οποίο ονόμασε F-Scale (F for fascism). Σε αυτό πρότεινε πως κάποια βαθιά ριζωμένα χαρακτηριστικά προσωπικότητας, προδιέθεταν ορισμένα άτομα να είναι ιδιαίτερα ευαίσθητα στις ολοκληρωτικές και αντιδημοκρατικές ιδέες και ως εκ τούτου, ήταν επιρρεπείς στο να είναι ιδιαίτερα προκατειλημμένοι.

Η δεύτερη προσέγγιση των εννοιών της διάκρισης και των προκαταλήψεων αφορά στην Ρεαλιστική Θεωρία Σύγκρουσεων. Ο Muzafer Sherif υποστήριξε ότι η διομαδική σύγκρουση συμβαίνει όταν δυο ομάδες βρίσκονται σε ανταγωνισμό για περιορισμένους πόρους. Αυτή η θεωρία υποστηρίζεται από τα ευρήματα μιας διάσημης μελέτης που διερεύνησε τη σύγκρουση των ομάδων: The Robber's Cave (Sherif, 1961).

Το τρίτο επιστημονικό παράδειγμα, το οποίο προσεγγίζει τις έννοιες της προκατάληψης και της διάκρισης είναι η θεωρία των Στερεοτύπων. Στερεότυπο είναι «... μια προκαθορισμένη, γενικευμένη πεποίθηση για μια συγκεκριμένη ομάδα ή τάξη ανθρώπων». (Cardwell, 1996).

Τέλος, η Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας πραγματεύεται υπο μελέτη έννοιες. Κοινωνική Ταυτότητα είναι η αίσθηση του ατόμου για το ποιός είναι, βάσει της

συμμετοχής του σε μια ομάδα. Ο Henri Tajfel (1979), υποστήριξε ότι οι ομάδες στις οποίες ανήκουν οι άνθρωποι, είναι μια σημαντική πηγή υπερηφάνειας και αυτοεκτίμησης. Οι ομάδες μας δίνουν μια αίσθηση κοινωνικής ταυτότητας, την αίσθηση του ανήκειν στον κοινωνικό κόσμο (Jenkins, 2007). Το εν λόγω είδος ταυτότητας είναι βασικό αντικείμενο μελέτης των θεωρητικών και ερευνητών που μελετούν τη Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας, παράδοσης που δημιουργήθηκε από τους Tajfel και Turner (1986). Ειδικότερα, υποστηρίζεται πως τα άτομα έχουν την τάση να κατανοούν τον εαυτό τους θετικά παρά αρνητικά, με άμεση συνεπαγωγή να τείνουν να ευνοούν σχετικά επιεικέστερα τα άτομα που ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα με αυτούς, εν συγκρίσει με άτομα διαφορετικών κοινωνικών ομάδων. Αυτή η γενικότερη τάση να δημιουργούνται προκατειλημμένες κρίσεις από τα άτομα, στο πλαίσιο των διαμαδικών τους σχέσεων, θεωρείται κεντρικό σημείο της Θεωρίας Κοινωνικής Ταυτότητας. Τα προαναφερθέντα οδηγούν στο συμπέρασμα πως όταν η κοινωνική ταυτότητα ενός ατόμου δέχεται ‘απειλές’, το ίδιο προχωρά σε μια προσπάθεια δημιουργίας θετικών στοιχείων διαφοροποίησης ή εισέρχεται σε μια διαδικασία κοινωνικών συγκρίσεων, οι οποίες έχουν ως στόχο την προστασία της αυτο-εικόνας του ατόμου. Αυτές οι προσπάθειες είναι δυνατό να θεωρηθούν αυτόματες, αυθόρμητες και ένα είδος αμυντικού μηχανισμού. Από τα στοιχεία αυτά προκύπτει επιπροσθέτως, πως η κοινωνική ταυτότητα αποτελεί καθοριστικό παράγοντα της αυτοεκτίμησης του ατόμου και έτσι, είναι λογικό να υποθέσει κανείς, ότι τα άτομα, που διαθέτουν ορισμένες μόνο θετικές ιδιότητες μέλους, θα καταβάλουν σημαντικές προσπάθειες για να τις διατηρήσουν (Λαμπρίδης, 2004: 93-105).

2.2 ΚΟΙΝΩΝΙΚΗ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑ ΤΟΥ ΡΑΤΣΙΣΜΟΥ

Η παρούσα εργασία, εστιάζοντας στο δι-ομαδικό επίπεδο ανάλυσης, θα μελετήσει το φαινόμενο του σύγχρονου ρατσισμού, το σύνολο όλων εκείνων των διαδικασιών που οδηγούν στην περιθωριοποίηση, τον αποκλεισμό και την αρνητική διάκριση ανθρώπων που ορίζονται ως ξένοι ή ως διαφορετικοί στη βάση της φυλετικής ή της εθνοτικής τους καταγωγής. Θα παρουσιάσει και θα συζητήσει διαφορετικές κοινωνικο-ψυχολογικές θεωρίες δι-ομαδικής σύγκρουσης και τις ερευνητικές κατευθύνσεις που η καθεμιά διανοίγει. Ο ρατσισμός ως ιδεολογικό φαινόμενο συνδέεται με την ανάδυση και την κυκλοφορία αναπαραστάσεων και νοηματοδότησης του 'άλλου' ως διαφορετικού και ως ξένου. Αναπαραστάσεις που αντλούν από λαϊκές προκαταλήψεις, την κοινωνική ιστορία της αλληλεπίδρασης διαφόρων ομάδων και ιδεολογικές πιέσεις για την ιεραρχική τους κατάταξη, εξυπηρετώντας οικονομικά και πολιτικά συμφέροντα που αποβλέπουν στη διατήρηση των άνισων σχέσεων εξουσίας μεταξύ διαφόρων ομάδων. Η πολυεπίπεδη ανάλυση του σύγχρονου ρατσισμού μετατοπίζει την εξήγηση του από ατομικές διεργασίες και τα ψυχολογικά τους παρεπόμενα (προκατάληψη, στερεότυπα, εχθρότητα) σε συνθήκες ομαδικής σύγκρουσης και κοινωνικού ανταγωνισμού ως προς υλικά συμφέροντα και αξιακές διαφοροποιήσεις. Οι σύγχρονες μορφές ρατσισμού και οι ποικίλες εκδηλώσεις του προσδέονται σε ιδεολογίες που ενεργοποιούνται από ειδικά ρητορικά πλαίσια και δημόσιες συζητήσεις γύρω από ζητήματα 'ιθαγένειας', 'έθνους' και 'εθνικής ταυτότητας'.

Ποια είναι η καταγωγή του διαχωρισμού των ανθρώπων σε ομάδες και ποιες είναι οι συνέπειες στον τρόπο με τον οποίο οι άνθρωποι αντιλαμβάνονται και αναλύουν τον κόσμο και τη δική τους θέση μέσα σ' αυτόν; Πώς χρησιμοποιούνται στην πράξη οι ομαδικές κατηγορίες; Ποια είναι η σημασία των ατομικών διαφορών, και πως εξηγείται ότι αντικρουόμενες πολιτικές ιδεολογίες ασκούν διαφορετική έλξη σε διαφορετικούς ανθρώπους; Ποια είναι η εμπειρία των μελών μειονοτικών ομάδων που έρχονται αντιμέτωπα με ρατσιστικές πρακτικές της πλειονοτικής ομάδας και τι είδους ψυχολογικές συνέπειες επιφέρουν; Πώς οι ρατσιστικές ιδεολογίες καταλήγουν να αποκτούν νόημα και να γίνονται μέρη της κοινής λογικής;

Η κοινωνικο-ψυχολογική κατανόηση του ρατσισμού έχει συνδεθεί με τρεις διαφορετικές θεωρητικές οπτικές: την κοινωνιογνωστική (σκέψη για τα κοινωνικά

αντικείμενα), την ψυχοδυναμική και την κοινωνικο-κονστρουξιοπιστική. Η πρώτη αντλώντας από την παράδοση της πειραματικής κοινωνικής ψυχολογίας εστιάζει στις γνωστικές διαστάσεις του ρατσισμού, τους τρόπους δηλαδή που οι άνθρωποι κατηγοριοποιούν και ομαδοποιούν τις κοινωνικές πληροφορίες σε σύνολα. Οι έννοιες που κυριαρχούν είναι οι προκαταλήψεις και τα στερεότυπα, αυθαίρετες πεποιθήσεις που συνδέουν χαρακτηριστικά ή ιδιότητες με ομάδες ανθρώπων. Πρόκειται για προδιαμορφωμένες κρίσεις, επιλεκτικές υπερ-γενικεύσεις που εκδηλώνονται ως απαξιωτικές αξιολογήσεις των εξω-ομάδων ευνοώντας συγχρόνως τα μέλη της ενδο-ομάδας. Οι εξηγήσεις που προτάθηκαν για τις στερεοτυπικές αποδόσεις αφορούν κυρίως σε διαδικασίες μάθησης και κοινωνικοποίησης. Η έμφαση στη μελέτη των νοητικών διαδικασιών ως ατομικοί παράγοντες που ενεργοποιούνται για τη διαμόρφωση των στερεοτύπων καθόρισε το είδος και την κατεύθυνση της βορειοαμερικάνικης κοινωνικο-ψυχολογικής ερευνητικής δραστηριότητας για πάνω από τρεις δεκαετίες. Αφετηρία αυτής της δραστηριότητας υπήρξαν τα πειράματα των Tajfel & Wilkes (1963) για τις γνωστικές και αντιληπτικές συνέπειες της κατηγοριοποίησης σε αντικείμενα του φυσικού κόσμου. Σε τι είδους κρίσεις προβαίνουν οι άνθρωποι όταν τους παρουσιάζονται διχοτομίες ομάδων; Οι κλασικές αυτές μελέτες έδειξαν πως ακόμα και η απλή παρουσία φυσικών ερεθισμάτων σε δύο ομάδες (Α και Β) προκάλεσε ειδικές αντιληπτικές και γνωστικές συνέπειες: μια τάση των υποκειμένων για τονισμό των δια-κατηγορικών διαφορών και συγχρόνως μια τάση τονισμού των ενδο-κατηγορικών ομοιοτήτων. Οι Tajfel & Wilkes πρότειναν πως είναι οι ίδιες οι γνωστικές και αντιληπτικές διαδικασίες που εμπλέκονται σε κοινωνικού περιεχομένου κατηγοριοποιήσεις (όταν δηλαδή τα φυσικά αντικείμενα αντικαθίστανται από ομάδες ατόμων): οι άνθρωποι έχουν την τάση να υπερτονίζουν ομοιότητες ανθρώπων που κατηγοριοποιούνται ως μέλη της ίδιας ομάδας τονίζοντας συνάμα τις διαφορές ανάμεσα στα μέλη των διαφορετικών κοινωνικών κατηγοριών. Οι έρευνες των Tajfel & Wilkes για τις συνέπειες των διαδικασιών κατηγοριοποίησης επιβεβαίωσαν ευρήματα προγενέστερων ερευνών για την υπερ-γενικευτική φύση της στερεοτυπικής σκέψης. Η Wetherell (1987) παρατηρεί πως η έρευνα πάνω στις γνωστικές βάσεις των στερεοτύπων πήρε πολλές και διαφορετικές κατευθύνσεις. Ωστόσο ένα κοινό γνώρισμα αυτών των κατευθύνσεων αφορά στις παραδοχές για τον τρόπο που ο ανθρώπινος νους είναι σχεδιασμένος να λειτουργεί καθώς και την τάση να αναπτύσσει γνωστικές στρατηγικές εξοικονόμησης και σύντμησης των κοινωνικών πληροφοριών. Παραδοχές που συνδέθηκαν με ατομικιστικά μοντέλα

εξήγησης σχετικά με τα είδη και τους τύπους επεξεργασίας πληροφοριών σύμφωνα με τα οποία στρεβλώσεις και σφάλματα οφείλονται σε διαστάσεις οργάνωσης του ανθρώπινου νου και της περιορισμένης χωρητικότητας του. Ειδικεύσεις των κατευθύνσεων ενδιαφέρθηκαν να εξετάσουν τους τρόπους με τους οποίους είναι αποθηκευμένα τα στερεότυπα στη μνήμη των ανθρώπων και οργανωμένα γύρω από αντιπροσωπευτικές εικόνες του τυπικού μέλους της ομάδας που οδηγούν σε απατηλές συσχετίσεις ('πρωτότυπα'). Οι έρευνες αυτού του τύπου οδήγησαν σε αμφιλεγόμενα συμπεράσματα καθώς ερμήνευσαν τις στερεοτυπικές αποδόσεις ως εσφαλμένες διαδικασίες του νου αγνοώντας και παραμελώντας την συλλογική εμπλοκή του ατόμου στον κοινωνικό κόσμο. Οι κριτικές τάσεις αμφισβητώντας το μοντέλο της επεξεργασίας των πληροφοριών και της εικόνας ενός ανεξάρτητου ατόμου που στοχάζεται τον κοινωνικό κόσμο με μοναχικό τρόπο (Wetherell, 1987) καθώς και του ανθρώπινου νου με καθολικές λειτουργίες οδήγησαν σε αρκετές έρευνες που πήραν διαφορετική κατεύθυνση και τοποθέτησαν τον ανθρώπινο νου μέσα στο πλαίσιο της κουλτούρας. Τα ευρήματα από τον συγκεκριμένο τύπο ερευνών κατέδειξαν πως οι στερεοτυπικές κρίσεις και οι προκατειλημμένες αλυσιδωτές συνδέσεις εξυπηρετούν ιδεολογικές λειτουργίες εξασφαλίζοντας επιχειρήματα που αποβλέπουν στη διατήρηση των άνισων σχέσεων ανάμεσα στις πλειονοτικές και τις μειονοτικές ομάδες.

Οι θεωρητικές παραδοχές που θα υιοθετηθούν για την έρευνα των στερεοτύπων είναι κρίσιμης σημασίας, γιατί δεν καθορίζουν μόνο τον τύπο της έρευνας αλλά και τους τρόπους με τους οποίους σχεδιάζονται και οργανώνονται στρατηγικές για την εξάλειψή τους. Οι γνωστικές διεργασίες εντοπίζονται και μορφοποιούνται μέσα από τη δυναμική των κοινωνικών αλληλεπιδράσεων. Οι εσωτερικές δυναμικές του ρατσισμού διερευνήθηκαν από την ψυχοδυναμική προσέγγιση. Παρά τον ατομικιστικό της προσανατολισμό θα συζητηθεί σύντομα η συνεισφορά της. Η έρευνα για την αυταρχική προσωπικότητα από τους Adorno, Frenkel-Brunswik, Levinson & Sanford διεξάχθηκε προς τα τέλη της δεκαετίας του 1940 στις ΗΠΑ και απέβλεπε να απαντήσει στο ερώτημα: *Για ποιο λόγο οι αντικρουόμενες πολιτικές ιδεολογίες ασκούν τόσο διαφορετική έλξη σε διαφορετικά άτομα;* (1950, σελ. 2). Ο Adorno και συν. εισήγαγαν την έννοια της αυταρχικής προσωπικότητας ως τύπο προσωπικότητας στον οποίο εμπεριέχονται ειδικά χαρακτηριστικά και που έλκεται από τη φασιστική ιδεολογία εκδηλώνοντας ισχυρές τάσεις εθνοκεντρισμού. Οι

ιδιότητες της αυταρχικής προσωπικότητας αποδόθηκαν από τους ερευνητές σε γονεϊκές πρακτικές που ενσταλάζουν στα παιδιά την υπακοή στους ανωτέρους και τις διάφορες μορφές εξουσίας και συγχρόνως επιβάλλουν την πειθαρχία τους σ' αυτά με τιμωρίες. Συνέπεια αυτών των πρακτικών είναι τα παιδιά στην ενήλικη τους ζωή να αναπτύξουν ένα τιμωρητικό υπερεγώ και την συσσωρευμένη τους εχθρότητα να την μετατοπίζουν σε ομάδες που θεωρούνται αδύναμες ή κατώτερες, όπως οι μειονοτικές ομάδες. Ο Adorno και οι συνεργάτες του υποστήριξαν πως ιδεολογίες που αντανakλούν κυρίαρχες οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες καλύτερα ταιριάζουν σε ορισμένους τύπους προσωπικότητας εγκαθιδρύοντας μια σχέση ανάμεσα στο χαρακτήρα του ατόμου και την ιδεολογία που υπερασπίζεται (Wetherell, 1987). Η θεωρητική πρόταση του Adorno, συνδέοντας ψυχολογικούς ατομικούς παράγοντες και πρακτικές ανατροφής με τις ευρύτερες ισχύουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες, προσπάθησε να κατανοήσει την εμφάνιση και την αναπαραγωγή φασιστικών καθεστώτων. Η θεωρία δεν είναι επαρκής για την εξήγηση της συλλογικής έκφρασης του ρατσισμού και παραμελεί το ρόλο που παίζουν τα υλικά συμφέροντα στη διατήρηση των άνισων σχέσεων εξουσίας ανάμεσα σε ομάδες με διαφορετική ισχύ.

Μια άλλη κατεύθυνση έρευνας στην κοινωνική ψυχολογία του ρατσισμού έχει σχέση με το ρόλο που παίζει η υπαγωγή στην ομάδα αυτή καθαυτήν. Κύριοι εκπρόσωποι της, όπως το ζεύγος Sherif και οι Tajfel & Turner, έδειξαν πως ανεξάρτητα από τις ατομικές διαφορές, οι συνέπειες της υπαγωγής σε ομάδα είναι ισχυρές και γίνονται φανερές από τους τρόπους με τους οποίους σχετίζονται με άλλα άτομα ή ομάδες και από τους τρόπους που το άτομο καταλήγει να κατανοεί τον εαυτό του μέσα στο πλαίσιο της ομάδας. Η συγκεκριμένη κατεύθυνση μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τους ατομικούς παράγοντες (προσωπικότητα, γνωστικές διαδικασίες) στην κατανόηση των ομαδικών συνθηκών, αυτές καθαυτές και το ρόλο που παίζουν στην μεταμόρφωση της ψυχολογίας του ατόμου μέσα στις ομαδικές συνθήκες. Οι Sherif & Sherif διατυπώνοντας τη θεωρία της ρεαλιστικής ομαδικής σύγκρουσης προέκριναν την σημασία της αντικειμενικής σχέσης ανάμεσα στις ομάδες (ανταγωνισμός για ανεπαρκείς πόρους ή συνεργασία) που προκαλεί ψυχολογικές συνέπειες, όπως ταυτίσεις, συναισθήματα και αντιλήψεις. Οι μελέτες του ζεύγους Sherif είχαν ως κοινή τους πειραματική συνισταμένη τον χειρισμό της αντικειμενικής δι-ομαδικής συνθήκης και των επιδράσεων που αυτές είχαν στην συμπεριφορά των

ατόμων. Οι ερευνητές του πεδίου παρατηρούν πως οι σχέσεις του ατόμου με την ομαδική συνθήκη μόνο μερικώς εξηγούν το πολυεπίπεδο φαινόμενο του ρατσισμού. Παράγοντες όπως η προϊστορία των επαφών και οι αναπαραστάσεις που βαθαίνουν τις ρίζες του στον χρόνο καθώς και ζητήματα ταυτότητας χρειάζεται να συνεξεταστούν για να υπάρξει μια πολυεπίπεδη κατανόηση του ρατσισμού. Το τελευταίο διερευνήθηκε από τους Tajfel και συν. που επινόησαν την πλέον ελάχιστη ομαδική συνθήκη που ήταν δυνατό να υπάρξει: την απλή αναγνώριση δύο ομάδων. Τα ευρήματα των πειραμάτων τους έδειξαν πως ακόμη και σ' αυτή την ελάχιστη δι-ομαδική συνθήκη, η υπαγωγή στην ομάδα συνδέθηκε με φαινόμενα ενδο-ομαδικής εύνοιας και δι-ομαδικής αντιπαλότητας. Οι Tajfel & Turner διατυπώνοντας τη θεωρία της κοινωνικής ταυτότητας και την ψυχολογική ακολουθία, κοινωνική κατηγοριοποίηση, κοινωνική ταύτιση, κοινωνική σύγκριση- συνέδεσαν ατομικούς παράγοντες (επιθυμία του ατόμου για θετική αυτο-εικόνα) με την ομαδική συνθήκη. Οι κοινωνικές κατηγορίες που οι άνθρωποι χρησιμοποιούν στην καθημερινότητα τους είναι σε μεγάλο βαθμό κοινωνικά κατασκευασμένες και ιστορικά καθορισμένες. Τις χρησιμοποιούν για να οργανώσουν την αντίληψη τους για τον εαυτό τους και για τους άλλους. Εκτός από γνωστικές λειτουργίες, οι κοινωνικές κατηγορίες δημιουργούν και κοινωνικές ταυτότητες, κοινωνικούς καθορισμούς και αξιακά συστήματα. Η υπαγωγή στην ομάδα και η αναπαράσταση του εαυτού που αυτή συνεπάγεται συνδέεται με την σύγκριση της θέσης που η μια ομάδα κατέχει σε σχέση με άλλες ομάδες. Η σύνδεση της ατομικής αυτο-εκτίμησης με την ομαδική είναι μέρος της δι-ομαδικής αντιπαλότητας. Η καινοτομία της θεωρίας της κοινωνικής ταυτότητας είναι πως πέτυχε με εμπειρική διερεύνηση να καταδείξει πως λόγοι εκτός και πέραν του ανταγωνισμού για ελλιπείς πόρους, όπως η εγκαθίδρυση αξιακής διαφοροποίησης είναι δυνατόν να κινητοποιήσουν διομαδική αντιπαλότητα. Ευρήματα ωστόσο της διαπολιτισμικής κοινωνικής ψυχολογίας καταδεικνύουν πως η αναζήτηση μεγιστοποίησης του ενδο-ομαδικού κέρδους δεν συνιστά καθολικό γνώρισμα των ανθρώπων. Τέτοια ευρήματα αναδεικνύουν τη σημασία των διεργασιών νοηματοδότησης και ερμηνείας των διομαδικών συνθηκών. Η κοινωνικο-κονστρουξιονιστική προσέγγιση εξετάζει τους τρόπους με τους οποίους οι άνθρωποι συγκροτούν νοήματα και ερμηνείες για πράξεις κατηγοριοποίησης και αρνητικής διάκρισης. Ερμηνείες και νοήματα προσεγγίζονται ως τμήματα ευρύτερων ιδεολογικών σχημάτων και όχι ως αντιληπτικές και γνωστικές διεργασίες ενώ στο επίκεντρο της προσοχής είναι φαινόμενα επικοινωνίας (καθημερινή ομιλία,

πολιτισμικές αφηγήσεις, μέσα δημοσιότητας) τα οποία συντηρούν και αναπαράγουν λαϊκές προκαταλήψεις και πολιτικά συμφέροντα. Τα ερμηνευτικά σχήματα εμφανίζονται στην καθημερινή ομιλία, σε αφηγήσεις και σε κοινωνικές πρακτικές. Η κοινωνικο-κονστρουξιονιστική προσέγγιση εξετάζει πράξεις καθημερινής ομιλίας και λόγου καθώς και τους τρόπους με τους οποίους αυτοί ενσωματώνονται στο ατομικό ή ομαδικό αξιακό σύστημα κατασκευάζοντας ταυτότητες.

2.3 ΕΝΝΟΙΕΣ ΠΟΥ ΣΧΕΤΙΖΟΝΤΑΙ ΜΕ ΤΗΝ ΙΔΕΟΛΟΓΙΑ ΚΑΙ ΤΙΣ ΣΤΑΣΕΙΣ

Η προαναφερθείσα συζήτηση σχετίζεται σε μεγάλο βαθμό και με τις έννοιες των στάσεων και της διαμόρφωσης ιδεολογιών. Η ιδεολογία είναι ένα συστηματικά αλληλένδετο σύνολο πεποιθήσεων, το οποίο έχει ως βασικό ρόλο την ερμηνεία. Προσδιορίζοντας τα όρια της σκέψης, η ιδεολογία έχει την τάση να δυσκολεύει τα άτομα να σκεφτούν με διαφορετικό τρόπο (Hogg & Vaughan, 2010). Το εν λόγω σύνολο σκέψεων και αξιών αναφέρεται συνήθως σε κοινωνικά ή πολιτικά ζητήματα και λειτουργεί ως σημείο συσπείρωσης για πολλές διομαδικές συγκρούσεις. Οι ιδεολογίες έχουν την τάση να φυσικοποιούν την κατεστημένη τάξη πραγμάτων, δικαιολογώντας ή νομιμοποιώντας την (Jost & Hunyadi, 2002). Πρόκειται για ένα νατουραλιστικό σφάλμα, δηλαδή για τη δημιουργία της ψευδαίσθησης ότι μία ιδεολογία υπαγορεύεται από τη φυσική τάξη πραγμάτων. Αυτός ο ιδεολογικός νατουραλισμός θεωρείται εγγενές σφάλμα κάθε ιδεολογικού σχήματος, είτε ανήκει στην κυρίαρχη τάξη πραγμάτων, είτε όχι (Hogg & Vaughan, 2010). Οι ιδεολογίες μπορούν να αναφερθούν, επίσης, σε πιο συγκεκριμένες στάσεις, αξίες και συμπεριφορικές προθέσεις. Η βασική διαφορά των ιδεολογιών έγκειται σε δύο χαρακτηριστικά: Το πρώτο είναι ότι έχουν τη δυνατότητα να αποδίδουν διαφορετικές προτεραιότητες σε συγκεκριμένες αξίες και το δεύτερο είναι ότι κάποιες ιδεολογίες είναι πλουραλιστικές κι άλλες είναι μονιστικές, δηλαδή κάποιες είναι πιο γενικές και πολύπλοκες κι άλλες είναι πιο απλοϊκές (Hogg & Vaughan, 2010).

Από την άλλη μεριά, για το ίδιο θέμα, οι ερευνητές που εργάζονται στα πλαίσια της παράδοσης των Κοινωνικών Αναπαραστάσεων έχουν ένα αρκετά διαφοροποιημένο σύστημα θεώρησης σχετικά με τις στάσεις. Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις εισηγήθηκαν αρχικά από τον Moscovici (1961) και είχαν βασιστεί σε παλιότερα έργα του Κοινωνιολόγου Emile Durkheim (1912/1995), τα οποία αναφέρονταν στις «συλλογικές αναπαραστάσεις». Οι κοινωνικές αναπαραστάσεις αναφέρονται στον τρόπο με τον οποίο τα άτομα κατασκευάζουν κοινές και απλοποιημένες ιδέες για τον κόσμο τους, κατά τη διάρκεια της κοινωνικής αλληλεπίδρασης (Lorenzi-Cioldi & Clemence, 2001).

Ο Moscovici (1983) έχει υποστηρίξει πως οι στάσεις και οι πεποιθήσεις των ατόμων είναι κοινωνικά κατασκευασμένες, πράγμα το οποίο σημαίνει πως αυτές

κατασκευάζονται με βάση αυτά που οι άνθρωποι νομίζουν ότι πιστεύουν οι άλλοι. Κατά συνέπεια, τα δεδομένα της γνώσης μας αποτελούν στοιχεία που μοιραζόμαστε κοινωνικά κι έτσι, οι στάσεις είναι κοινωνικά κατασκευασμένες και τείνουν να αντικατοπτρίζουν την κοινωνία ή τις ομάδες στις οποίες ανήκουν τα άτομα.

2.4 ΣΤΑΣΕΙΣ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΚΑΙ ΔΙΑΚΡΙΣΕΙΣ

Οι προκαταλήψεις και οι διακρίσεις είναι δυο από τις αιτίες με τις πιο σοβαρές συνέπειες για κάθε κοινωνικό σύνολο. Οι δυσμενείς στάσεις απέναντι σε κοινωνικές ομάδες και στα μέλη τους παρεμποδίζουν κάθε προσπάθεια προς την κοινωνική πρόοδο και σε ακραία σημεία μπορούν να φτάσουν μέχρι και στην ‘απανθρωποποίηση’, δηλαδή την αντιληπτική απογύμνωση των ατόμων από την αξιοπρέπεια και την ανθρωπιά τους. Η προκατάληψη βασίζεται σε αρνητικά στερεότυπα για ορισμένες ομάδες και τα άτομα, μεταφράζεται πολύ συχνά σε εκδήλωση επιθετικών τάσεων σε εξω-ομάδες και περιστρέφεται γύρω από το είδος των ανθρώπων που πιστεύουμε ότι είμαστε εμείς οι ίδιοι, αλλά και από το είδος των ανθρώπων που πιστεύουμε ότι είναι οι άλλοι. Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η προκατάληψη είναι κοινωνικό-ψυχολογικό φαινόμενο, το οποίο περιλαμβάνει τα συναισθήματα των ατόμων για τους ίδιους και για τους άλλους, τις πράξεις τους και τα πλαίσια εντός των οποίων εντάσσονται ανάλογα με τις ομάδες και τις ιστορικές συνθήκες (Hogg & Vaughan, 2010).

Μια κλασσική θεώρηση της προκατάληψης από τον Allport (1954) ορίζει ότι αυτή συνίσταται σε τρεις διαστάσεις. Η ‘γνωστική’ διάσταση αφορά στις πεποιθήσεις σχετικά με το αντικείμενο της στάσης, η ‘συναισθηματική’ διάσταση σχετίζεται με έντονα, συνήθως αρνητικά, συναισθήματα προς το αντικείμενο της στάσης και τέλος, η ‘συμπεριφορική’ διάσταση έχει να κάνει με την πρόθεση του ατόμου να συμπεριφερθεί με κάποιους συγκεκριμένους τρόπους.

Σε μια διαφοροποιημένη οπτική του υπό μελέτη ζητήματος, ο Brown (1995) θεωρεί πως η προκατάληψη είναι να διατηρεί κάποιος μειωτικές κοινωνικές στάσεις ή γνωστικές πεποιθήσεις και συναισθήματα και να προχωρά σε συμπεριφορές διάκρισης απέναντι στα μέλη μιας κοινωνικής ομάδας, εξαιτίας της υπαγωγής τους σε αυτή.

Είναι σημαντικό να τονιστεί πως οι προκαταλήψεις και οι συμπεριφορές διάκρισης δεν είναι πάντοτε έκδηλες και δεν εμφανίζονται με τον ίδιο τρόπο και για τους ίδιους λόγους σε κάθε περίπτωση. Σίγουρα, οι προκαταλήψεις δεν γνωρίζουν ούτε πολιτισμικά, ούτε ιστορικά σύνορα και οι στόχοι τους εντάσσονται σε ένα πολυποίκιλο φάσμα. Ωστόσο, κάποιες ομάδες-στόχοι παρουσιάζουν μια σχετική μονιμότητα στις διακρίσεις και στις προκαταλήψεις εναντίον τους. Πρόκειται για τις

ομάδες που κατέχουν θέσεις χαμηλής ισχύος στην κοινωνία, όπως αυτές που βασίζονται στη φυλή, στο φύλο, στην ηλικία, στις σεξουαλικές προτιμήσεις και τη διανοητική και σωματική υγεία (Mackie, Hamilton, Susskind & Rosselli, 1996).

2.4.1 Ομάδες-στόχοι προκαταλήψεων και διακρίσεων

Ξεκινώντας με τον σεξισμό, αξίζει να αναφερθεί πως οι περισσότερες έρευνες έχουν εστιάσει στις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις απέναντι στις γυναίκες, παρόλο που ο σεξισμός αναφέρεται σε μια γενικότερη συμπεριφορά και στάση διάκρισης εναντίον ατόμων βάσει του φύλου τους (Deaux & LaFrance, 1998). Τα στερεότυπα φύλου, σχετίζονται με την πεποίθηση ότι γενικά, οι άνδρες χαρακτηρίζονται από τα στοιχεία της ανεξαρτησίας και της ικανότητας, ενώ αντιθέτως οι γυναίκες, από τα στοιχεία της εκφραστικότητας και της θερμότητας (Fiske, 1998). Φαίνεται πως αυτές οι πεποιθήσεις έχουν ουσιαστική διαπολιτισμική γενικευσιμότητα, δεδομένου ότι κυριαρχούν στην Ευρώπη, την Βόρεια και Νότια Αμερική, την Αυστραλία και τη Μέση Ανατολή, λαμβάνοντας τη μορφή ευρέως αποδεκτών κοινωνικών στερεοτύπων (Deaux, 1985).

Αν και υπάρχουν γενικά στερεότυπα, τόσο για τους άνδρες όσο και για τις γυναίκες, οι άνθρωποι έχουν την τάση να αναπαριστούν τα δύο φύλα μέσω υπό-τυπων (Deaux & LaFrance, 1998· Fiske, 1998). Συγκεκριμένα, στις κοινωνίες Δυτικού τύπου εμφανίζονται τέσσερις κυρίαρχοι υπό-τυποι γυναικών: η νοικοκυρά, η σεξουαλικά ελκυστική γυναίκα, η καριερίστα και η φεμινίστρια/αθλήτρια/λεσβία. Αυτοί οι τύποι γυναικών δίνουν έμφαση στην διαπροσωπική επικοινωνία και λιγότερο στο χαρακτηριστικό της ικανότητας. Οι πιο συνηθισμένοι υπό-τυποι για τις γυναίκες είναι οι πρώτοι δύο. Για τους άνδρες, από την άλλη πλευρά, οι υπό-τυποι δεν είναι τόσο ξεκάθαροι. Οι δύο βασικότεροι είναι ο επιχειρηματίας και ο ανδροπρεπής (macho) και το κοινό τους χαρακτηριστικό είναι πως σχετίζονται με το χαρακτηριστικό της ικανότητας κι όχι της θερμότητας. Είναι άξιο επισήμανσης το γεγονός ότι και οι άνδρες, αλλά και οι γυναίκες θεωρούν πως η κοινωνική ομάδα των γυναικών είναι πιο ομοιογενής συγκριτικά με αυτή των ανδρών (Lorenzi-Cioldi, Eagly & Stewart, 1995). Από μελέτες της Boverman και των συνεργατών της (Boverman et al., 1970) έχει αποδειχτεί πως, αν και φαίνεται τα χαρακτηριστικά της ικανότητας, της ανεξαρτησίας, της θερμότητας και της εκφραστικότητας να είναι,

κατά γενική ομολογία, κοινωνικά επιθυμητά, στην πραγματικότητα τα χαρακτηριστικά που συνήθως αποδίδονται στις γυναίκες εκτιμώνται λιγότερο απ' ό,τι τα ανδρικά στερεοτυπικά χαρακτηριστικά.

Τα τελευταία χρόνια, κυρίως στις δυτικές δημοκρατικές κοινωνίες, κάποιες μορφές εξόφθαλμων διακρίσεων βάσει φύλου έχουν αρχίσει να φθίνουν, παρόλο που η βασική τους δομή εξακολουθεί να υπάρχει, τουλάχιστον σε λανθάνουσα μορφή, όπως συμβαίνει στην περίπτωση της σεξουαλικής παρενόχλησης (Gutek, 1985). Φαίνεται πως έχουν σημειωθεί ουσιαστικές αλλαγές από την χρονική στιγμή που η κάθε κοινωνία έδωσε το δικαίωμα ψήφου στις γυναίκες. Οι κοινωνίες αυτές ψηφίζουν ολοένα και μεγαλύτερο όγκο μεταρρυθμίσεων στις νομοθεσίες τους, σχετικά με την καταπολέμηση των διακρίσεων, προωθώντας 'θετικές δράσεις' (affirmative action). Οι θετικές δράσεις αφορούν στον συστηματικό διορισμό ατόμων με τα κατάλληλα προσόντα, που προέρχονται από μειονοτικές ομάδες, σε θέσεις στις οποίες έως τώρα υποεκπροσωπούσαν. Στόχος των θετικών δράσεων είναι να φανούν οι εν λόγω θέσεις πιο προσβάσιμες στα μέλη των μειονοτικών ομάδων. Παρ' όλα αυτά, κοινωνιοψυχολογικές έρευνες απέδειξαν ότι ακόμη και σε αυτές τις περιπτώσεις, οι διακρίσεις συνέχισαν να υπάρχουν σε κάποιο βαθμό. Ειδικότερα, σε έρευνες των Bartol και Butterfield (1976) βρέθηκε ότι οι γυναίκες που κατείχαν ηγετικές θέσεις σε οργανισμούς, αξιολογούνταν δυσμενέστερα απ' ό,τι οι άνδρες σε ηγετικές θέσεις. Έρευνες της επόμενης δεκαετίας απέδειξαν ότι το συγκεκριμένο φαινόμενο είχε εξαλειφθεί (Izraeli & Izraeli, 1985), αλλά πιο πρόσφατες μελέτες έδειξαν πως σε μεγάλο αριθμό κρατών και τα δύο φύλα προτιμούσαν να έχουν άνδρες προϊσταμένους (Eagly, 2003). Πλέον, λόγω του ότι ο σεξισμός είναι παράνομος, ειδικά σε ορισμένες χώρες του Δυτικού κόσμου, μπορεί να είναι δύσκολο να εντοπιστεί στην παραδοσιακή μορφή του. Το ερευνητικό ενδιαφέρον, λοιπόν, έχει στραφεί στη μελέτη των στερεοτύπων φύλου με τους πιο ανεπαίσθητους και περίπλοκους τρόπους, έτσι ώστε να αποκαλυφθούν οι πιο σύγχρονες μορφές σεξισμού (Glick & Fiske, 1996).

Εκτός από την προκατάληψη και τις διακρίσεις βάσει φύλου, το φαινόμενο της διάκρισης των ατόμων βάσει της εθνότητας ή της φυλής στην οποία ανήκουν έχει ιστορικά τις πιο σοβαρές συνέπειες στα κοινωνικά σύνολα. Το μεγαλύτερο μέρος των ερευνών για τον ρατσισμό έχει επικεντρωθεί στις στάσεις και τις συμπεριφορές των λευκών έναντι των μαύρων στις Ηνωμένες Πολιτείες. Τα αρνητικά στερεότυπα κατά των μαύρων συγκρίνονται με τα αντίστοιχα κατά των Λατινοαμερικάνων, αλλά και οι

δύο αυτές περιπτώσεις παρουσιάζουν αρκετές διαφοροποιήσεις με τα στερεότυπα κατά των Εβραίων και των Ασιατών (Hogg & Vaughan, 2010). Τόσο στην περίπτωση του σεξισμού, όσο και σε αυτή του ρατσισμού, η διάκριση πλέον έχει λάβει νέες μορφές λόγω του ότι δεν θεωρούνται κοινωνικά αποδεκτοί τρόποι συμπεριφοράς και σκέψης και σε αρκετές χώρες, διώκονται ποινικά. Αυτή η αντίληψη υποστηρίζεται από αρκετές έρευνες περί του νέου ή σύγχρονου ρατσισμού, οι οποίες προτείνουν ότι αρκετοί άνθρωποι μπορεί βαθιά μέσα τους να εξακολουθούν να είναι ρατσιστές, αλλά να το εκφράζουν με διαφορετικό τρόπο απ' ό,τι έκαναν οι άνθρωποι στο παρελθόν (Crosby, Bromley & Saxe, 1980). Η νέα μορφή του ρατσισμού έχει ονομαστεί 'ρατσισμός αποστροφής' (Gaertner & Dovidio, 1986), 'σύγχρονος ρατσισμός' (McConahay, 1986), 'συμβολικός ρατσισμός' (Kinder & Sears, 1981), 'παλινδρομικός ρατσισμός' (Rogers & Prentice-Dunn, 1981) και 'αμφίθυμος ρατσισμός' (Hass et al., 1991). Το κοινό στοιχείο ανάμεσα στις διάφορες θεωρητικές προτάσεις για τη νέα μορφή ρατσισμού φαίνεται ότι είναι η άποψη πως οι άνθρωποι βρίσκονται αντιμέτωποι με μια έντονη αντίθεση, ανάμεσα σε μια βαθιά ριζωμένη συναισθηματική αντιπάθεια προς κάποιες φυλετικές εξω-ομάδες και στις σύγχρονες αξίες ισότητας.

Μια τρίτη περίπτωση διάκρισης, για την οποία θα γίνει λόγος, αφορά στις προκαταλήψεις και τις διακρίσεις κατά των ομοφυλοφύλων. Παλαιότερα η ομοφυλοφιλία είχε θεωρηθεί αποκλίνουσα συμπεριφορά και σε αρκετές περιπτώσεις σημειώθηκαν κατατρεγμοί και έντονα φαινόμενα βίας κατά των ομοφυλοφίλων. Ακόμη και σήμερα εξακολουθεί να υπάρχει μια διαπολιτισμική ποικιλομορφία αναφορικά με τις απόψεις και τις στάσεις που έχουν οι άνθρωποι για τις σεξουαλικές προτιμήσεις και ειδικότερα, η προκατάληψη κατά των ομοφυλοφύλων είναι ευρέως διαδεδομένη. Αποτελεί στοιχείο άξιο αναφοράς το γεγονός ότι η Αμερικανική Ψυχιατρική Εταιρεία διέγραψε επίσημα την ομοφυλοφιλία από τη λίστα της για τις ψυχικές διαταραχές, μόλις το 1973 (Gosselin & Wilson, 1980). Από τα τέλη της δεκαετίας του 1960 φαίνεται να σημειώθηκε μια σταδιακά πιο φιλελεύθερη στάση απέναντι στους ομοφυλοφίλους, με εξαίρεση την περίοδο κατά τα μέσα της δεκαετίας του 1980, που σημειώθηκε μια αύξηση των στάσεων και των συμπεριφορών διάκρισης απέναντι στους ομοφυλόφιλους, λόγω της επιδημίας του AIDS (Batson, Schoenrade & Ventis, 1993).

2.4.2 Μορφές Διακρίσεων

Όπως αναφέρθηκε και προηγουμένως, οι σύγχρονες μορφές προκατάληψων και διακρίσεων υιοθετούν μια λανθάνουσα, συγκαλυμμένη μορφή και η ωμή, απροκάλυπτη διάκριση είναι λιγότερο συνηθισμένη. Αξίζει, σε αυτό το σημείο, να γίνει λόγος για κάποιες από αυτές τις μορφές συγκαλυμμένης προκατάληψης. Πρόκειται για συμπεριφορές που δεν μοιάζουν εμφανώς με διάκριση, αλλά μπορούν να συνδεθούν, παρ' όλα αυτά, με συμπεριφορές και στάσεις προκατάληψης.

Η πρώτη συγκαλυμμένη συμπεριφορά διάκρισης είναι η Απροθυμία Προσφοράς Βοήθειας και σχετίζεται με την ενεργητική ή παθητική αποχή από την αρωγή στις προσπάθειες μελών μειονοτικών ομάδων να εξασφαλίσουν καλύτερες συνθήκες ζωής. Μέσω αυτής της στάσης, κατά κάποιο τρόπο, διασφαλίζεται η παραμονή αυτών των ομάδων σε μειονεκτική θέση. Η Απροθυμία Προσφοράς Βοήθειας έχει συνδεθεί με τη νέα μορφή ρατσισμού αποστροφής και εκδηλώνεται κάτω από ορισμένες συνθήκες, οι οποίες επιτρέπουν την απόδοση της συμπεριφοράς αυτής σε κάποιον άλλο λόγο εκτός από την προκατάληψη (Hogg & Vaughan, 2010).

Η δεύτερη μορφή συγκαλυμμένης προκατάληψης είναι η Πρακτική Προσχηματικής Παραχώρησης (tokenism) και αφορά στο σύνολο των συμπεριφορών παραχώρησης κάποιων προνομίων σε μέλη μειονοτικών ομάδων, μόνο ως πρόσχημα, με στόχο τη δημιουργία μιας εικόνας πλαστής ισότητας. Μέσω αυτής της πρακτικής, δεν πραγματοποιούνται ουσιαστικές παραχωρήσεις προς τις μειονοτικές ομάδες και υιοθετείται τόσο από οργανισμούς, όσο και από κρατικές δομές και πολιτικές. Οι έρευνες των Dutton και Lake (1973) και του Rosenfield και των συνεργατών του (Rosenfield, Greenberg, Folger & Borys, 1982) επιβεβαιώνουν τις προαναφερθείσες παρατηρήσεις.

Τέλος, ένα ακόμη είδος σύγχρονης συγκαλυμμένης μορφής προκατάληψης και διάκρισης είναι η Αντίστροφη Διάκριση. Ουσιαστικά, πρόκειται για ένα ακραίο υποείδος της προηγούμενης μορφής προκατάληψης, της Πρακτικής Προσχηματικής Προκατάληψης. Η Αντίστροφη Διάκριση έχει να κάνει με την δημόσια έκφραση προκατάληψης υπέρ μιας μειονοτικής ομάδας, με σκοπό να αποκρουστούν οι κατηγορίες για την ύπαρξη προκατάληψης κατά της ομάδας αυτής. Έρευνες έχουν δείξει ότι η Αντίστροφη Διάκριση μπορεί υπό κάποιες συνθήκες να ευνοεί κάποια μέλη μειονοτικών ομάδων, όμως μακροπρόθεσμα, μπορεί να έχει επιβλαβείς

συνέπειες για το σύνολο της ομάδας (Fajardo, 1985). Στην πραγματικότητα, η περίπτωση της Αντίστροφης Διάκρισης μπορεί να φανερώνει την απόκρυψη προκαταλήψεων ή μια αμφίθυμη στάση, κατά την οποία κάποιος θέλει να παρουσιάσει μια εικόνα υπέρμαχου της ισότητας.

2.4.3 Επιπτώσεις Προκαταλήψεων και Συμπεριφορών Διάκρισης

Οι επιπτώσεις των στάσεων και των συμπεριφορών διάκρισης είναι πολυποίκιλες και μπορούν να γίνουν εξαιρετικά σοβαρές και επιζήμιες για τα θύματα. Ο Allport (1954) έχει προσδιορίσει αρκετές και κάποιες από αυτές θα αναλυθούν στη συνέχεια.

Ο στιγματισμός των ατόμων που ανήκουν σε ομάδες-στόχους προκαταλήψεων και διακρίσεων θεωρείται ως μια από τις πιο σοβαρές συνέπειες των συμπεριφορών διάκρισης και προκαταλήψεων. Σύμφωνα με την Crocker και τους συνεργάτες της (Crocker, Major & Steele, 1998) το στίγμα ορίζεται ως μια ιδιότητα ή ένα χαρακτηριστικό που είτε έχουν, είτε θεωρείται ότι έχουν τα μέλη κάποιας κοινωνικής ομάδας και αυτό έχει ως αποτέλεσμα τη δημιουργία μιας αρνητικής ή απαξιωτικής κοινωνικής ταυτότητας σε ένα ορισμένο κοινωνικό πλαίσιο. Η εμπειρία του στίγματος στο κάθε άτομο εξαρτάται από τη δυνατότητα ελέγχου αυτού και από τη δυνατότητα θέασης ή απόκρυψής του. Το φύλο, η φυλή ή τα σωματικά χαρακτηριστικά αποτελούν παραδείγματα εμφανούς στίγματος και τα άτομα δεν μπορούν να μην γίνουν στόχοι διάκρισης ή προκαταλήψεων (Steele & Aronson, 1995). Από την άλλη μεριά, τα άτομα που εντάσσονται σε κοινωνικές ομάδες, το στίγμα των οποίων μπορεί να κρυφτεί, μπορεί να αντιμετωπίζουν μεγάλο ψυχολογικό βάρος, δεδομένου ότι αναγκάζονται να είναι μη ειλικρινή προς τον εαυτό τους και ζουν με τον φόβο της αποκάλυψης της πραγματικής τους ταυτότητας. Συχνότερες περιπτώσεις της εν λόγω κατηγορίας, θεωρείται ότι είναι τα ομοφυλόφιλα άτομα και τα άτομα με κάποιες ασθένειες, ιδεολογίες ή θρησκευτικές πεποιθήσεις (Goffman, 2001). Ενδιαφέρουσα περίπτωση αποτελούν και τα 'ελεγχόμενα στίγματα', αυτά δηλαδή που τα άτομα πιστεύουν πως έχουν επιλέξει και δεν τους έχουν αποδοθεί. Η ομοφυλοφιλία και η παχυσαρκία θεωρούνται ελεγχόμενα στίγματα. Για ορισμένους ερευνητές, όπως ο Crandall (1994) τα ελεγχόμενα στίγματα προκαλούν πιο έντονες κοινωνικές αντιδράσεις σε σύγκριση με τα μη ελεγχόμενα στίγματα. Η διαχείριση ενός ελεγχόμενου στίγματος από τα άτομα μπορεί να σχετίζεται είτε με την

προσπάθεια απόκρυψής του, επιλογή που προκαλεί αισθήματα μεγαλύτερης ανεπάρκειας και ματαιώσης, είτε με την προσπάθεια αναστοχασμού του στίγματος και της προκατάληψης, με στόχο την καταπολέμηση της διάκρισης κατά της κοινωνικής τους ομάδας (Crocker & Major, 1994).

Μια άλλη συνέπεια της προκατάληψης και των συμπεριφορών διάκρισης προς τα μέλη κάποιων μειονοτικών ομάδων είναι η στερεοτυπική απειλή. Πρόκειται για μια κατάσταση, κατά την οποία κάποια άτομα αποκτούν την εντύπωση ότι είναι στόχος προκαταλήψεων ή διακρίσεων και ακούσια επιβεβαιώνουν με τη συμπεριφορά τους αυτές τις προκαταλήψεις και τα αρνητικά στερεότυπα (Steel & Aronson, 1995). Η εμφάνιση της στερεοτυπικής απειλής στα άτομα φαίνεται ότι γίνεται πιο συχνή και πιο έντονη στις περιπτώσεις όπου το κοινωνικό πλαίσιο παρουσιάζει ουσιαστικές διαφοροποιήσεις με αυτό των μειονοτικών ομάδων. Κάποια κλασικά παραδείγματα για την ύπαρξη της στερεοτυπικής απειλής είναι οι γυναίκες και τα μαθηματικά, το χαμηλό κοινωνικοοικονομικό επίπεδο και η ευφυΐα κ.α. (Wright & Taylor, 2003). Από την άλλη μεριά, εμφανίζεται και το φαινόμενο της στερεοτυπικής ενθάρρυνσης, το οποίο είναι αντίθετο από την στερεοτυπική απειλή και αναφέρεται στην τάση κάποιων μελών ομάδων να προσελκύουν θετικά κοινωνικά στερεότυπα (Walton & Cohen, 2003).

Ακόμη μια συνέπεια των συμπεριφορών διάκρισης και των προκαταλήψεων φαίνεται ότι είναι η δημιουργία μιας αίσθησης αμφισημίας στην απόδοση. Πιο συγκεκριμένα, τα άτομα που έχουν κάποιου είδους στίγμα τείνουν να παρουσιάζουν μια αυξημένη ευαισθησία, αναφορικά με τις αιτίες του τρόπου μεταχείρισής τους από τους άλλους. Η αμφισημία στην απόδοση κάνει τα στιγματισμένα άτομα να είναι καχύποπτα και να δείχνουν ελλιπή εμπιστοσύνη στις σχέσεις τους, σε συνδυασμό με χαμηλή αυτοεκτίμηση (Crocker & Major, 1989).

Ένα τελευταίο παράδειγμα από τις πιο χαρακτηριστικές συνέπειες των στάσεων διάκρισης και των προκαταλήψεων για μέλη μειονοτικών ομάδων είναι και η περίπτωση της 'αυτοεκπληρούμενης προφητείας'. Πρόκειται για μια κατάσταση, κατά την οποία οι αρνητικές προκαταλήψεις και στάσεις προς μια ομάδα ή ένα άτομο καταλήγουν να μεταβάλλουν τη συμπεριφορά τους και να δημιουργήσουν την πραγματοποίηση αυτής της προκατάληψης (Jussim & Fleming, 1996).

2.5 ΑΝΑΣΚΟΠΗΣΗ ΘΕΩΡΗΤΙΚΩΝ ΠΡΟΣΕΓΓΙΣΕΩΝ ΤΩΝ ΠΡΟΚΑΤΑΛΗΨΕΩΝ ΚΑΙ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

2.5.1 Θεωρία της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης

Ο D.T. Campbell και ο M. Sherif ανέπτυξαν τη δεκαετία του 1960 τη Θεωρία της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης (realistic group conflict theory – RCT), σύμφωνα με την οποία, τα στερεότυπα και οι προκαταλήψεις προκύπτουν από τη σύγκρουση συμφερόντων μεταξύ δύο ομάδων. Άλλες θεωρητικές προσεγγίσεις αποδίδουν τις συγκρούσεις μεταξύ των ομάδων στην έκφραση ενδοομαδικών προβλημάτων ή ακόμη και ενδοατομικών (Campbell, D.T., 1956). Ο Campbell αναφέρει πως οι συγκρούσεις και οι αντιπαλότητες μεταξύ των ομάδων δημιουργούνται σταδιακά, δεδομένου ότι η κάθε μια έχει θέσει τους δικούς της στόχους, που είναι ασυμβίβαστοι με τους στόχους της άλλης ομάδας. Έτσι, οι ομάδες ανταγωνίζονται για περιορισμένους πόρους ή αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα. Βασική αρχή της Θεωρίας της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης, συνεπώς, είναι η πρόταση ότι η διομαδικές συγκρούσεις βασίζονται στην ανάγκη καταμερισμού των περιορισμένων πόρων μεταξύ των ομάδων. Όταν οι στόχοι της μιας ομάδας συγκρούονται ή αποκλείουν τους στόχους μιας άλλης κοινωνικής ομάδας, τότε δημιουργείται το πλαίσιο στο οποίο προκύπτουν προκαταλήψεις και διακρίσεις για τα μέλη της εξω-ομάδας, αλλά και συγκρούσεις μεταξύ τους.

Ο Sherif προχώρησε στην πρακτική εφαρμογή της Θεωρίας της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης μέσω διαφόρων ψυχολογικών πειραμάτων, τα πιο συχνά από τα οποία αφορούσαν πειράματα θερινών κατασκηνώσεων πιο γνωστά από τα οποία αφορούσαν τα πειράματα των θερινών κατασκηνώσεων (The Robbers Cave experiment). Στα πειράματα αυτά έλαβαν μέρος 20-25 αγόρια ηλικίας 10-12 ετών. Η ομάδα αυτή των 20-25 αγοριών ήταν ομοιογενής ως προς κάποια βασικά κοινωνικά, φυσικά και ψυχολογικά χαρακτηριστικά. Όταν έφτασαν στην κατασκήνωση, χωρίστηκαν σε δύο ομάδες, αγνοώντας η μία ομάδα την ύπαρξη της άλλης. Οι ομάδες αυτές δεν έρχονταν σε επαφή μεταξύ τους και κάθε ομάδα είχε τις δικές της δραστηριότητες. Στην επόμενη φάση του πειράματος, οι ερευνητές διοργάνωσαν αθλητικούς αγώνες μεταξύ των δύο ομάδων και η νικήτρια ομάδα θα έπαιρνε κάποιο έπαθλο. Σε αυτές τις συνθήκες ρεαλιστικής σύγκρουσης, η συμπεριφορά των παικτών

της κάθε ομάδας απέναντι στα μέλη της άλλης ομάδας ήταν εχθρική και επιθετική. Τα μέλη κάθε ομάδας προκαλούσαν και μείωναν τα μέλη της άλλης ομάδας κάθε φορά που βρισκόταν σε επαφή. Η σύγκρουση γενικεύτηκε δηλαδή και σε άλλες δραστηριότητες πέρα από τους αθλητικούς αγώνες. Στην τελευταία φάση του πειράματος, οι δύο ομάδες κλήθηκαν να ενώσουν τις δυνάμεις τους, προκειμένου να επιτευχθεί ένας κοινός στόχος. Οι δύο ομάδες όφειλαν να συνεργαστούν για να κατορθώσουν, για παράδειγμα, τη μετακίνηση ενός αυτοκινήτου. Στην περίπτωση αυτή, οι ερευνητές παρατήρησαν ότι δημιουργήθηκε ένας συνασπισμός των δύο ομάδων, με αποτέλεσμα τη μείωση των προκαταλήψεων και των συγκρούσεων (Sherif, 1988). Οι προαναφερθείσες πειραματικές συνθήκες θεωρούνται κλασσικές στον χώρο των δι-ομαδικών σχέσεων. Σύμφωνα με αυτά, δύο ομάδες συνυπάρχουν ειρηνικά μόνο όταν δεν υφίστανται θέματα ανταγωνισμού μεταξύ τους και όταν, για κάποιο λόγο, προκύψουν αλληλοσυγκρουόμενα συμφέροντα ή ένας κοινός στόχος, συχνά προκαλείται κλίμα εχθρότητας, προκαταλήψεων και διακρίσεων.

Σε μια κριτική προσέγγιση της Θεωρίας της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης, θα μπορούσε να προστεθεί το γεγονός ότι φαίνεται να έχει μια αδυναμία ως προς την κατανόηση των ατομικών και των ψυχολογικών παραγόντων που διαδραματίζουν σημαντικό ρόλο στη δημιουργία στερεοτύπων και συγκρούσεων μεταξύ των ομάδων. Υποστηρίζοντας ότι τα μέλη των ομάδων αναπτύσσουν ανταγωνισμούς μεταξύ τους, στην περίπτωση που οι ομάδες τους ανταγωνίζονται για ανεπαρκείς ή περιορισμένους πόρους, η Θεωρία της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης μοιάζει να μην λαμβάνει υπόψη τα κοινωνικά και πολιτισμικά συστήματα που εντάσσονται τα μέλη των ομάδων, ούτε τις αλλαγές που συχνά προκύπτουν εντός αυτών.

2.5.2 Η Ψυχοδυναμική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων

Για τους θεωρητικούς της Ψυχοδυναμικής προσέγγισης, τα στερεότυπα οφείλουν την ύπαρξή τους στην ενεργοποίηση των μηχανισμών άμυνας των ατόμων και έχουν ως στόχο την επίλυση μιας ενδοατομικής σύγκρουσης. Ειδικότερα, οι μηχανισμοί άμυνας που ενεργοποιούνται είναι η προβολή και η μετατόπιση (Χατζή, 2000). Η στερεοτυπική σκέψη χρησιμοποιείται στη δημιουργία των προκαταλήψεων από την κυρίαρχη ομάδα. Η σκέψη αυτή «στηρίζεται σε πάγιες και ανελαστικές κατηγορίες και συχνά συνδέεται με τον ψυχολογικό μηχανισμό της μετατόπισης»

(Giddens, 2002: σ. 302). Στη μετατόπιση τα συναισθήματα της εχθρότητας ή του θυμού ενός ατόμου κατευθύνονται ενάντια σε αντικείμενα και άτομα τα οποία δεν φέρουν ευθύνες, δεν είναι οι πραγματικοί πρόξενοί τους. Εκδηλώνεται με τον τρόπο αυτό ο ανταγωνισμός του ατόμου ή της ομάδας ενάντια σε «αποδιοπομπαίους τράγους», σε ανθρώπους δηλαδή που κατηγορούνται, ενώ δεν ευθύνονται. Η ψυχολογική προσέγγιση της μετατόπισης ερμηνεύει και δικαιολογεί εν μέρει την ύπαρξη της στερεοτυπικής σκέψης του ατόμου. Η εξωτερίκευση της εχθρικότητας και του μίσους απέναντι σε «αποδιοπομπαίους τράγους» ή αλλιώς σε εξιλαστήρια θύματα, ενισχύει την ύπαρξη και διατήρηση της στερεοτυπικής σκέψης. Εξάλλου, η θεωρία του αποδιοπομπαίου τράγου υποστηρίζει ότι τα στερεότυπα και η προκατάληψη που εκφράζονται απέναντι σε μία κοινωνική ομάδα είναι αποτέλεσμα της «μετατόπισης της εχθρικότητας» (Duckitt, 1992: σσ. 1182-1193), όπως χαρακτηρίζεται από τους Dollard, Millier, Doob, Mowrer και Sears. Συνεπώς, το άτομο επειδή δεν είναι σε θέση να απευθυνθεί στην κύρια πηγή, συνήθως δηλαδή σε ένα ισχυρό άτομο ή ομάδα, μεταθέτει την ευθύνη έναντι μιας ανίσχυρης συνήθως μειονοτικής ομάδας. Όπως αναφέρει εξάλλου ο Stoeber, η μετατόπιση κατευθύνεται σχεδόν πάντα σε μειονοτικές ομάδες, που διακρίνονται τη συγκεκριμένη χρονική περίοδο και αποδίδονται σε αυτές αρνητικές συμπεριφορές (Stroebe & Diehl, 1994). Ο ψυχολογικός μηχανισμός της προβολής αφορά την «ασύνειδη απόδοση στους άλλους των δικών μας επιθυμιών ή χαρακτηριστικών» (Giddens, 2002: σ. 303). Πρόκειται, επομένως, για μία ψυχική διαδικασία κατά την οποία το άτομο μεταθέτει στους άλλους στοιχεία, ιδιότητες και συμπεριφορές δικές του, προκειμένου να αποποιηθεί δικές του ευθύνες και ενοχές.

Από τα παραπάνω προκύπτει ότι η ψυχοδυναμική προσέγγιση, προκειμένου να προσφέρει μια εξήγηση για τη δημιουργία των στερεοτύπων, στηρίζεται στην ατομική δράση του ατόμου. Το άτομο, με στόχο την επίλυση των προσωπικών του προβλημάτων, καταφεύγει στην ενεργοποίηση συγκεκριμένων μηχανισμών άμυνας, όπως είναι η προβολή και η μετατόπιση. Υπό ένα πρίσμα κριτικής προσέγγισης της εν λόγω θεωρίας, φαίνεται πως οι παράγοντες της οικογένειας και του πολιτισμικού και κοινωνικού περιβάλλοντος υποβαθμίζονται, άρα η ψυχοδυναμική προσέγγιση έχει τη δυνατότητα της εξήγησης της δημιουργίας των στερεοτυπικών αντιλήψεων εν μέρει.

2.5.3 Η Κοινωνικο-πολιτισμική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων

Για τους θεωρητικούς της κοινωνικο-πολιτισμικής προσέγγισης για τη δημιουργία των στερεοτύπων, η εμφάνισή τους αποδίδεται στους μηχανισμούς που εξηγούνται μέσω της θεωρίας των κοινωνικών ρόλων, της κοινωνικής μάθησης και της κοινωνικής ενίσχυσης. Σύμφωνα με τη θεωρία των κοινωνικών ρόλων της Eagly και των συνεργατών της, τα στερεότυπα αναπαριστούν την κοινωνική πραγματικότητα και τα άτομα υιοθετούν κοινωνικούς ρόλους ανάλογα με το φύλο τους. Οι κοινωνικοί αυτοί ρόλοι γεννούν και τα στερεότυπα, δεδομένου ότι οι κοινωνικές νόρμες προκαλούν ένα σύνολο προσδοκιών για κατάλληλες συμπεριφορές εντός του κοινωνικού πλαισίου. Συμπερασματικά, για τους θεωρητικούς της κοινωνικο-πολιτισμικής προσέγγισης, οι στερεοτυπικές αντιλήψεις και οι προκαταλήψεις δημιουργούνται στα άτομα, εφόσον οι προσωπικότητές τους διαμορφώνονται με βάση τις οικονομικές και κοινωνικές συνθήκες των κοινωνιών, αλλά και τους κοινωνικούς ρόλους που υιοθετούν (Eagly & Wood, 2002).

Η εν λόγω προσέγγιση ερμηνεύει τη δημιουργία στερεοτύπων, έχοντας ως βάση τη θεωρία της κοινωνικής μάθησης και πιο συγκεκριμένα, τους κοινωνικούς ρόλους που αποκτούν τα άτομα λόγω του φύλου τους. Παρ' όλα αυτά, η κοινωνικο-πολιτισμική προσέγγιση δεν καταφέρνει να εντάξει στο θεωρητικό αυτό πλαίσιο το γεγονός ότι το κάθε άτομο αντιλαμβάνεται διαφορετικά την πραγματικότητα και αντιδρά στα διάφορα ερεθίσματα με μοναδικότητα. Άρα, η επιλογή της δράσης του κάθε ατόμου δεν είναι δυνατόν να επηρεάζεται αποκλειστικά από το φύλο του και τις κοινωνικές του αλληλεπιδράσεις. Χρειάζεται να σημειωθεί ότι ο τρόπος επεξεργασίας και κωδικοποίησης των πληροφοριών και των ερεθισμάτων που δέχεται το κάθε άτομο, διαδραματίζει έναν σημαντικό ρόλο στη διαμόρφωση των στοιχείων της προσωπικότητάς του. Τέλος, πρέπει να σημειωθεί ότι με βάση τις θεωρητικές αρχές της συγκεκριμένης προσέγγισης, θα περίμενε κανείς τα θετικά στερεότυπα να είναι όσα και τα αρνητικά, όμως οι εκτιμήσεις για τα μέλη των εξω-ομάδων φαίνεται να είναι κατά βάση αρνητικές.

2.5.4 Η Γνωστική Προσέγγιση για τη δημιουργία Στερεοτύπων

Πυρήνας της Γνωστικής Προσέγγισης για την δημιουργία των στερεοτύπων είναι η γνωστική διαδικασία της κατηγοριοποίησης, σύμφωνα με την οποία, τα άτομα αποκτούν στερεοτυπικές αντιλήψεις ως γνωστικές δομές, εξαιτίας των γνώσεων και των πεποιθήσεων που έχουν για μια ομάδα (Brown, 1996). Ο Tajfel προτείνει ότι η κατηγοριοποίηση συγκεκριμένων ερεθισμάτων από τα άτομα έχει ως αποτέλεσμα την δημιουργία των αντίστοιχων στάσεων και στερεοτυπικών αντιλήψεων. Έτσι, εντάσσεται σε κάποιες κοινωνικές ομάδες και κοινωνικές κατηγορίες και παράλληλα δημιουργεί άλλες ομάδες, ξένες προς αυτό, ενώ, παράλληλα, προκύπτουν στερεότυπα, επειδή το άτομο απλοποιεί τα πολύπλοκα ερεθίσματα που δέχεται από το περιβάλλον του. Πιο συγκεκριμένα, τα στερεότυπα δημιουργούνται από το συσχετισμό μεταξύ μιας κατηγοριοποίησης, όπως είναι το φύλο, η φυλή ή η εθνικότητα και μιας συνεχούς διάστασης από το άτομο, όπως είναι μια συμπεριφορά ή ένα χαρακτηριστικό του (Brown, 1996). Για να μπορέσει το άτομο να κατανοήσει τον κοινωνικό κόσμο στον οποίο εντάσσεται, προχωρά στην κατηγοριοποίηση των ερεθισμάτων που δέχεται σε διάφορα είδη. Μέσω αυτής της διαδικασίας κατηγοριοποίησης και της οργάνωσης των ερεθισμάτων, το άτομο είναι σε θέση να αφομοιώνει όλο και μεγαλύτερο όγκο πληροφοριών και αναγνωρίζοντας την κατηγορία στην οποία ανήκει ένα ερέθισμα, μπορεί να επιλέγει ευκολότερα τη συμπεριφορά που θα υιοθετήσει απέναντι σε αυτό.

Συμπερασματικά, η γνωστική προσέγγιση στηρίζεται στην κατηγοριοποίηση των ερεθισμάτων που δέχεται ένα άτομο και πιο συγκεκριμένα, στην απλοποίηση των πληροφοριών που δέχεται από το κοινωνικό του περιβάλλον. Άρα, τα στερεότυπα οφείλουν την ύπαρξή τους στις κατηγοριοποιήσεις που κάνει κάθε άτομο από τη φύση του, διαδικασία η οποία οδηγεί στη δημιουργία «αποδιοπομπαίων τράγων». Η εν λόγω θεωρητική πρόταση, η οποία επιχειρεί να εξηγήσει την διαμόρφωση των στερεοτυπικών αντιλήψεων, φαίνεται να έχει κάποιους περιορισμούς. Ουσιαστικά, πρόκειται για την αδυναμία της να συμπεριλάβει στο θεωρητικό της οικοδόμημα τους κοινωνικούς και τους πολιτισμικούς παράγοντες, οι οποίοι ενδεχομένως επηρεάζουν τη σκέψη του ατόμου και παράλληλα, δεν αναφέρεται στον τρόπο με τον οποίο εκλαμβάνει το άτομο τις πληροφορίες για ένα άλλο άτομο ή για μια εξω-ομάδα, εάν, δηλαδή, είναι και ο συνομιλητής του ή το περιβάλλον εν γένει αρνητικά φορτισμένο κατά τη στιγμή της επεξεργασίας μιας πληροφορίας.

2.6 Η ΑΛΛΑΓΗ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

2.6.1 Θεωρίες για την Αλλαγή των Στερεοτύπων

Από τις προαναφερθείσες θεωρητικές προσεγγίσεις, οι οποίες εξετάζουν την προκατάληψη στα πλαίσια της διομαδικής συμπεριφοράς, προκύπτει ότι δίνεται στην κάθε μια διαφορετική έμφαση για την ερμηνεία και την αντιμετώπιση αυτής της προκατάληψης και των συγκρούσεων.

Ο G. Allport ήταν ο πρώτος που διατύπωσε την υπόθεση της επαφής, μία θεωρία για τη βελτίωση των διομαδικών σχέσεων και την αλλαγή των στερεοτύπων. Με βάση την συγκεκριμένη θεωρητική εξήγηση, η υπόθεση της επαφής μεταξύ δύο ομάδων μπορεί να έχει θετικές συνέπειες στη μείωση των προκαταλήψεων. Ο G. Allport υποστηρίζει ότι όταν δύο ομάδες έρχονται σε επαφή και επιδιώκουν την επίτευξη κοινών στόχων, τότε μειώνεται η προκατάληψη (Allport, 1954). Σύμφωνα με τη θεωρία του αυτή, για να πραγματοποιηθεί η επαφή ανάμεσα σε δύο ομάδες, θεωρείται αναγκαία η συνύπαρξη τεσσάρων βασικών προϋποθέσεων. Η πρώτη αφορά την ισότητα ανάμεσα στις δύο ομάδες, δηλαδή τα μέλη της κάθε ομάδας να βρίσκονται στην ίδια θέση με τα μέλη της άλλης. Η δεύτερη σχετίζεται με τους κοινούς στόχους που είναι απαραίτητο να τίθενται και από τις δύο ομάδες. Η επόμενη προϋποθέτει τη συνεργασία μεταξύ των δύο ομάδων, και, τέλος, κρίνεται καθοριστική η κοινωνική και θεσμική δημιουργία μέτρων, τα οποία θα στηρίζουν και θα ενισχύουν τη συνεργασία των δύο ομάδων (Allport, 1954). Συνεπώς, η επαφή μεταξύ των ομάδων περιλαμβάνει και επιμέρους διευκρινίσεις. Τα μέλη των ομάδων έρχονται σε επαφή με καταστάσεις όπου νιώθουν ότι έχουν την ίδια θέση, επιδιώκουν και οι δύο την επίτευξη κοινών στόχων σε ένα κλίμα συνεργασίας και προθυμίας να γνωριστούν καλύτερα και πιο ουσιαστικά, και, τέλος, είναι απαραίτητη η ύπαρξη του κοινωνικού και θεσμικού πλαισίου το οποίο ενισχύει τη συνεργασία και επικοινωνία των δύο ομάδων. Στην περίπτωση όμως των μεγάλων ομάδων, δυσχεραίνεται η απλή επαφή που περιγράφει ο G. Allport.

Σε συνάρτηση με τις παραπάνω παρατηρήσεις, κατά τους Brewer και Miller, η προσωποποιημένη επαφή γίνεται σε διαπροσωπικό επίπεδο. Η διαπροσωπική επαφή

των ατόμων από διαφορετικές ομάδες δύναται να καταργήσει την κατηγοριοποίηση, και, συνεπώς, την δημιουργία στερεοτύπων και προκαταλήψεων. Αντίθετοι με αυτή την άποψη είναι οι Hewstone και Brown, οι οποίοι υποστηρίζουν ότι είναι σημαντικό η επαφή να γίνεται σε διομαδικό επίπεδο, και μετά τα θετικά αποτελέσματα να γενικευτούν σε όλα τα μέλη της ομάδας. Μία άλλη προσέγγιση αναφέρεται στη δημιουργία μιας κοινής ενδοομαδικής ταυτότητας, δηλαδή την επανακατηγοριοποίηση των δύο ομάδων, ούτως ώστε να καταργηθούν τα εμπόδια και τα σύνορα ανάμεσα στις δύο ομάδες. Τέλος, το μοντέλο της διττής ταυτότητας επιδιώκει την αρμονική συνύπαρξη των δύο ταυτοτήτων, της παλιάς αλλά και αυτής που προκύπτει από την αλληλεπίδραση με τα μέλη της άλλης ομάδας (Χατζή & Hewstone, 1999).

Σύμφωνα με τους Α. Χαντζή και Μ. Hewstone (Χατζή & Hewstone, 1999), στην Κοινωνική Ψυχολογία τα στερεότυπα αποτελούν προϊόν της γνωστικής διαδικασίας της κατηγοριοποίησης, με την οποία απλοποιείται η επεξεργασία των πληροφοριών από το άτομο. Τα στερεότυπα δύσκολα μεταβάλλονται και έχουν επιπτώσεις στις διομαδικές σχέσεις, με σημαντικότερο αποτέλεσμα τη δημιουργία προκαταλήψεων. Είναι σημαντικό, επομένως, να εντοπιστούν οι τρόποι με τους οποίους αλλάζουν τα στερεότυπα και οι συνθήκες κάτω από τις οποίες επιτυγχάνεται η αλλαγή αυτή. Σύμφωνα με τη γνωστική προσέγγιση, υπάρχουν τρία μοντέλα αλλαγής των στερεοτύπων, τα οποία επικεντρώνονται στο ρόλο των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών των στερεοτύπων. Πρόκειται για το λογιστικό μοντέλο του Rothbart, το μοντέλο της μεταστροφής και το μοντέλο των υποτύπων. Στο λογιστικό μοντέλο του Rothbart η αλλαγή των στερεοτύπων πραγματοποιείται σταδιακά με την αθροιστική έκθεση σε μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες. Κάθε μία μη επιβεβαιωτική πληροφορία διαφοροποιεί σταδιακά το στερεότυπο. Επομένως, όταν ένα άτομο δεχτεί πλήθος μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών, το στερεότυπο αλλάζει (Χατζή & Hewstone, 1999).

Με βάση το μοντέλο αυτό, υπάρχει αναλογία ανάμεσα στο πλήθος των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών και της έκτασης της αλλαγής του στερεοτύπου, δηλαδή όσο περισσότερες είναι οι μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες, τόσο πιο μεγάλη είναι και η αλλαγή του στερεοτύπου. Σύμφωνα με το μοντέλο της μεταστροφής, τα στερεότυπα αλλάζουν ριζικά σε περίπτωση δραματικής μη επιβεβαίωσης ή διάψευσης τους από μεμονωμένα μέλη της εξωομάδας. Η αλλαγή ενός στερεοτύπου είναι πραγματοποιήσιμη στις περιπτώσεις όπου όλα τα μη επιβεβαιωμένα γνωρίσματα

συγκεντρώνονται σε μεμονωμένα μέλη της ομάδας (Χατζή & Hewstone, 1999). Με άλλα λόγια, τα στερεότυπα μπορούν να αλλάξουν απρόσμενα όταν έρχονται αντιμέτωπα με μεμονωμένες περιπτώσεις που σαφώς τα διαψεύδουν. Με βάση το μοντέλο των υποτύπων, η διασπορά των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών οδηγεί στη δημιουργία πολλών επιμέρους τύπων, οι οποίοι διαλύουν την ομοιογένεια και εξαλείφουν το στερεότυπο. Σε αυτή την περίπτωση, τα στερεότυπα λειτουργούν ως ιεραρχικές δομές. Οι μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες οδηγούν το άτομο στη δημιουργία υποτύπων, πραγματοποιώντας διακρίσεις στα μέλη της στερεοτυπικής ομάδας. Όταν οι υπότυποι που δημιουργούνται έχουν μεγάλη ισχύ, λόγω συχνότητας χρήσης ή σημαντικής διαφοροποίησης από την υπερκείμενη κατηγορία, τότε το στερεότυπο παύει να υφίσταται (Χατζή & Hewstone, 1999).

Σε μια προσπάθεια κριτικής προσέγγισης των προαναφερθέντων πληροφοριών, η υπόθεση της επαφής του Allport αναφέρει ότι η επαφή μεταξύ δύο ομάδων μπορεί να οδηγήσει στην αλλαγή στερεοτύπων για τα μέλη της άλλης ομάδας. Δεν αναφέρει, όμως, τον τρόπο που μπορεί να γενικευτεί η θεωρία αυτή σε μεγαλύτερες ομάδες. Δηλαδή, δεν γίνεται αναφορά στον τρόπο αλλαγής στερεοτύπων μεταξύ μεγαλύτερων ομάδων, όπως για παράδειγμα στην περίπτωση εθνικών ομάδων ή κρατών. Επιπροσθέτως, η υπόθεση επαφής δεν υποδεικνύει έναν τρόπο αλλαγής στερεοτύπων για τις περιπτώσεις εκείνες όπου δεν υπάρχει επικοινωνία-επαφή μεταξύ των ομάδων και συγχρόνως, δε λαμβάνει υπόψη της την ψυχοσύνθεση του κάθε ατόμου ξεχωριστά και τον τρόπο που το άτομο επεξεργάζεται την κάθε πληροφορία που λαμβάνει. Με άλλα λόγια, τόσο η κοινωνική διάσταση και φύση του ατόμου όσο και οι κοινωνικές επιπτώσεις της ύπαρξης στερεοτύπων, φαίνεται να μη λαμβάνονται υπόψη. Έτσι, περιορίζεται, όπως φαίνεται, η δυνατότητα του ανθρώπινου νου να επεξεργαστεί την πολυπλοκότητα του ανθρώπινου περιβάλλοντος.

Και τα τρία μοντέλα αναφέρουν ότι η αλλαγή των στερεοτύπων πραγματοποιείται όταν το άτομο δεχτεί μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες για ένα άλλο άτομο ή μία ομάδα ατόμων. Επίσης, η συχνότητα εμφάνισης των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών παίζει καθοριστικό ρόλο στην εξάλειψη του στερεοτύπου. Η αλλαγή των στερεοτύπων επικεντρώνεται στο ρόλο των μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών χωρίς να λαμβάνονται υπόψη συναισθηματικοί, κοινωνικοποιητικοί και πολιτισμικοί παράγοντες. Κάθε άτομο αντιδρά διαφορετικά σε κάθε ερέθισμα και η συχνότητα εμφάνισης μίας πληροφορίας ενδεχομένως να μην επηρεάζει τη στερεοτυπική

αντίληψη για ένα άτομο ή μία ομάδα ατόμων. Πιθανό είναι να θεωρηθεί ως «εξαιρέση» από το άτομο που τρέφει την προκατάληψη και να εκλαμβάνεται με τον τρόπο αυτό σε κάθε περίπτωση, ανεξάρτητα από τη συχνότητα εμφάνισης.

2.6.2 Κίνητρα για Αλλαγή Στερεοτύπων και Μείωση Προκαταλήψεων

Αποτελεί κοινό τόπο το γεγονός ότι οι προκαταλήψεις ενδέχεται να στιγματίσουν και να περιθωριοποιήσουν τις ομάδες-στόχους, οδηγώντας σε μια ποικιλία διακρίσεων και αδικιών. Με βάση αυτό, γίνεται εύκολα κατανοητή η ύπαρξη σοβαρών λόγων για την μείωση ή την αποφυγή της διάκρισης και των προκαταλήψεων. Κάποιοι άνθρωποι επιδιώκουν τη μείωση των προκαταλήψεών τους για προσωπικούς λόγους (επειδή είναι υπέρμαχοι της ισότητας), ενώ άλλοι το κάνουν για να συμβιβαστούν με τις κοινωνικές και πολιτικές επιταγές.

Οι Dunton & Fazio (1997) επιχείρησαν, μέσω των ερευνών τους, να μελετήσουν τα κίνητρα για τον έλεγχο της προκατάληψης. Δημιούργησαν μια κλίμακα δύο διαστάσεων. Η πρώτη διάσταση αφορούσε τον προβληματισμό του να ενεργεί κάποιος προκατειλημμένα και η δεύτερη αφορούσε τη διατήρηση μιας ισορροπίας μεταξύ ελεύθερης έκφρασης σκέψεων και συναισθημάτων αυτοσυγκράτησης για αποφυγή διαφωνιών με άλλους. Τα αποτελέσματα των ερευνών τους υπέδειξαν πως τα άτομα που εμφάνιζαν υψηλότερα κίνητρα για να ελέγξουν τις προκαταλήψεις τους, ήλεγχαν σε μεγαλύτερο βαθμό τις άμεσες αντιδράσεις τους, αλλά όχι τις λανθάνουσες μορφές διάκρισης. Αντιθετως, τα άτομα με χαμηλά κίνητρα ελέγχου της προκατάληψής τους δεν παρουσίαζαν διαφορές στις άμεσες και στις λανθάνουσες μορφές διάκρισης και προκαταλήψεων. Αξίζει να σημειωθεί πως η μέτρηση των Dunton & Fazio (1997) για τα κίνητρα και τον έλεγχο της προκατάληψης, αξιολογεί τα κίνητρα ως προς το μέγεθός τους (υψηλά – χαμηλά) κι όχι ως προς το είδος (εσωτερικά – εξωτερικά).

Έρευνες των Allen, Sherman & Klauer (2010), στοχεύοντας να εξετάσουν το ρόλο του θετικού ή αρνητικού κοινωνικού πλαισίου στη μείωση της έμμεσης/λανθάνουσας προκατάληψης καθώς και το ρόλο των κινήτρων για τη μείωση της προκατάληψης, κατέληξαν στο συμπέρασμα ότι η λανθάνουσα προκατάληψη μειώνεται όταν έχει προηγηθεί η παρουσίαση του ατόμου-στόχου σε θετικό πλαίσιο (π.χ. οικογενειακό γεύμα, εκκλησία). Μια πιθανή ερμηνεία αυτού του

αποτελέσματος είναι ότι ενεργοποιούνται διαφορετικοί συνειρμοί στα διαφορετικά πλαίσια, θετικά και αρνητικά (Wittenbrink et al., 2001), (Barden et al., 2004).

Οι Plant & Devine (1998) κατασκεύασαν μια κλίμακα μέτρησης των κινήτρων για μείωση των προκαταλήψεων, πραγματοποιώντας μια σαφή διάκριση μεταξύ εσωτερικών/προσωπικών και εσωτερικών/κοινωνικών κινήτρων. Τα εσωτερικά κίνητρα αφορούσαν στις εσωτερικευμένες προσωπικά σημαντικές μη-προκατειλημμένες αρχές, ενώ τα εξωτερικά κίνητρα αφορούσαν στην κοινωνική πίεση για συμμόρφωση με μη-προκατειλημμένες νόρμες. Τα αποτελέσματα των ερευνών έδειξαν ότι η κλίμακα εσωτερικών κινήτρων έχει αρνητική συσχέτιση με την κλίμακα Μοντέρνου ρατσισμού και την κλίμακα δεξιόστροφου αυταρχισμού, ενώ η κλίμακα εξωτερικών κινήτρων έχει θετική συσχέτιση με τις προαναφερθείσες κλίμακες. Διαπίστωσαν, επιπλέον, πως οι συμμετέχοντες που είχαν υψηλά εσωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης υιοθετούσαν σε μικρότερο βαθμό στερεότυπα, σε σχέση με τους συμμετέχοντες με χαμηλά εσωτερικά κίνητρα.

Σε επόμενες έρευνες η Devine και οι συνεργάτες της (Devine, Plant, Amodio, Harmon-Jones & Vance, 2002) χρησιμοποίησαν κλίμακες μέτρησης τόσο της έκδηλης (explicit) προκατάληψης, όσο και της λανθάνουσας (implicit) προκατάληψης. Τα αποτελέσματά τους έδειξαν ότι οι συμμετέχοντες με υψηλά εσωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης παρουσίαζαν μειωμένη έκδηλη προκατάληψη συγκριτικά με εκείνους με χαμηλά κίνητρα, ενώ αντίθετα, οι συμμετέχοντες με υψηλά εξωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης παρουσίαζαν περισσότερη έκδηλη προκατάληψη συγκριτικά με εκείνους με χαμηλά κίνητρα. Αναφορικά με τη λανθάνουσα προκατάληψη, οι εν λόγω έρευνες έδειξαν πως οι συμμετέχοντες με υψηλά εσωτερικά και χαμηλά εξωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης έδειχναν τη λιγότερη λανθάνουσα προκατάληψη, ενώ οι συμμετέχοντες με χαμηλά εσωτερικά και εξωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης έδειχναν την περισσότερη λανθάνουσα προκατάληψη.

Σε τρεις μελέτες τους, οι Plant & Devine (2009) έδειξαν πως τα εξωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης οδηγούν στην πρόθεση απόκρυψης της προκατάληψης (τα άτομα αυτά επιδιώκουν ενεργά τη μείωση της ανιχνεύσιμης προκατάληψης). Στον αντίποδα, τα εσωτερικά κίνητρα μη-προκατάληψης οδηγούν στην πρόθεση να απαλλαγεί κανείς από την προκατάληψη (τα άτομα αυτά επιδιώκουν τη μείωση τόσο

της ανιχνεύσιμης, όσο και της λανθάνουσας προκατάληψης). Χρειάζεται, ωστόσο, να σημειωθεί πως η δυστική θεώρηση των κινήτρων (εσωτερικά – εξωτερικά) των Plant & Devine (1998) παραβλέπει το φάσμα των ενδιάμεσων καταστάσεων κινήτρων.

Η Legault και οι συνεργάτες της (2007) χρησιμοποίησαν τη Θεωρία του Αυτοπροσδιορισμού των Deci & Ryan (1985, 2002), προκειμένου να εξηγήσουν τις διαδικασίες μέσω των οποίων εσωτερικεύονται οι στόχοι και οι αξίες και για να πραγματοποιήσουν μια πιο εμπειριστατωμένη ταξινόμηση των κινήτρων μη-προκατάληψης. Η Θεωρία του Αυτοπροσδιορισμού υποστηρίζει ότι όσο πιο εσωτερικευμένη ή αυτοπροσδιοριζόμενη είναι μια αξία ή ένας στόχος, τόσο πιο συνεπής με αυτή την αξία ή στόχο θα είναι η συμπεριφορά κάποιου. Παράλληλα, η εν λόγω θεωρητική πρόταση δίνει βαρύνουσα σημασία στο να αισθάνεται κανείς ελεύθερος και αυτόνομος για την υιοθέτηση αυτοπροσδιοριζόμενων κινήτρων. Προτείνει έξι τύπους αυτορύθμισης, ξεκινώντας από τις πολύ έως τις ελάχιστα αυτοπροσδιοριζόμενες μορφές, με μια ποικιλία στον βαθμό εσωτερικεύσης. Οι Legault et al. (2007) υποστηρίζουν πως όσο έχει κάποιος υψηλότερα επίπεδα αυτοπροσδιορισμού στο συνεχές της Θεωρίας του Αυτοπροσδιορισμού, τόσο θα μειώνεται η προκατάληψη. Κατά συνέπεια, οι άνθρωποι που υιοθετούν αρχές ισότητας από υποχρέωση ή όταν κρύβουν / καταπνίγουν μια προκατάληψη λόγω κοινωνικών πιέσεων, η μείωση της προκατάληψης θα είναι μη-συστηματική και αναποτελεσματική. Το ίδιο αρνητικό αποτέλεσμα εμφανίζεται και στην περίπτωση των ανθρώπων που παρουσιάζουν έλλειψη κινήτρων και νιώθουν αποστασιοποιημένοι από τις αρχές της ισότητας. Προτείνεται, τέλος, από τους ερευνητές ότι ο ρόλος του αυτοπροσδιορισμού στη ρύθμιση της προκατάληψης θα ισχύει τόσο για τις μετρήσεις της έκδηλης, όσο και της λανθάνουσας προκατάληψης.

Η Monteith (2005) μέσω των ερευνών της υποστήριξε πως οι άνθρωποι εκμεταλλεύονται τη συνειδητοποίηση αναντιστοιχιών σχετικών με την προκατάληψη, ώστε να μάθουν να αναστέλλουν τις αυτόματες μεροληπτικές αποκρίσεις τους και να ανταποκρίνονται με πιο συνεπείς τρόπους με τις αρχές τους. Το εν λόγω μοντέλο αφορά στα άτομα που παρουσιάζουν χαμηλότερη προκατάληψη και έχουν εσωτερικά κίνητρα να συμπεριφέρονται μη-προκατειλλημένα, εφόσον νιώθουν αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους, όταν φερθούν προκατειλλημένα. Το αρνητικό αυτό συναίσθημα βάζει σε εφαρμογή τους μηχανισμούς αυτορρύθμισης.

2.6.3 Διαφοροποίηση Στερεοτύπων και Προκαταλήψεων Ανάλογα με το Κοινωνικό Status της Μειονότητας

Οι Fiske et al. (2002) μελετούν τη διαφοροποίηση του περιεχομένου των στερεοτύπων από ομάδα σε ομάδα και ανάλογα με το διομαδικό πλαίσιο. Για παράδειγμα κάποιες στερεοτυποποιημένες ομάδες όπως οι ηλικιωμένοι θεωρούνται μη ικανές ή χρήσιμες, ενώ άλλες όπως τα στελέχη επιχειρήσεων θεωρούνται ανταγωνιστικά απειλητικές, κάποιες ομάδες όπως οι νοικοκυρές θεωρούνται ήπιες και άκακες, ενώ άλλες θεωρούνται ψυχρές και απάνθρωπες όπως για παράδειγμα οι πλούσιοι. Έτσι πρότειναν ένα μοντέλο που μπορεί να «προβλέψει» το περιεχόμενο του εκάστοτε στερεοτύπου, ισχυριζόμενοι ότι όταν συναντάμε ένα μέλος μιας ομάδας, αναρωτιόμαστε αν πρόκειται για «φίλο» ή «εχθρό», δηλαδή αν αφεμός έχει καλές ή κακές προθέσεις απέναντί μας και αφετέρου αν έχει την ικανότητα να κάνει πράξη τις προθέσεις του. Αυτά τα δύο ερωτήματα, παραπέμπουν σε δύο θεμελιώδεις διαστάσεις της κοινωνικής αντίληψης: τη θερμότητα (warmth) και την ικανότητα (competence). Επιπλέον υποστηρίζουν ότι αυτές οι δύο θεμελιώδεις διαστάσεις της κοινωνικής αντίληψης «προβλέπονται» από τις δύο πλέον σημαντικές μεταβλητές που χαρακτηρίζουν τις διομαδικές σχέσεις: το status και τον ανταγωνισμό. Πιο συγκεκριμένα, οι ομάδες υψηλού status (π.χ. οι πλούσιοι) προσλαμβάνονται ως ικανές, ενώ οι ομάδες χαμηλού status (π.χ. οι φτωχοί) ως μη ικανές. Αυτό στηρίζεται στην (συχνά λανθασμένη) αντίληψη ότι το status το αποκτά κανείς λόγω ικανότητας και όχι λόγω κληρονομιάς ή ευκαιριών, δηλαδή αποτελεί προβλεπτικό παράγοντα της ικανότητας, γιατί κάτι τέτοιο δικαιώνει την αντίληψη περί αξιοκρατίας. Από την άλλη μεριά, οι ομάδες συχνά έχουν ανταγωνιστικούς στόχους, δηλαδή βρίσκονται σε ανταγωνισμό για περιορισμένα αγαθά.

Οι ανταγωνιστικές προς την ενδοομάδα ομάδες προσλαμβάνονται ως ψυχρές, ενώ οι μη ανταγωνιστικές, όπως η ίδια η ενδοομάδα και οι σύμμαχοί της προσλαμβάνονται ως θερμές. Για τις ομάδες που προσλαμβάνονται ως θερμές και ικανές, το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι αμιγώς θετικό, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς θετικά συναισθήματα όπως θαυμασμό και περηφάνια. Αυτά τα συναισθήματα είναι αποτέλεσμα μιας ανοδικής αφομοιωτικής κοινωνικής σύγκρισης με μια ανώτερης θέσης κοινωνική ομάδα με την οποία δεν υπάρχει αντιπαράθεση και σχετίζονται με απόδοση των θετικών τους αποτελεσμάτων στο γεγονός ότι «τους

αξίζουν» αυτά που απολαμβάνουν χωρίς να καρπώνονται πόρους άλλων. Επίσης, αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς θετικές συμπεριφορές, ενεργή διευκόλυνση όπως βοήθεια και προστασία, ή παθητική διευκόλυνση όπως συνεργασία και συναναστροφή. Το στερεότυπο και η αντίστοιχη προκατάληψη για αυτές της ομάδες υποδηλώνει θαυμασμό. Για τις ανταγωνιστικές και χαμηλού status ομάδες που προσλαμβάνονται ως ψυχρές και μη ικανές, το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι αμιγώς αρνητικό, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς αρνητικά συναισθήματα όπως περιφρόνηση και αηδία. Αυτά τα συναισθήματα είναι αποτέλεσμα μιας καθοδικής αντιπαραθετικής κοινωνικής σύγκρισης, δηλαδή σύγκρισης με μια κατώτερης θέσης κοινωνική ομάδα με την οποία υπάρχει αντιπαράθεση, και σχετίζονται με απόδοση των αρνητικών τους αποτελεσμάτων στο γεγονός ότι «τους αξίζουν» αυτά που υφίστανται, διότι θα μπορούσαν από τις ενέργειές τους να είναι σε καλύτερη μοίρα. Το στερεότυπο και η αντίστοιχη προκατάληψη για αυτές τις υποδεέστερες ομάδες, που όμως αποτελούν απειλή γιατί παίρνουν πόρους από τους άλλους ζώντας παρασιτικά, είναι περιφρονητικό. Επίσης, αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς αρνητικές συμπεριφορές, ενεργή βλάβη όπως τσακωμός ή επίθεση, είτε παθητική βλάβη όπως αποκλεισμός και υποτίμηση. Τέτοιες ομάδες μπορεί να είναι οι αυτοί που στηρίζονται στα προνοιακά επιδόματα.

Όμως, τα στερεότυπα δεν είναι πάντα αμιγώς θετικά ή αρνητικά. Υπάρχουν και «μικτά» ή αμφίθυμα στερεότυπα, δηλαδή στερεότυπα για ομάδες που - ως προς τις δύο θεμελιώδεις διαστάσεις της θερμότητας και της ικανότητας - προσλαμβάνονται περισσότερο θετικά στη μια και λιγότερο θετικά στην άλλη διάσταση. Για τις ομάδες που προσλαμβάνονται ως θερμές αλλά μη ικανές - χαμηλού status το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι «μικτό» ή αμφίθυμο, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν αμφίθυμα συναισθήματα, όπως οίκτο ή συμπάθεια. Αυτά τα συναισθήματα είναι αποτέλεσμα μιας καθοδικής αφομοιωτικής κοινωνικής σύγκρισης με αυτές τις ομάδες και σχετίζονται με απόδοση των αρνητικών τους αποτελεσμάτων στο γεγονός ότι «δεν τους αξίζουν» αυτά που υφίστανται και δεν είναι υπό τον έλεγχό τους. Το στερεότυπο και η προκατάληψη για αυτές τις υποδεέστερες και ενδοτικές ομάδες που δεν αποτελούν απειλή είναι πατερναλιστικά. Επίσης, αυτές οι ομάδες προκαλούν αμφίθυμες συμπεριφορές, ενεργή διευκόλυνση όπως βοήθεια και προστασία ή παθητική βλάβη όπως αποκλεισμός και απαξίωση. Τέτοιες ομάδες μπορεί να είναι οι ηλικιωμένοι, οι γυναίκες σε παραδοσιακούς ρόλους και τα άτομα με ειδικές ανάγκες.

Για τις ανταγωνιστικές, υψηλού status ομάδες που προσλαμβάνονται ως ψυχρές αλλά ικανές, το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι επίσης μικτό, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν επίσης αμφίθυμα συναισθήματα όπως φθόνο ή ζήλεια, τα οποία περιέχουν μνησικακία και σεβασμό.

2.6.4 Οι τρεις έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton

Στο παρόν υποκεφάλαιο πρόκειται να παρουσιαστούν τρεις βασικές έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton, οι οποίες εξέτασαν το περιεχόμενο των κοινωνικών και εθνοτικών στερεοτύπων μέσα από γνωρίσματα που περιγράφουν μια κοινωνική ομάδα. Επιπλέον, αναδεικνύονται οι αλλαγές ως προς τις πεποιθήσεις των φοιτητών που συμμετείχαν σε αυτές και την ανθεκτικότητα των στερεοτύπων. Η έρευνες εξέτασαν ένα μεγάλο δείγμα φοιτητών και περιλαμβάνουν την πρωτότυπη έρευνα των Katz & Braly (1993) και τις επόμενες που την αναπαρήγαγαν (Gilbert, 1951· Karlins, Coffman & Walters, 1969).

Η έρευνα των Katz & Braly (1993) χρησιμοποίησε μια λίστα 84 περιγραφικών επιθέτων για να μελετήσει τα στερεότυπα. Από αυτή τη λίστα επιλέγονταν τα πέντε πιο τυπικά επίθετα που θεωρητικά ταίριαζαν στην κάθε ομάδα. Η συγκεκριμένη τεχνική έρευνας έχει πολλά θετικά στοιχεία, με την προϋπόθεση να ενημερώνεται τακτικά ο κατάλογος, αν και έχει επικριθεί για την αδυναμία εντοπισμού αλλαγών στα στερεότυπα και για το γεγονός ότι περιορίζει την περιγραφή του θέματος σε έναν προεπιλεγμένο κατάλογο χαρακτηριστικών.

Οι ερευνητές προσπάθησαν να ερμηνεύσουν την ομοιομορφία στον τρόπο διάκρισης που προέκυψε από έρευνες που σχετίζονταν με τη φυλετική προκατάληψη στις ΗΠΑ και υπέθεσαν ότι οι στάσεις που είχαν στόχο τις φυλετικές και εθνοτικές ομάδες, αναδεικνύονταν στα ονόματα των φυλών. Το πολιτισμικό πρότυπο και τα στερεότυπα που φέρει, έχουν δημιουργήσει ένα σύμβολο για την κάθε ομάδα – στόχο, το οποίο δέχεται περιφρόνηση από μέλη της κοινωνίας. Έτσι, υπάρχουν προσαρμοσμένες απαντήσεις με ποικιλία αποστροφής ή αποδοχής ως προς τις φυλετικές ετικέτες. Επιπλέον, είναι γνωστό ότι τα άτομα έχουν διαφορετικές στάσεις απέναντι σε παρόμοιες κοινωνικές καταστάσεις, γεγονός το οποίο πηγάζει από το γεγονός ότι ο κοινωνικός εαυτός των ανθρώπων διαιρείται σε ιδιωτικό και δημόσιο. Ο ιδιωτικός κοινωνικός εαυτός παρουσιάζεται συνήθως μόνο στα άτομα που έχουμε

οικειότητα, ενώ ο δημόσιος εμφανίζεται όταν είμαστε σε ευρύτερο κύκλο ατόμων. Η εν λόγω υπόθεση των ιδιωτικών και δημόσιων στάσεων είναι δυνατό να εφαρμοστεί στο πρόβλημα των φυλετικών προκαταλήψεων.

Οι ερευνητές μελέτησαν την ιδιωτική και τη δημόσια φύση των στάσεων απέναντι σε διάφορες φυλετικές και εθνικές ομάδες, πραγματοποιώντας ένα κοινωνικό πείραμα στο Πανεπιστήμιο Princeton. Η έρευνά τους ζητούσε από τους 100 φοιτητές συμμετέχοντες να επιλέξουν τα πιο χαρακτηριστικά επίθετα από μια λίστα 84 για τις εξής ομάδες: Γερμανούς, Ιταλούς, Νέγρους, Ιρλανδούς, Άγγλους, Εβραίους, Αμερικάνους, Κινέζους, Ιάπωνες και Τούρκους. Εάν επιθυμούσαν, μπορούσαν να προσθέσουν επιπλέον επίθετα που χαρακτήριζαν την κάθε ομάδα. Στο επόμενο στάδιο, τους ζητήθηκε να επιλέξουν 5 πιο χαρακτηριστικά επίθετα για την κάθε ομάδα κι αυτά που εμφάνιζαν τη μεγαλύτερη συχνότητα, αποτέλεσαν το περιεχόμενο του στερεοτύπου για την κάθε μια. Πρόκειται, επομένως, για ένα κοινωνικό στερεότυπο.

Από τα αποτελέσματα της εν λόγω έρευνας φαίνεται ότι οι φοιτητές έδειξαν τη μεγαλύτερη συμφωνία για τις φυλετικές ομάδες με τα μέλη των οποίων είχαν επαφή και τον μικρότερο βαθμό συμφωνίας για τις ομάδες που δεν τους ήταν γνωστές, όπως για παράδειγμα τους Τούρκους, τους Κινέζους και τους Ιάπωνες. Οι ερευνητές, βέβαια, επεσήμαναν ότι η εξοικείωση με τα μέλη μιας φυλής δεν εξηγεί απόλυτα τις απαντήσεις των συμμετεχόντων στην έρευνα. Η γνώση την οποία έχουν οι φοιτητές και τους ωθεί να αποδώσουν διάφορα χαρακτηριστικά στην κάθε φυλή, φαίνεται να οφείλεται τόσο σε ιδιωτική όσο και σε δημόσια πολιτισμική βάση και δείχνει ότι η σαφήνεια των στερεοτύπων που αποδίδονται σε μια φυλή – στόχο δεν έχει σχέση με τις προκαταλήψεις που εκδηλώνονται εναντίον της. Οι άνθρωποι, λοιπόν, μπορεί να έχουν μια αόριστη εικόνα για τα βασικά χαρακτηριστικά μιας φυλής, ανάλογα με το αν συμφωνούν στα τυπικά χαρακτηριστικά της κι όχι ανάλογα με την αλήθεια της, όμως δείχνουν ακραία προκατάληψη προς την ομάδα στόχο.

Η δεύτερη έρευνα της τριλογίας του Πανεπιστημίου Princeton είναι του Gilbert και διεξήχθη το 1951 και εστίασε στον βαθμό τον οποίο τα στερεότυπα παραμένουν ή αλλάζουν ριζικά με την πάροδο του χρόνου, επηρεασμένα από τις αλλαγές της κοινωνίας, της οικονομίας και των διεθνών σχέσεων. Ο Gilbert δημιούργησε ένα κοινωνικό πείραμα στο οποίο ερευνούσε τα στερεότυπα και τις

προκαταλήψεις των λευκών Αμερικάνων και στη συνέχεια, μια επαναληπτική μελέτη στην ίδια ομάδα 20 ή 30 χρόνια μετά, έτσι ώστε να εντοπιστούν τυχούσες μεταβαλλόμενες στάσεις.

Η εν λόγω έρευνα πραγματοποιήθηκε το 1950, με αφορμή την πρώτη έρευνα των Katz & Braly στους φοιτητές του Princeton, που έγινε 18 χρόνια νωρίτερα. Χρησιμοποιήθηκε η ίδια διαδικασία και μεγαλύτερος αριθμός συμμετεχόντων (N=330), προκειμένου να συγκριθούν τα κοινωνικά στερεότυπα δυο διαδοχικών γενεών φοιτητών του Princeton. Τα αποτελέσματα έδειξαν ότι υπήρχαν στοιχεία για τη διατήρηση κάποιων εθνοτικών στερεοτύπων, ωστόσο αρκετοί συμμετέχοντες έδειξαν έντονη δυσαρέσκεια κατά τη διάρκεια του πειράματος, εφόσον θεώρησαν παράλογη την ανάθεση γενικευμένων χαρακτηριστικών στα μέλη των εθνοτικών ομάδων. Αυτό έδειξε ότι τα στερεότυπα της δεύτερης γενιάς ήταν σαφώς εξασθενημένα σε σχέση με αυτά της πρώτης και σε καμία περίπτωση δεν εντοπίστηκαν χαρακτηριστικά που αποδίδονταν σε μια εθνοτική ομάδα με ποσοστό άνω του 60%, όπως στην πρώτη έρευνα. Υπήρξαν και χαρακτηριστικά που αγνοήθηκαν εντελώς από τους συμμετέχοντες. Ο Gilbert απέδωσε αυτή τη μεγάλη αλλαγή σε ορισμένα σημαντικά ιστορικά γεγονότα και τις αλλαγές που επέφεραν στον πληθυσμό, όπως ο Β' Παγκόσμιος Πόλεμος.

Η τρίτη έρευνα πραγματοποιήθηκε από τους Karlins, Coffman και Walters το 1967 και επεδίωξε να μελετήσει την ισχύ των αποτελεσμάτων της έρευνας του Gilbert, σύμφωνα με την οποία τα παραδοσιακά στερεότυπα φθίνουν με το πέρασμα του χρόνου, ειδικά σε νέες και πιο μορφωμένες γενιές. Επανάλαβαν, λοιπόν, την πρώτη έρευνα των Kratz & Braly με μια τρίτη γενιά φοιτητών του Princeton, έκαναν υπολογισμούς για την ευνοϊκότητα των όρων στη λίστα και ασχολήθηκαν με το αξιολογητικό στοιχείο των στερεοτύπων και τη σχέση μεταξύ ομοιομορφίας και ευνοϊκότητας των κοινωνικών στερεοτύπων. Παράλληλα, συνέκριναν τα στερεότυπα των δυο υποσυνόλων του πληθυσμού του Princeton: των απόφοιτων δημοσίων λυκείων και των απόφοιτων ιδιωτικών σχολείων, θέλονταν να εντοπίσουν τυχούσες διαφοροποιήσεις στην αυστηρότητα των στερεοτύπων.

Τα αποτελέσματα της τρίτης έρευνας έδειξαν ότι υπήρξε αύξηση του αριθμού των χαρακτηριστικών για κάθε ομάδα, με ταυτόχρονη μείωση της ομοιομορφίας των στερεοτύπων. Η έρευνα του 1967 έδειξε ότι τα κοινωνικά στερεότυπα δεν ευνοούν

πάντα την ίδια την ομάδα, δηλαδή ο χαρακτήρας των στερεοτύπων μπορεί να ακολουθεί ένα εθνοκεντρικό μοτίβο ή όχι, αλλά ο εθνοκεντρισμός δεν είναι σύμφυτος στο ίδιο το στερεότυπο. Παρατηρήθηκε ότι μεγαλύτερη ομοιομορφία στα στερεότυπα στις μεταγενέστερες γενιές συνδέεται με πιο ευνοϊκές εικόνες (πχ. Γερμανών, Εβραίων και Άγγλων), ενώ η χαμηλότερη ομοιομορφία παρατηρείται για λιγότερο ευνοϊκά στερεότυπα (πχ. Τούρκων, Νέγρων, Ιρλανδών). Σε γενικές γραμμές, η τρίτη έρευνα έδειξε ότι οι συμμετέχοντες είχαν πιο ανεκτική συμπεριφορά και φιλική διάθεση προς τις ομάδες – στόχους και αποκλείουν την ύπαρξη εγγενούς σχέσης μεταξύ ομοιομορφίας και εχθρότητας στα κοινωνικά στερεότυπα (Karlsins et al, 1969). Επιπλέον, τα αποτελέσματα των απαντήσεων μεταξύ των φοιτητών του Princeton που ήταν απόφοιτοι δημοσίων σχολείων κι εκείνων που είχαν αποφοιτήσει από ιδιωτικά, ήταν σχεδόν πανομοιότυπα, γεγονός που πιθανόν αποδεικνύει την απελευθέρωση των στάσεων στα ανεξάρτητα σχολεία και της ομογενοποίησης της φοιτητικής κουλτούρας.

Οι Devine & Elliot (1995) πραγματοποίησαν μια κριτική ανασκόπηση της υπάρχουσας βιβλιογραφίας προκειμένου να διαπιστώσουν εάν το συμπέρασμα των τριών ερευνών του Πανεπιστημίου του Princeton, ότι τα στερεότυπα εξασθενούν, έχει ισχύ. Οι ερευνητές θεώρησαν ότι η διαδικασία με τις λίστες των επιθέτων είχε αρκετά ελαττώματα, γεγονός που επηρεάζει αρνητικά τα συμπεράσματά των ερευνών του Princeton. Ειδικότερα, επεσήμαναν ότι τα στερεότυπα και οι προσωπικές πεποιθήσεις είναι διαφορετικές έννοιες και η κάθε μια αντιπροσωπεύει μόνο ένα τμήμα των γνώσεων που έχει το άτομο για μια συγκεκριμένη ομάδα – στόχο. Παράλληλα, υποστηρίχθηκε ότι μέσω της διαδικασίας της κοινωνικοποίησης, όλα τα άτομα μαθαίνουν μια ποικιλία πολιτισμικών στερεοτύπων που γίνονται μέρος του συνειρμικού τους δικτύου, άρα παρά το γεγονός ότι γνωρίζουν πολλά στερεότυπα, δεν σημαίνει απαραίτητα ότι συμφωνούν με αυτά. Το συγκεκριμένο μειονέκτημα των ερευνών του Princeton πιθανό να οφείλεται σε ασάφεια των οδηγιών, δεδομένου ότι κάποιοι συμμετέχοντες κατάλαβαν ότι έπρεπε να αναφέρουν τις προσωπικές τους πεποιθήσεις και κάποιοι άλλοι ανέφεραν τα στερεότυπα που γνώριζαν ότι υπήρχαν.

Η δεύτερη κριτική στις έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton σχετίζεται με την αδυναμία τους να εντοπίσουν το βαθμό συμφωνίας των συμμετεχόντων με το στερεότυπο. Η Devine, αντιθέτως, χρησιμοποίησε επταβάθμια κλίμακα

κοινωνικοπολιτικών ερωτήσεων, όπου οι συμμετέχοντες σημείωναν το βαθμό συμφωνίας τους.

Η τρίτη κριτική σχετίζεται με το γεγονός ότι και οι τρεις έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton χρησιμοποίησαν την ίδια λίστα των 84 επιθέτων, γεγονός που επηρέασε τον βαθμό αντικειμενικότητας των συμμετεχόντων. Η λίστα της Devine συμπεριέλαβε άλλα εννιά χαρακτηριστικά.

Η έρευνα της Devine χρησιμοποίησε ένα δείγμα φοιτητών του Πανεπιστημίου του Wisconsin και αξιοποίησε την αρχική μελέτη των Katz & Braly, αποφεύγοντας τις προαναφερθείσες μεθοδολογικές ελλείψεις. Απέδειξε ότι όντως το στερεότυπο για τους «Μαύρους» έχει αναθεωρηθεί με την πάροδο των χρόνων, αλλά παρά την αλλαγή του, παραμένει ένα σταθερό και πολύ αρνητικό στερεότυπο. Επίσης, επιβεβαιώθηκε ότι η αρχική έρευνα μετρούσε προσωπικές πεποιθήσεις κι όχι τη γνώση για τα στερεότυπα, παρά το γεγονός ότι έχουν γίνει πιο θετικές με την πάροδο των χρόνων και ότι στη σύγκριση μεταξύ των ατόμων με υψηλή και χαμηλή προκατάληψη, μόνο οι δεύτεροι υιοθετούν τα στερεότυπα εναντίον των μαύρων. Σε γενικές γραμμές, η έρευνα των Devine & Elliot πρότεινε ότι η διαδικασία των Kratz & Braly μπορεί να χρησιμοποιηθεί ως εργαλείο για την έρευνα των σύγχρονων στερεοτύπων και των προκαταλήψεων, με τις απαραίτητες αλλαγές.

Ο Brigham (1971) μελέτησε κριτικά τις έρευνες του Πανεπιστημίου του Princeton και θεώρησε ότι δεν είναι ικανοποιητικές διότι δεν προσφέρουν απαντήσεις σε σημαντικές ερωτήσεις σχετικά με τον τρόπο αλλαγής των στερεοτύπων ή τη σχέση μεταξύ των στερεοτύπων και των στάσεων ή των συμπεριφορών απέναντι σε στερεοτυποποιημένες ομάδες. Κατέληξε στο ότι οι υπό μελέτη έρευνες δεν προσφέρουν έναν ξεκάθαρο ορισμό των στερεοτύπων και παρουσιάζουν ανεπάρκεια στη μέτρησή τους.

2.7 ΤΟ ΜΟΝΤΕΛΟ ΤΟΥ ΠΕΡΙΕΧΟΜΕΝΟΥ ΤΩΝ ΣΤΕΡΕΟΤΥΠΩΝ

Είναι γεγονός ότι τα τελευταία χρόνια οι έντονες και δημόσιες εκδηλώσεις προκατάληψης έχουν αρχίσει να μειώνονται, δεδομένων των νέων συνθηκών πολιτικής ορθότητας και κοινωνικής επιθυμητότητας. Κατά συνέπεια, αφενός υπάρχει σαφώς μεγαλύτερη αποδοχή πολλών κοινωνικών ομάδων, αφετέρου η προκατάληψη εκδηλώνεται πλέον σε νέες πιο λανθάνουσες μορφές. Στην προσπάθειά τους να εντοπίσουν αυτές τις νέες μορφές προκατάληψης καθώς και τις διαφορές των στερεοτύπων, η Fiske, Cuddy, Glick και Xu (2002α) υποστηρίζουν ότι το περιεχόμενο των στερεοτύπων που προκύπτει από τις δημόσιες απόψεις των ομάδων, χαρακτηρίζεται από αμφιθυμία. Συγκεκριμένα, θεωρούν ότι το περιεχόμενο του στερεοτύπου για μια κοινωνική ομάδα διαμορφώνεται από την συνύπαρξη θετικών και αρνητικών πεποιθήσεων. Οι θετικές πεποιθήσεις σε μια διάσταση είναι πιθανό να συγκαλύψουν ή/και να διατηρήσουν τις αντίστοιχες αρνητικές για μια ομάδα σε μια διαφορετική διάσταση, εφόσον τείνουν να εξηγούν την θέση της στο κοινωνικό και οικονομικό γίγνεσθαι.

2.7.1 Βασικά στοιχεία του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων (ΜΠΣ)

Το Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων στοχεύει να αποδείξει ότι οι διαστάσεις των στερεοτύπων πηγάζουν από διατομικές και διομαδικές αλληλεπιδράσεις, εφόσον οι άνθρωποι, όταν έρχονται σε επαφή με άλλα άτομα ή ομάδες, θέλουν να γνωρίζουν τις προθέσεις τους και τις επιτυχίες τους, δηλαδή την ικανότητα ή τη θερμότητά τους. Τα δυο χαρακτηριστικά της ικανότητας και της

θερμότητας είναι οι δυο πυλώνες του Μοντέλου Περιεχομένου Στερεοτύπων, σύμφωνα με το οποίο αυτά τα στοιχεία διαφοροποιούν τα εξω-ομαδικά στερεότυπα και αποτελούν τη βάση της κοινωνικής αντίληψης. Άρα, οι άνθρωποι τείνουν να ξεχωρίζουν μεταξύ τους με βάση τη συμπάθεια (θερμότητα, αξιοπιστία) και τον σεβασμό (ικανότητα, αποτελεσματικότητα) (Fiske, Cuddy & Glick, 2007).

Η ικανότητα και η θερμότητα του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων αποτελούν σημαντικές έννοιες που βοηθούν σε πολλά ζητήματα που αφορούν την κοινωνική αντίληψη και την απόδοση στερεοτύπων σε εξω-ομάδες. Συγκεκριμένα, βοηθούν στην κατανόηση της υψηλής διαγνωστικότητας κάποιων χαρακτηριστικών, όπως για παράδειγμα το γεγονός ότι οι άνθρωποι προσέχουν σε άλλα άτομα τις πληροφορίες που επιβεβαιώνουν χαρακτηριστικά θερμότητας κι όχι ικανότητας. Υπάρχει η τάση να αποδίδονται στην προσωπικότητα του άλλου ατόμου αρνητικά χαρακτηριστικά, γεγονός που μαρτυρά εσωτερική απόδοση και να μη λαμβάνεται υπόψιν η επιρροή που ασκεί το κοινωνικό περιβάλλον στο άτομο. Η θερμή συμπεριφορά ερμηνεύεται ως κοινωνικά επιβεβλημένη και ελεγχόμενη, άρα δεν θεωρείται διαγνωστική. Στον αντίποδα, το στοιχείο της ικανότητας θεωρείται πιο διαγνωστικός παράγοντας και αποδίδεται στην προσωπικότητα του ατόμου κι όχι στην κοινωνική επιρροή. Φαίνεται ότι τα χαρακτηριστικά θερμότητας ακολουθούν περισσότερο τις γυναίκες, ενώ εκείνα της ικανότητας στους άνδρες (Kervyn, Fiske & Yzerbyt, 2013).

Τα δυο στοιχεία του ΜΠΣ φαίνεται να παρουσιάζουν υψηλό βαθμό προβλεπτικής εγκυρότητας και συμφωνίας. Ειδικότερα, η θερμότητα συνδέεται με τη φιλικότητα, την εξυπηρετικότητα, την ειλικρίνεια και την αξιοπιστία, ενώ η ικανότητα με την αποδοτικότητα, την ευφυΐα και την δεξιότητα. Οι Fiske et al. (2002) έχουν δείξει ότι αυτές οι δυο διαστάσεις οργανώνουν αποτελεσματικά τα στερεότυπα για διαφορετικές κοινωνικές ομάδες της κοινωνίας σε τέσσερις συστάδες. Η ικανή και θερμή συστάδα αποτελείται από τις εσω-ομάδες των συμμετεχόντων καθώς και τις 51 φιλόδοξες ομάδες, όπως είναι η μεσαία τάξη και οι χριστιανοί. Η μη ικανή και ψυχρή συστάδα περιέχει υποβιβασμένες κοινωνικές ομάδες όπως είναι οι άστεγοι, οι φτωχοί και οι μετανάστες. Η θερμή και μη ικανή συστάδα περιέχει πατερναλιστικές ομάδες (πχ ηλικιωμένους και αναπήρους). Τέλος, η ικανή και ψυχρή συστάδα περιλαμβάνει αξιοζήλευτες ομάδες (π.χ. Ασιάτες, Εβραίους και πλούσιους ανθρώπους). Αυτά τα αποτελέσματα έχουν αναπαραχθεί σε πάνω από 30 χώρες ανά

τον κόσμο (Cuddy et al., 2009· Durante et al., 2012). Οι κλίμακες ικανότητας συμπεριλαμβάνουν χαρακτηριστικά όπως «ικανός», «επιδέξιος», «έξυπνος» και «με αυτοπεποίθηση». Ενώ οι κλίμακες θερμότητας συμπεριλαμβάνουν χαρακτηριστικά όπως «καλοπροαίρετος», «αξιόπιστος», «ανεκτικός», «φιλικός» και «ειλικρινής». Αξίζει να σημειωθεί, παρ' όλα αυτά, ότι οι παραπάνω κλίμακες δεν αρνούνται ότι τα συγκεκριμένα στερεότυπα μπορεί να έχουν περιεχόμενο που βασίζεται στην ιδιοσυγκρασία.

Ως προς το φύλο, οι Glick & Fiske (1996, 2001a, 2001b) εισήγαγαν την έννοια του αμφίθυμου σεξισμού, ο οποίος περιγράφει την προκατάληψη εναντίον των γυναικών, χρησιμοποιώντας δυο μορφές: το καλοπροαίρετο και τον εχθρικό σεξισμό. Η πρώτη μορφή αποδίδει στις γυναίκες υψηλά ποσοστά θερμότητας, ενώ δεν τους αποδίδει χαρακτηριστικά ικανότητας, ενώ αντιθέτως, ο εχθρικός σεξισμός τοποθετεί τις γυναίκες χαμηλά σε θερμότητα και υψηλά σε ικανότητα, θεωρώντας ότι βρίσκονται σε μια διαρκή πορεία ανταγωνισμού με τους άνδρες.

Ως προς τα εθνικά στερεότυπα, οι έρευνες του Wojciszke (1994, 2005) μοιάζουν με τις προτάσεις των Fiske et al. (2002) για το ΜΠΣ, εφόσον ο πρώτος αναφέρθηκε σε τέσσερις συστάδες (ηθικός νικητής, ανήθικος νικητής, ανήθικος ηττημένος και ηθικός ηττημένος) και οι δεύτεροι στις φιλόδοξες, τις αξιοζήλευτες, τις υποτιμημένες και τις πατερναλιστικές ομάδες. Τα δύο μοντέλα έχουν παρόμοιους παράγοντες πρόβλεψης: Τους στόχους και την αποδοτικότητα από τη μια και τον ανταγωνισμό και την κοινωνική θέση από την άλλη. Ταυτόχρονα, διαφέρουν ωστόσο στον τρόπο που προβλέπουν τις συναισθηματικές συνέπειες των δύο διαστάσεων. Η μεν στοχοπροσηλωμένη θεωρία του Wojciszke θεωρεί ότι η κοινωνία («communion») με την έννοια της συνεργασίας οδηγεί στη συμπάθεια και ο οργανισμός («agency») με την έννοια της ατομικής κυριαρχίας και αυτοπροστασίας, οδηγεί στον σεβασμό. Από την άλλη, το ΜΠΣ αναγνωρίζει τα συναισθήματα του θαυμασμού, του οίκτου, του φθόνου και της περιφρόνησης, κάθε ένα από τα οποία αντιστοιχεί σε έναν συγκεκριμένο συνδυασμό υψηλής/χαμηλής θερμότητας και υψηλής/χαμηλής ικανότητας. Θα μπορούσαμε λοιπόν να πούμε πως ο θαυμασμός σχετίζεται με την συμπάθεια και τον σεβασμό, ο οίκτος με την συμπάθεια και την έλλειψη σεβασμού, ο φθόνος με τον σεβασμό και την έλλειψη συμπάθειας και η περιφρόνηση με την έλλειψη σεβασμού και συμπάθειας.

2.7.2 Η θερμότητα και η Ικανότητα

Ως προς τις σχέσεις μεταξύ της θερμότητας και της ικανότητας οι Rosenberg et al. (1968) πρότειναν ότι ο αντιλαμβανόμενος στόχος χαρακτηρίζεται θετικά και στις δυο διαστάσεις, στοιχείο που ονομάζεται 'φαινόμενο φωτοστέφανου', υπό το πρίσμα της ατομικής αντίληψης. Απο την άλλη μεριά, για τον τομέα των διομαδικών σχέσεων οι δυο προαναφερθείσες έννοιες θεωρείται ότι έχουν κάθετη σχέση. Η Fiske και οι συνεργάτες τους πρότειναν ότι διάφορες κοινωνικές ομάδες προσλαμβάνονται διαφορετικά ως προς τη θερμότητα και την ικανότητα. Ειδικότερα, οι εσω- ομάδες και οι φιλόδοξες ομάδες γίνονται αντιληπτές ως θερμές και ικανές, οι υποτιμητικές ομάδες θεωρούνται ψυχρές και μη ικανές, οι αξιοζήλευτες ομάδες θεωρούνται ψυχρές και ικανές, ενώ οι πατερναλιστικές ομάδες θεωρούνται θερμές και μη ικανές. Δεδομένης της ισομερούς κατανομής των ομάδων στις τέσσερις αυτές συστάδες, φαίνεται ότι είναι κάθετες μεταξύ τους.

Ο Triandis (1995) προτείνει ότι οι δυο διαστάσεις έχουν αρνητική σχέση, στην εφαρμογή τους σε πολιτισμούς που χαρακτηρίζονται ατομικιστικοί και τοποθετούνται υψηλά στην ικανότητα και σε πολιτισμούς που θεωρούνται κολεκτιβιστικοί και προάγουν στοιχεία που προάγουν την ομάδα κι όχι το άτομο. Οι Glick & Fiske (1996, 2001a) χρησιμοποιούν το παράδειγμα των γυναικών και θεωρούν ότι απ' τη μια μεριά υπάρχει το παραδοσιακό στερεότυπο των θερμών και στοργικών γυναικών, που υποτίθεται ότι υστερούν σε ικανότητα κι από την άλλη τις γυναίκες που δραστηριοποιούνται επαγγελματικά ή/και είναι φεμινίστριες και υποτίθεται ότι υστερούν σε θερμότητα.

Η Cuddy και οι συνεργάτες της έχουν προτείνει την έννοια των μικτών στερεοτύπων τα οποία χαρακτηρίζουν το περιεχόμενο των στερεοτύπων για διάφορες κοινωνικές ομάδες, ειδικότερα τις ομάδες των γυναικών και των ηλικιωμένων. Από τις έρευνές τους έχουν προτείνει ότι υπάρχει μετατόπιση στη στερεοτυπική αντίληψη από ένα μικτό στερεότυπο του τύπου ικανός αλλά ψυχρός, σε ένα άλλο μικτό στερεότυπο του τύπου μη ικανός αλλά θερμός.

Οι Yzerbyt, Provost, & Corneille (2005) υποστηρίζουν με τη σειρά τους ότι υπάρχει αρνητική σχέση ανάμεσα στις δυο διαστάσεις του ΜΠΣ. Ειδικότερα, θεωρούν ότι σε ένα πλαίσιο σύγκρισης δυο ομάδων, η μια θα έχει υψηλό δείκτη σε

μια διάσταση και η άλλη ομάδα θα έχει υψηλό δείκτη στην άλλη διάσταση, φαινόμενο το οποίο ονόμασαν ‘αντιστάθμιση’.

Το φαινόμενο της αντιστάθμισης επιβεβαιώθηκε και από την έρευνα των Judd, James-Hawkins, Yzerbyt, and Kashima (2005). Στις έρευνές τους προσπάθησαν να εξηγήσουν τη συσχέτιση των διαστάσεων της θερμότητας και της ικανότητας, όταν δεν υπάρχουν εκ των προτέρων στερεοτυπικές πεποιθήσεις για συγκεκριμένες ομάδες ή άτομα. Το μοτίβο που προέκυψε από τις σχετικές έρευνές τους συμφωνεί με το αντισταθμιστικό φαινόμενο, κατά το οποίο οι συμπεριφορές που αποδίδονται σε μεγάλη ικανότητα, κρίνονται λιγότερο θερμές σε σχέση με όταν αυτές αποδίδονται σε μικρότερη ικανότητα.

Οι Yzerbyt, Kervyn, και Judd (2008) απέδειξαν ότι η θερμότητα και η ικανότητα συνιστούν αναγκαία συνθήκη σε ένα πλαίσιο σύγκρισης. Αναγνώρισαν την κεντρική θέση που έχουν η ικανότητα και η θερμότητα στην κοινωνική αντίληψη και στην αξιολόγηση του κοινωνικού περιβάλλοντος, αλλά δεν έχει ισχύ σε οποιαδήποτε ζεύγος διαστάσεων.

Τέλος, οι Kay, Jost & Young (2005) ανέφεραν ότι οι άνθρωποι φαίνεται να δείχνουν προτίμηση σε μια ισορροπημένη αξιολογικά άποψη κοινωνικών ομάδων για να δικαιολογήσουν την υπάρχουσα κοινωνική δομή. Προτιμούν την αντίληψη των δυο ομάδων εντός ενός συστήματος στο οποίο και οι δύο ομάδες έχουν δυνατά και αδύνατα σημεία. Προτείνουν ότι το αντισταθμιστικό φαινόμενο αποτελεί ένα εργαλείο των ατόμων για να ερμηνεύσουν τον κοινωνικό κόσμο ως δίκαιο είτε για να δικαιολογήσουν την υπάρχουσα ιεραρχία των κοινωνικών ομάδων σε θέσεις ισχύος και κύρους. Ως προς τις συνέπειες που έχει το αντισταθμιστικό φαινόμενο, αξίζει να σημειωθεί ότι αφορούν στην προσπάθεια για την αλλαγή των στερεοτύπων μιας ομάδας που θεωρείται σχετικά αρνητική σε μια από τις θεμελιώδεις διαστάσεις.

2.7.3 Παράγοντες Πρόγνωσης του Περιεχομένου των Στερεοτύπων

Οι έρευνες της Fiske και των συνεργατών της, πέραν της διάκρισης των κύριων διαστάσεων του περιεχομένου των στερεοτύπων, πρότειναν ορισμένους παράγοντες που θεώρησαν ότι προβλέπουν τέτοιου είδους περιεχόμενα. ύμφωνα με το ΜΠΣ, τα διομαδικά στερεότυπα αποτελούν τις συνέπειες κοινωνιοδομικών σχέσεων ανάμεσα

σε ομάδες, οι οποίες οργανώνονται από την κοινωνικοοικονομική κατάσταση των εκάστοτε ομάδων καθώς και το είδος της αλληλεξάρτησης που υπάρχει μεταξύ τους, που άλλοτε είναι συνεργατική και άλλοτε ανταγωνιστική. Η θέση που κατέχει μια ομάδα στην κοινωνική ιεραρχία, δηλαδή το στάτους της που συνεπάγεται υψηλό οικονομικό και μορφωτικό επίπεδο, επιτρέπει να συνάγουμε συμπεράσματα σχετικά με την ικανότητά της, ενώ το είδος της αλληλεξάρτησης που έχει με άλλες ομάδες (και ειδικά αν δεν ανταγωνίζεται με την εσω-ομάδα για τους ίδιους πόρους) καθορίζει την θερμότητά της. Η σημασία της κοινωνικής θέσης μιας ομάδας για τον καθορισμό της ικανότητάς της έχει επισημανθεί αρκετές φορές στην κοινωνική ψυχολογία, με τον Tajfel (1981) και τους Jost & Banaji (1994), αλλά και με τα πειράματα του Sherif (1966).

Οι Fiske, Cuddy, Glick & Xu, 2002 μελετώντας τον συνδυασμό κοινωνικής θέσης και ανταγωνιστικότητας, συμπέραναν ότι μπορούν να δημιουργηθούν δυαδικές σχέσεις και τέσσερις μορφές προκατάληψης. Γι' αυτούς, η μορφή της προκατάληψης και το περιεχόμενο του στερεοτύπου οργανώνονται στη βάση των δυο διαστάσεων θερμότητας και ικανότητας και των παραγόντων κοινωνικής θέσης και ανταγωνισμού. Από αυτά, προκύπτουν τα συναισθήματα που συνδέονται με κάθε μορφή προκατάληψης, αλλά και σε αμφίθυμες στάσεις.

Οι ομάδες που βρίσκονται ψηλά στην ιεραρχία, συγκεντρώνουν τον θαυμασμό, στο πλαίσιο συνεργατικών σχέσεων και χαίρουν εκτίμησης, θετικής προκατάληψης και ευνοϊκής μεταχείρισης. Θεωρούνται τόσο ικανές, όσο και θερμές, δεδομένου ότι έχουν υψηλό στάτους και θετική αλληλεξάρτηση. Στον αντίποδα, αναφορικά με την ύπαρξη ανταγωνιστικής σχέσης και χαμηλής κοινωνικής θέσης, οι ομάδες που συγκεντρώνουν τα χαρακτηριστικά αυτά δέχονται μια εχθρική μορφή προκατάληψης και αντιμετωπίζονται ως μη ικανές και ψυχρές, άρα δέχονται μια εχθρική μορφή προκατάληψης, την περιφρονητική προκατάληψη, η οποία συνοδεύεται από χαρακτηρισμούς 'οκνηρίας' και 'παρασιτισμού' και συμπεριφορές που τις περιθωριοποιούν και τις αποφεύγουν. Αυτές οι μορφές προκατάληψης είναι μικτές και αμφίθυμες και δεν μπορούν να συνδυάσουν στοιχεία ικανότητας και θερμότητας ταυτόχρονα.

Η πατερναλιστική προκατάληψη απευθύνεται σε ομάδες με χαμηλό στάτους και οι οποίες θεωρούνται μη ανταγωνιστικές. Έχοντας αυτό υπ' όψιν, αυτές οι ομάδες

γίνονται αντιληπτές ως θερμές αλλά μη ικανές. Αυτό το είδος της προκατάληψης κάνει την εμφάνισή του κυρίως στα στερεότυπα φύλου (βλ. Glick & Fiske, 1996) και αντικατοπτρίζουν συμπάθεια και ταυτόχρονη έλλειψη σεβασμού. Η κατωτερότητα τέτοιων ομάδων αποδίδεται στην ανεπάρκεια και την χαμηλή κοινωνικοοικονομική τους θέση. Η υψηλή θερμότητα, ωστόσο, τονίζει την συγκαταβατικότητά τους, καθώς και το γεγονός ότι δεν αποτελούν απειλή για τις κοινωνικές ομάδες αναφοράς (όπως είναι οι εσω-ομάδες), καθώς δεν έχουν ούτε το κίνητρο ούτε όμως και την ικανότητα. Τα μικτά στερεότυπα επομένως εξυπηρετούν αυτό το είδος συμφιλίωσης των μη προνομιούχων ομάδων με τις επιταγές του στερεότυπου που τις αφορά, εκχωρώντας τους κοινωνικά επιθυμητά χαρακτηριστικά., τα οποία ασπάζονται και τα μέλη τους. Επικεντρώνονται στα θετικά χαρακτηριστικά της προσωπικότητας που αναδύονται από το εν λόγω στερεότυπο (δηλαδή την θερμότητα με ό, τι αυτή συνεπάγεται) και φαίνεται να αποδέχονται τα αρνητικά (δηλαδή την έλλειψη ικανότητας) (Jost & Banaji, 1994).

Σε αντίθεση με τα προαναφερθέντα στοιχεία, οι ομάδες που ανήκουν στη ζηλόφθονη προκατάληψη έχουν υψηλή κοινωνικοοικονομική θέση και υψηλή ανταγωνιστικότητα, δεδομένου ότι αφορούν σε άτομα κοινωνικά επιτυχημένα που χαρακτηρίζονται ικανά, αλλά όχι θερμά. Είναι στόχοι συναισθημάτων απέχθειας, ζήλιας, αντιπάθειας και αλαζονείας από τους άλλους, ενώ θεωρούνται φιλόδοξες, εργατικές, αλλά ανεπαρκείς στην κοινωνικότητα.

Οι Durante, Carozza & Fiske (2014) μελέτησαν τον τρόπο με τον οποίο τα στερεότυπα επηρεάζουν την απόδοση κοινωνιοδομικών χαρακτηριστικών. Στην έρευνά τους συγκεντρώθηκαν ενδείξεις μιας αντίστροφης διαδικασίας από την ικανότητα στο στάτους, άρα αποδόσεις υψηλότερης κοινωνικής θέσης σε ομάδες που θεωρούνται ικανές και χαμηλότερη κοινωνική θέση σε ομάδες που θεωρούνται λιγότερο ικανές. Τα αποτελέσματα αυτά αποδεικνύουν ότι το ΜΠΣ παρουσιάζει αμφίδρομη φύση και δυναμική σύνδεση ανάμεσα στην ικανότητα και την κοινωνική θέση, χωρίς να επηρεάζεται ο παράγοντας της ανταγωνιστικότητας. Οι άνθρωποι, κατά συνέπεια, αλλάζουν τη συμπεριφορά τους σύμφωνα με την κοινωνική θέση που συνάγουν για άλλες ομάδες, τείνοντας προς την ενδοτικότητα και συνεργασία όταν αυτή είναι υψηλή.

Εν κατακλείδι, φαίνεται ότι το Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων κατόρθωσε να δημιουργήσει το πλαίσιο με τις βασικές διαστάσεις της διομαδικής αντίληψης, με βάση το οποίο μελετάται η αλλαγή των στερεοτύπων και οι διαδικασίες που σχετίζονται με αυτή. Εφαρμόστηκε και εξετάστηκε σε έρευνες ποικίλων ενικών και διενών δειγμάτων και φαίνεται να προέβλεψε με αξιόπιστο τρόπο το περιεχόμενο των στερεοτύπων σε διαφορετικά πολιτισμικά πλαίσια και σε σχέση με πολλές διαφορετικές ομάδες. Ακόμη και σε περιπτώσεις ερευνών που έδειξαν να υπάρχουν μέτριες συσχετίσεις σχετικά με το δίπολο θερμότητα – ικανότητα, οι συμμετέχοντες χρησιμοποίησαν αυτές τις δυο διαστάσεις για να πραγματοποιήσουν συγκρίσεις ανάμεσα στους πολιτισμούς. Παράλληλα, αξίζει να επισημανθεί ότι το ΜΠΣ πέραν του περιεχομένου των στερεοτύπων, λειτουργεί και στην απόδειξη ύπαρξης μικτών και σταθερών στερεοτύπων. Τέλος, το μοντέλο προτείνει ότι η σύνδεση στερεοτύπων χαρακτηριστικών με σχέσεις ισχύος ανάμεσα σε ομάδες, υπόκειται δυνητικά τόσο σε κοινωνικές αλλαγές όσο και σε αλλαγές στην αντίληψη των ατόμων, υπέρ της συνεργασίας και της ισότιμης κοινωνικοοικονομικής θέσης.

3 ΕΡΕΥΝΗΤΙΚΑ ΕΡΩΤΗΜΑΤΑ ΚΑΙ ΥΠΟΘΕΣΕΙΣ

Στόχος της παρούσας έρευνας ήταν να εξεταστεί κατά πόσο η περίσταση ερμηνεύεται διαφορετικά ανάλογα με το στόχο, δεδομένου ότι υπάρχουν διάφορες ομάδες στην ελληνική κοινωνία, οι οποίες είναι στόχοι διακρίσεων, όπως οι Ρομά, οι Αλβανοί και άλλοι μετανάστες ή μειονότητες. Ειδικότερα, οι παρατηρήσεις και τα δεδομένα της έρευνας θα εξεταστούν στο πλαίσιο του Μοντέλου του Περιεχομένου των Στερεοτύπων και πιο συγκεκριμένα θα γίνουν παρατηρήσεις σχετικά με τα χαρακτηριστικά θερμότητας που ακολουθούν τις υπο μελέτη μειονοτικές ομάδες.

Οι ερευνητικές υποθέσεις είναι οι εξής:

Υπόθεση 1. Ένα περιστατικό διάκρισης ερμηνεύεται διαφορετικά, ανάλογα με το ποιους συγκεκριμένους μειονοτικούς στόχους αφορά.

Υπόθεση 2. Οι διαφορετικοί μειονοτικοί στόχοι θα παρουσιάζουν διαφοροποιήσεις ως προς την προσλαμβανόμενη θερμότητά τους.

4 ΜΕΘΟΔΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

4.1 Συμμετέχοντες

Συλλέχθηκαν συνολικά 51 ερωτηματολόγια. Η ηλικία των συμμετεχόντων κυμάνθηκε από τα 18 έως τα 49 έτη, με το μέσο όρο λίγο πάνω από τα 22 έτη.

Η πλειοψηφία των συμμετεχόντων ήταν γυναίκες.

Για την εθνικότητα οι συμμετέχοντες ερωτήθηκαν ως προς την καταγωγή και την υπηκοότητα.

Τέσσερις συμμετέχοντες δήλωσαν καταγωγή ή υπηκοότητα μη ελληνική και αποκλείστηκαν από τις αναλύσεις, περιορίζοντας το δείγμα σε 47 άτομα.

4.2 Πειραματικός Σχεδιασμός και Διαδικασία

Η έρευνα ακολουθεί πειραματικό σχέδιο μεταξύ υποκειμένων, με πειραματικό χειρισμό του μειονοτικού στόχου διάκρισης. Οι συμμετέχοντες χωρίστηκαν τυχαία σε τρεις ομάδες, καθεμία από τις οποίες ασχολήθηκε με διαφορετικό μειονοτικό στόχο.

Για το εμπειρικό κομμάτι της έρευνας διενεμήθη ερωτηματολόγιο, το οποίο παρατίθεται στο παράτημα. Το ερωτηματολόγιο παραθέτει μια ιστορία ως προς παρεμφερείς συμπεριφορές δύο γειτόνων, από τη μία πλευρά ενός Έλληνα και από την άλλη ενός μέλους κάποιας μειονοτικής ομάδας, η οποία λαμβάνει μία από τις ακόλουθες ταυτότητες: άτομο Αλβανικής καταγωγής, ομοφυλόφιλος, ή Ρομά. Οι συμμετέχοντες καλούνται να κρίνουν και να αξιολογήσουν τη στάση των πρωταγωνιστών της ιστορίας καθώς και να τους περιγράψουν επιλέγοντας αξιολογικούς χαρακτηρισμούς. Πέρα από τις αξιολογικές ερωτήσεις, το ερωτηματολόγιο περιλαμβάνει τρεις ερωτήσεις ελέγχου για να εξακριβωθεί σε ποιο βαθμό οι συμμετέχοντες κατανοούν το πλαίσιο που τους παρουσιάζεται, καθώς και τρεις δημογραφικές ερωτήσεις περιγραφής των συμμετεχόντων, σχετικά με την ηλικία, την εθνικότητα και το φύλο τους. Αξίζει να σημειωθεί επιπλέον ότι τα σενάρια που διανεμήθηκαν αφορούσαν μια αμφίσημη περίσταση διάκρισης, για την οποία θα μπορούσαν να διατυπωθούν ποικίλες ερμηνείες.

Για τη συλλογή των δεδομένων προσεγγίστηκε δείγμα 51 ατόμων, φοιτητών πρώτου έτους στο Πανεπιστήμιο Κρήτης, οι οποίοι συγκεντρώθηκαν σε χώρο του Πανεπιστημίου και συμπλήρωσαν το ερωτηματολόγιο στο ίδιο διαθέσιμο χρονικό

περιθώριο. Προτάθηκε χρόνος συμπλήρωσης 15 λεπτών, χωρίς να είναι απολύτως περιοριστικός. Επίσης δόθηκε οδηγία γραπτώς και προφορικώς για προσεκτική πλην όμως άμεση αντίδραση στις ερωτήσεις, χωρίς υπερβολική ανάλυση και επιστροφή για διόρθωση συμπληρωμένων ερωτήσεων, καθώς ο στόχος του ερωτηματολογίου ήταν να καταγραφούν συνειδητές αλλά και αυθόρμητες αντιδράσεις στα εμφανιζόμενα σενάρια.

Τα ερωτηματολόγια που διενεμήθησαν στην προκείμενη έρευνα, παρουσιάζουν μια ιστορία που αντιπαραθέτει παρεμφερείς συμπεριφορές δύο γειτόνων, ενός Έλληνα και ενός μέλους κάποιας μειονοτικής ομάδας, η οποία λαμβάνει μία από τις ακόλουθες ταυτότητες: άτομο Αλβανικής καταγωγής, ομοφυλόφιλος, ή Ρομά. Στους συμμετέχοντες δεν έγινε καμία αναφορά ως προς τη μειονοτική ταυτότητα του στόχου, ούτε ως προς τους εξειδικευμένους στόχους συλλογής της πληροφορίας και το προτεινόμενο στα ερωτηματολόγια σενάριο δε χαρακτηρίζει την ομάδα στόχο μέχρι το τέλος του σεναρίου. Αρχικά οι συμμετέχοντες αντιμετωπίζουν ομοίως το ακόλουθο σενάριο, το οποίο διαφοροποιείται στις τελευταίες του προτάσεις για κάθε περίπτωση μειονοτικής ομάδας:

«Η ιστορία που πρόκειται να ακολουθήσει αφορά ένα νέο, τον Κώστα, και ειδικότερα, τους διαπληκτισμούς που έχει με τους γείτονές του σε καθημερινή βάση. Εκείνος κατοικεί σε ένα διαμέρισμα σε ένα προάστιο της Θεσσαλονίκης με τη σχέση του. Το ζευγάρι δουλεύει κάποιες ώρες της ημέρας σε μια καφετέρια της περιοχής. Στον ελεύθερο χρόνο τους συνηθίζουν να κάθονται στο σπίτι και να ξεκουράζονται. Η καθημερινότητά τους είναι αρκετά ευχάριστη και οι ίδιοι είναι ικανοποιημένοι από αυτή και ευτυχισμένοι μεταξύ τους. Τον τελευταίο μήνα μετακόμισε στο διπλανό σπίτι μια τετραμελής οικογένεια. Οι γείτονες γνωρίστηκαν, χωρίς να δείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι μεν για τους δε. Πολύ γρήγορα, ο Κώστας αντιλήφθηκε πως η συμπεριφορά των γειτόνων του προς αυτούς ήταν αρκετά ψυχρή, παρά τις προσπάθειές τους να τους προσεγγίσουν φιλικά. Σε μια συζήτηση που είχε με τον πατέρα της οικογένειας, τον κ. Αποστόλου, πληροφορήθηκε πως έχουν αρκετά παράπονα από τον ίδιο και τη σχέση του, γιατί η τηλεόρασή τους ακούγεται συνεχώς και φωνάζουν και γελούν δυνατά, ενοχλώντας τους ίδιους και τα παιδιά τους στο διάβασμα και στην ξεκούρασή τους. Ο Κώστας, θέλοντας να διατηρήσει την ψυχραιμία του, εξήγησε στον κ. Αποστόλου ότι είναι βέβαιος πως σέβονται τις ώρες κοινής ησυχίας και δεν δημιουργούν φασαρία. Ο κ. Αποστόλου δεν πείστηκε από την εξήγηση του Κώστα.»

Η κατάληξη του σεναρίου, σε κάθε πειραματική συνθήκη, είχε ως εξής:

Ο Κώστας με τον σύντροφό του, τον Κυριάκο, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.

(Ο Κώστας με την σύντροφό του, την Mimosa, που είναι και οι δυο αλβανικής καταγωγής, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.)

(Ο Κώστας με την σύντροφό του, την Μαριτάνα, που είναι και οι δυο τσιγγάνικης καταγωγής, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.)

Οι συμμετέχοντες κλήθηκαν αρχικά να απαντήσουν σε τρεις ερωτήσεις ελέγχου ως προς την κατανόηση του σεναρίου, στη συνέχεια να απαντήσουν σε ερωτήσεις κρίσεως περί των συνθηκών του σεναρίου και ακόμη να βαθμολογήσουν τόσο τον Έλληνα κ. Αποστόλου, όσο και τον γείτονά του Κώστα ως προς τους ίδιους 10 χαρακτηρισμούς: καλοπροαίρετος, ζεστός άνθρωπος, ικανός, άνθρωπος με δυνατότητες, φιλικός, αξιοπρεπής, περήφανος, διεκδικητικός, λογικός και ανατρεπτικός.

Οι ερωτήσεις που έγιναν ως έλεγχος του πειραματικού χειρισμού είναι οι ακόλουθες:

Ερώτηση ελέγχου 1: Όπως διαβάσατε στην ιστορία που προηγήθηκε, ο Κώστας με τη σχέση του, εργάζονται σε:

- α) λογιστικό γραφείο
- β) περίπτερο
- γ) καφετέρια
- δ) πολυεθνική

Ερώτηση ελέγχου 2: Ο κ. Αποστόλου και η οικογένειά του ενοχλούνταν από τους γείτονές τους, τον Κώστα και τη σχέση του, λόγω:

- α) της τηλεόρασης και των γέλιων τους

- β) του αυτοκινήτου τους
- γ) του κατοικίδιου ζώου τους
- δ) των τσακωμών τους

Ερώτηση ελέγχου 3: Όπως διαβάσατε, ο Κώστας και η σχέση του είναι:

- α) gay
- β) τσιγγάνοι
- γ) αμερικάνοι
- δ) αλβανοί

4.3 Μετρήσεις

Οι μετρήσεις είναι αυτοσχέδιες και βασίστηκαν στις παρακάτω ερωτήσεις σε επταβάθμια κλίμακα Likert. Τα επίθετα που αφορούν στα στερεότυπα βασίστηκαν στη βιβλιογραφία για το Περιεχόμενο των Στερεοτύπων (Fiske, Cuddy & Glick, 2007).

Έχουμε τέσσερις βασικές δέσμες ερωτήσεων:

1^η δέσμη ερωτήσεων – περίσταση:

Κατά πόσο θεωρείτε πως η παραπάνω ιστορία αφορά:

- Συνηθισμένο πρόβλημα μεταξύ γειτόνων σε πόλεις
- Περιστατικό διάκρισης προς μια ορισμένη κοινωνική ομάδα
- Αποτέλεσμα της αποξενωμένης ζωής σε μια μεγαλούπολη
- Ψευδείς πεποιθήσεις του ζευγαριού ότι είναι στόχος διακρίσεων

- Απόδειξη της άποψης ότι οι σημερινές κοινωνικές σχέσεις είναι επιφανειακές

2^η δέσμη ερωτήσεων – ρόλος:

Πόσο μεγάλο ρόλο πιστεύετε πως παίζει το καθένα από τα παρακάτω στις κακές σχέσεις των γειτόνων αυτών;

- Η συμπεριφορά του ζευγαριού
- Οι προκαταλήψεις της οικογένειας Αποστόλου
- Η ελληνική κοινωνία που δεν είναι ακόμη έτοιμη να δεχθεί ανθρώπους σαν τον Κώστα και τη σχέση του
- Οι παραδοσιακές και απαρχαιωμένες αντιλήψεις του κ. Αποστόλου
- Ο φόβος της οικογένειας Αποστόλου να μην επηρεαστούν τα παιδιά τους από το κακό παράδειγμα

3^η δέσμη ερωτήσεων – αποδιδόμενα χαρακτηριστικά Κώστα (μειονότητα):

Με βάση την ιστορία που διαβάσατε, φαντάζεστε πως ο Κώστας, ως χαρακτήρας, είναι περισσότερο:

- καλοπροαίρετος
- ζεστός άνθρωπος
- ικανός
- άνθρωπος με δυνατότητες
- φιλικός
- αξιοπρεπής
- περήφανος
- διεκδικητικός
- λογικός
- ανατρεπτικός

4^η δέσμη ερωτήσεων – αποδιδόμενα χαρακτηριστικά κ. Αποστόλου (Ελληνα):

Με βάση την ιστορία που διαβάσατε, φαντάζεστε πως ο κ. Αποστόλου, ως χαρακτήρας, είναι περισσότερο:

- καλοπροαίρετος
- ζεστός άνθρωπος
- ικανός
- άνθρωπος με δυνατότητες
- φιλικός
- αξιοπρεπής
- περήφανος
- διεκδικητικός
- λογικός
- ανατρεπτικός

4.4 Ανάλυση

Για την ανάλυση των δεδομένων έγινε χρήση της Ανάλυσης Διακύμανσης (ANalysis Of VAriance – ANOVA), μία στατιστική μέθοδο που αναλύει τη μεταβλητότητα ενός συνόλου δεδομένων και κατα πόσο αυτή ερμηνεύεται ως προς κάποια κύρια χαρακτηριστικά του δείγματος. Χρησιμοποιώντας τη μέθοδο ANOVA εξετάζουμε αν οι απαντήσεις καταδεικνύουν στατιστικά διαφοροποιημένη στάση μεταξύ Ελλήνων και μειονοτήτων, αλλά και αν το επίπεδο διαφοροποίησης εξαρτάται από τη συγκεκριμένη ταυτότητα της μειονοτικής ομάδας. Για παράδειγμα, μπορούμε να δούμε αν οι ερωτηθέντες χαρακτηρίζουν διαφορετικά κατα μέσο όρο "καλοπροαίρετο" το χαρακτήρα ενός υποτιθέμενου περιστατικού, ανάλογα με το αν η ιστορία αναφέρεται σε Έλληνες ή άτομα κάποιας από τις τρεις μειονοτικές ομάδες.

5 ΑΠΟΤΕΛΕΣΜΑΤΑ

5.1 Αναπαραστάσεις για την περίσταση

Στον Πίνακα 1, παρατίθενται οι απαντήσεις των ερωτώμενων ως προς την περίσταση, ανά πειραματική συνθήκη. Παρατηρούμε ότι οι απαντήσεις των ερωτώμενων διέφεραν μεταξύ των πειραματικών συνθηκών σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο μόνο ως προς το κατά πόσο επρόκειτο για περιστατικό διάκρισης σε βάρος κάποιας ομάδας. Συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι θεώρησαν ότι το περιστατικό αφορούσε διάκριση όταν αφορούσε ένα gay ζευγάρι, παρά ένα ζευγάρι roma, ή, ακόμα περισσότερο, ένα ζευγάρι Αλβανών.

Πίνακας 1. Αναπαραστάσεις της περίπτωσης ανά πειραματική συνθήκη. Παρουσιάζονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις (σε παρένθεση), καθώς και τα αποτελέσματα των αναλύσεων διακύμανσης.

Στόχος:	Αλβανός	Gay	roma	F(2,44)	p
Συνηθισμένο πρόβλημα μεταξύ γειτόνων σε πόλεις.	5.06 (1.23)	4.80 (1.08)	5.37 (1.20)	.92	.40
Περιστατικό διάκρισης προς μια ορισμένη κοινωνική ομάδα.	5.12 (1.08)	6.33 (0.89)	5.62 (1.25)	4.73	.01
Αποτέλεσμα της αποξενωμένης ζωής σε μια μεγαλούπολη.	5.00 (1.21)	5.20 (1.20)	4.62 (1.40)	.81	.45
Ψευδείς πεποιθήσεις του ζευγαριού ότι είναι στόχος διακρίσεων.	3.43 (1.36)	3.20 (1.56)	4.00 (1.36)	1.28	.28
Απόδειξη της άποψης ότι οι σημερινές κοινωνικές σχέσεις είναι επιφανειακές.	5.06 (1.52)	5.53 (1.30)	5.31 (0.94)	.525	.59

5.2 Αναπαραστάσεις για τα αίτια της αντιπαλότητας

Στον Πίνακα 2, παρατίθενται οι απαντήσεις των ερωτώμενων ως προς τα αίτια της αντιπαλότητας, ανά πειραματική συνθήκη. Παρατηρούμε ότι οι διαφορές μεταξύ των συνθηκών ως προς την απόδοση της αντιπαλότητας στις «προκαταλήψεις του κ. Αποστόλου» είναι στατιστικά σημαντικές, με τους ερωτώμενους στις συνθήκες «Gay» και, σε μικρότερο βαθμό, «Roma» να υιοθετούν τη συγκεκριμένη απόδοση

περισσότερο από ό,τι στη συνθήκη «Αλβανοί». Επίσης στατιστικά σημαντικές είναι οι διαφορές μεταξύ συνθηκών ως προς την απόδοση της αντιπαλότητας «φόβο της οικογένειας Αποστόλου να μην επηρεαστούν τα παιδιά τους από το κακό παράδειγμα». Εδώ, η συγκεκριμένη απόδοση υιοθετήθηκε περισσότερο από τους ερωτώμενους στη συνθήκη «Gay» από ό,τι στις άλλες δύο συνθήκες. Συνεπώς, οι συμμετέχοντες εμφάνισαν σημαντικές διαφοροποιήσεις στις απαντήσεις τους ως προς αίτια της αντιπαλότητας που περιέγραφε το σενάριο, ανάλογα με τον τύπο μειονοτικής ομάδας που εμπλεκόταν στην αντιπαλότητα αυτή.

Πίνακας 2. Αναπαραστάσεις των αιτίων της αντιπαλότητας, ανά πειραματική συνθήκη. Παρουσιάζονται οι μέσοι όροι και οι τυπικές αποκλίσεις (σε παρένθεση), καθώς και τα αποτελέσματα των αναλύσεων διακύμανσης.

Στόχος:	Αλβανός	Gay	Roma	F(2,44)	p
Η συμπεριφορά του ζευγαριού.	3.06 (1.56)	3.13 (1.50)	4.06 (1.80)	1.848	.170
Οι προκαταλήψεις της οικογένειας Αποστόλου.	4.68 (1.49)	6.13 (0.74)	5.81 (1.22)	6.258	.004
Η ελληνική κοινωνία που δεν είναι ακόμη έτοιμη να δεχθεί ανθρώπους σαν τον Κώστα και τη σχέση του.	4.81 (1.37)	5.80 (1.01)	5.18 (1.75)	1.888	.163
Οι παραδοσιακές και απαρχαιωμένες αντιλήψεις του κ. Αποστόλου.	5.50 (1.31)	5.86 (1.18)	5.50 (1.21)	.446	.643
Ο φόβος της οικογένειας Αποστόλου να μην επηρεαστούν τα παιδιά τους από το κακό παράδειγμα.	4.56 (1.15)	5.93 (1.03)	5.00 (2.06)	3.357	.044

5.3 Αποδιδόμενα χαρακτηριστικά

Για να δούμε ποια χαρακτηριστικά αποδόθηκαν σε καθέναν από τους δύο χαρακτήρες του σεναρίου (δηλαδή στον μειονοτικό Κώστα και στον μη-μειονοτικό κ. Αποστόλου) ανάλογα με την πειραματική συνθήκη, τα δεδομένα υποβλήθηκαν σε μικτές αναλύσεις διακύμανσης 3 (κατηγοριακή υπαγωγή μειονοτικού στόχου: Αλβανός vs. Gay vs. Roma) × 2 (χαρακτηριστικά Κώστα vs. χαρακτηριστικά Αποστόλου), με επαναλαμβανόμενες μετρήσεις στον δεύτερο παράγοντα.

Πραγματοποιήθηκε μία μικτή ανάλυση διακύμανσης για κάθε αποδιδόμενο χαρακτηριστικό.

Στον πίνακα 3 παρουσιάζονται οι μέσοι όροι των χαρακτηριστικών που αποδόθηκαν στους δύο χαρακτήρες ανά συνθήκη, καθώς και τα αποτελέσματα των αναλύσεων διακύμανσης ως προς την αλληλεπίδραση των δύο παραγόντων. Όπως φαίνεται στις δύο τελευταίες στήλες του πίνακα, η αλληλεπίδραση υπήρξε στατιστικά σημαντική ως προς το χαρακτηριστικό «καλοπροαίρετος» ($p = .001$). Μία τάση προς το στατιστικά σημαντικό επίπεδο διαπιστώνουμε επίσης και ως προς το χαρακτηριστικό «ζεστός άνθρωπος» ($p = .081$). Παρατηρώντας τους μέσους όρους για τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, διαπιστώνουμε ότι ο μη-μειονοτικός κ. Αποστόλου θεωρήθηκε πολύ πιο καλοπροαίρετος και ζεστός άνθρωπος από τον μειονοτικό Κώστα, όταν ο τελευταίος παρουσιαζόταν ως Gay ή Roma. Αντίθετα, η διαφορά ανάμεσα στους δύο χαρακτήρες όταν ο Κώστας παρουσιαζόταν ως Αλβανός ήταν πολύ μικρή ή αμελητέα.

Βλέπουμε, συνεπώς, ότι τα χαρακτηριστικά που αποδόθηκαν στον μειονοτικό και τον μη-μειονοτικό χαρακτήρα διαφοροποιούνται εν μέρει ανάλογα με την μειονότητα για την οποία πρόκειται: Όταν ο μειονοτικός στόχος ήταν Αλβανός δεν υπήρχε διαφορά, ενώ όταν ήταν Gay ή Roma θεωρούνταν πολύ λιγότερο καλοπροαίρετος και ζεστός από ό,τι η μη-μειονοτικός χαρακτήρας του σεναρίου.

Πίνακας 3. Αποδιδόμενα χαρακτηριστικά στον μειονοτικό στόχο (Κώστα) και στον μη-μειονοτικό δράστη (κ. Αποστόλου), ανά πειραματική συνθήκη. Παρουσιάζονται οι μέσοι όροι (M) και οι τυπικές αποκλίσεις (SD), καθώς και τα αποτελέσματα των μικτών αναλύσεων διακύμανσης για κάθε αποδιδόμενο χαρακτηριστικό.

Κατηγοριακή υπαγωγή μειονοτικού στόχου (Κώστα):		Αποδιδόμενα χαρακτηριστικά στον μειονοτικό στόχο (Κώστα)		Αποδιδόμενα χαρακτηριστικά στον μη-μειονοτικό δράστη (κ. Αποστόλου)		F(2, 44)	p
		M	SD	M	SD		
ΚΑΛΟΠΡΟΑΙΡΕΤΟΣ	Αλβανός	4.18	1.72	4.37	1.96	7.670	.001
	Gay	2.00	.84	5.46	1.12		
	Roma	2.31	1.40	4.75	1.48		
ΖΕΣΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	Αλβανός	3.93	1.34	4.56	1.96	2.665	.081
	Gay	2.53	.91	5.13	1.24		
	Roma	2.75	1.23	4.87	1.62		
ΙΚΑΝΟΣ	Αλβανός	4.06	.99	4.12	.50	.669	.517
	Gay	3.46	.99	3.86	.99		
	Roma	3.25	1.06	3.87	.61		
ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ	Αλβανός	3.87	1.02	4.06	1.12	.259	.773
	Gay	3.60	1.18	4.00	1.00		
	Roma	3.31	1.01	3.87	.80		
ΦΙΛΙΚΟΣ	Αλβανός	3.50	1.75	4.62	1.85	1.658	.202
	Gay	2.53	1.18	5.20	1.32		
	Roma	2.43	1.31	4.87	1.58		
ΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ	Αλβανός	3.81	1.75	3.87	1.31	2.429	.100
	Gay	2.46	1.45	4.13	1.64		
	Roma	2.81	1.32	4.31	1.40		
ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	Αλβανός	4.06	.77	3.68	1.40	1.122	.335
	Gay	2.73	1.48	2.46	1.40		
	Roma	2.75	1.18	3.12	1.66		
ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΙΚΟΣ	Αλβανός	4.12	1.70	3.31	1.66	.000	1.00
	Gay	3.33	1.34	2.53	1.24		
	Roma	3.81	1.47	3.00	1.50		
ΛΟΓΙΚΟΣ	Αλβανός	3.87	1.66	4.56	1.75	1.834	.172
	Gay	2.80	1.52	4.80	1.47		
	Roma	2.87	1.58	5.31	1.62		
ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ	Αλβανός	3.81	1.22	4.81	1.90	1.276	.289
	Gay	3.33	1.44	5.46	1.76		
	Roma	3.75	1.06	5.18	1.32		

6 ΣΥΜΠΕΡΑΣΜΑΤΑ

Η παρούσα διπλωματική εργασία είχε ως στόχο τόσο την παρουσίαση των βασικότερων θεωρητικών προσεγγίσεων που αφορούν στα ζητήματα της προκατάληψης, της διάκρισης και των στερεοτύπων, όσο και την περιγραφή και την ανάλυση της ερευνητικής εργασίας που μελετούσε τις παραπάνω έννοιες σχετικά με τις στάσεις απέναντι σε τρεις μειονοτικές ομάδες: τους τσιγγάνους, τους ομοφυλόφιλους και τους Αλβανούς.

Αρχικά, έγινε σύντομη αναφορά στις έννοιες της προκατάληψης και της διάκρισης, μέσα από το πρίσμα της Κοινωνικής Ψυχολογίας. Προκειμένου να γίνει κατανοητό το περιεχόμενο των εννοιών, επισημάνθηκε το κλασικό θεωρητικό παράδειγμα του Adorno, το οποίο αποδίδει την εμφάνιση της προκατάληψης στην Αυταρχική Προσωπικότητα του ατόμου. Μια δευτερη προσέγγιση επί του θέματος είναι αυτή της Θεωρίας της Ρεαλιστικής Σύγκρουσης, του M. Sherif, η οποία υποστηρίζει ότι η διομαδική σύγκρουση συμβαίνει όταν δυο ομάδες βρίσκονται σε ανταγωνισμό για περιορισμένους πόρους. Η τρίτη προσέγγιση αφορά στη θεωρία των Στερεοτύπων και η τέταρτη, στη Θεωρία της Κοινωνικής Ταυτότητας, των Tajfel και Turner, κατά την οποία τα άτομα έχουν την τάση να κατανοούν τον εαυτό τους θετικά παρά αρνητικά, με άμεση συνεπαγωγή να τείνουν να ευνοούν σχετικά επιεικέστερα τα άτομα που ανήκουν στην ίδια κοινωνική ομάδα με αυτούς, εν συγκρίσει με άτομα διαφορετικών κοινωνικών ομάδων.

Εν συνεχεία, έγινε αναφορά στην Κοινωνική Ψυχολογία του ρατσισμού και επισημάνθηκαν οι τρεις βασικές θεωρητικές οπτικές που την μελετούν, η κοινωνιογνωστική (σκέψη για τα κοινωνικά αντικείμενα), η ψυχοδυναμική και η κοινωνικο-κονστρουξιοπιστική. Η πρώτη εστιάζει στις γνωστικές διαστάσεις του ρατσισμού, τους τρόπους δηλαδή που οι άνθρωποι κατηγοριοποιούν και ομαδοποιούν τις κοινωνικές πληροφορίες σε σύνολα. Οι εξηγήσεις που προτάθηκαν για τις στερεοτυπικές αποδόσεις αφορούν κυρίως σε διαδικασίες μάθησης και κοινωνικοποίησης. Για την Ψυχοδυναμική προσέγγιση, συνδέονται οι ψυχολογικοί, ατομικοί παράγοντες και πρακτικές ανατροφής με τις ευρύτερες ισχύουσες κοινωνικές και πολιτικές συνθήκες και μέσω αυτών προκύπτει η εμφάνιση και η αναπαραγωγή φασιστικών προσωπικοτήτων και καθεστώτων. Η τρίτη προσέγγιση

σχετίζεται με τη σημασία που έχει η υπαγωγή ενός ατόμου σε μια ομάδα. Η συγκεκριμένη κατεύθυνση μετατοπίζει το ενδιαφέρον από τους ατομικούς παράγοντες (προσωπικότητα, γνωστικές διαδικασίες) στην κατανόηση των ομαδικών συνθηκών, αυτές καθαυτές και το ρόλο που παίζουν στην μεταμόρφωση της ψυχολογίας του ατόμου μέσα στις ομαδικές συνθήκες. Η καινοτομία της κοινωνικο-κονστρουξιονιστικής προσέγγισης είναι ότι ερμηνείες και νοήματα προσεγγίζονται ως τμήματα ευρύτερων ιδεολογικών σχημάτων και όχι ως αντιληπτικές και γνωστικές διεργασίες ενώ στο επίκεντρο της προσοχής είναι φαινόμενα επικοινωνίας (καθημερινή ομιλία, πολιτισμικές αφηγήσεις, μέσα δημοσιότητας) τα οποία συντηρούν και αναπαράγουν λαϊκές προκαταλήψεις και πολιτικά συμφέροντα. Τα ερμηνευτικά σχήματα εμφανίζονται στην καθημερινή ομιλία, σε αφηγήσεις και σε κοινωνικές πρακτικές. Η κοινωνικο-κονστρουξιονιστική προσέγγιση, επομένως, εξετάζει πράξεις καθημερινής ομιλίας και λόγου καθώς και τους τρόπους με τους οποίους αυτοί ενσωματώνονται στο ατομικό ή ομαδικό αξιακό σύστημα κατασκευάζοντας ταυτότητες.

Στη συνέχεια της παρούσας εργασίας, δόθηκε χώρος στην περιγραφή των ομάδων – στόχων των προκαταλήψεων και των διακρίσεων. Άξιο αναφοράς θεωρείται το παράδειγμα των τεσσάρων κυρίαρχων υπο-τύπων γυναικών και ανδρών, καθώς βέβαια και το παράδειγμα του ‘νέου ρατσισμού’, που συνήθως αφορούν περιπτώσεις έμφυλων και σεξουαλικών διακρίσεων. Οι επιπτώσεις των συμπεριφορών αυτών είναι πολύπλοκες και μπορούν να δημιουργήσουν στιγματισμό, στερεοτυπική απειλή, αμφισημία στην απόδοση, αλλά και την ‘αυτοεκπληρούμενη προφητεία’.

Σε μια συζήτηση για τις θεωρίες περί της αλλαγής των στερεοτύπων, θα ήταν καλό να δοθεί έμφαση στις προτάσεις του G. Allport για την ‘υπόθεση επαφής’ μεταξύ των δυο ομάδων με στόχο να μειωθεί η προκατάληψη της μιας απέναντι στην άλλη. Χρειάζεται να επισημανθεί πως η θεωρητική πρόταση του G. Allport παρουσιάζει δυσκολίες εφαρμογής στις περιπτώσεις μεγαλύτερων ομάδων. Στο ίδιο πλαίσιο, ενδιαφέρον προκαλούν και οι απόψεις του λογιστικού μοντέλου του Rothbart, σύμφωνα με το οποίο η αλλαγή των στερεοτύπων πραγματοποιείται σταδιακά με την αθροιστική έκθεση σε μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες. Κάθε μία μη επιβεβαιωτική πληροφορία διαφοροποιεί σταδιακά το στερεότυπο. Επομένως, όταν ένα άτομο δεχτεί πλήθος μη επιβεβαιωτικών πληροφοριών, το στερεότυπο αλλάζει. Οι μη επιβεβαιωτικές πληροφορίες φαίνεται ότι ευθύνονται για την δημιουργία

υποτύπων και διακρίσεων ανάμεσα στα μέλη της στερεοτυπικής ομάδας, με αποτέλεσμα την διάλυση της ομοιογένειας του στερεοτύπου. Έαν, λοιπόν, οι υπότυποι είναι αρκετά ισχυροί και η συχνότητά τους είναι μεγάλη, υπάρχουν πολλές πιθανότητες να αλλάξει η αρνητική προκατάληψη του ατόμου και να παύσει να υφίσταται το στερεότυπο. Φυσικά, χρειάζεται να ληφθούν υπόψη οι κοινωνικοποιητικές, συναισθηματικές και πολιτισμικές παράμετροι που επηρεάζουν διαφορετικά το κάθε άτομο.

Αναφορικά με τις θεωρίες περί των κινήτρων αλλαγής στερεοτύπων και μείωσης προκαταλήψεων, προαναφέρθηκαν οι θεωρητικές προτάσεις των Dunton & Fazio, Allen, Sherman & Klauer, Plant & Devine, Legault και Monteith. Οι Dunton & Fazio, εστιάζοντας στο μέγεθος κι όχι στο είδος των κινήτρων για προκατάληψη, επεσήμαναν ότι τα άτομα που είχαν μεγαλύτερα κίνητρα για να μειώσουν τις προκαταλήψεις τους εμφάνιζαν μειωμένες αντιδράσεις προκατάληψης, αλλά δεν ήλεγχαν τις λανθάνουσες μορφές διάκρισης, σε αντίθεση με τα άτομα που δεν είχαν ισχυρά κίνητρα για να μειώσουν τις προκαταλήψεις τους, τα οποία δεν είχαν διαφορές στις άμεσες και λανθάνουσες μορφές διάκρισης. Οι Allen, Sherman & Klauer, μελετώντας τις λανθάνουσες μορφές προκατάληψης και την επιρροή που ασκεί στην ανάπτυξή τους το θετικό ή αρνητικό κοινωνικό πλαίσιο, κατέληξαν στο ότι η προκατάληψη μειώνεται όταν έχει προηγηθεί η παρουσίαση του ατόμου – στόχου σε ένα κοινωνικό πλαίσιο που θεωρείται θετικό. Οι Plant & Devine μίλησαν για τα εσωτερικά και εξωτερικά κίνητρα ανάπτυξης προκαταλήψεων και εστίασαν στην ισχυρή συσχέτιση των χαμηλών εσωτερικών κινήτρων μη προκατάληψης με την υιοθέτηση στερεοτύπων. Σε επόμενες μελέτες τους για την έκδηλη και άδηλη-λανθάνουσα προκατάληψη, επισημάνθηκε ότι τα άτομα με υψηλά εσωτερικά και χαμηλά εξωτερικά κίνητρα μη προκατάληψης είχαν μειωμένη έκδηλη προκατάληψη καθώς και μειωμένη λανθάνουσα προκατάληψη. Ακόμη, παρατηρήθηκε πως τα άτομα με υψηλά εξωτερικά κίνητρα μη προκατάληψης τείνουν να θέλουν να κρύψουν την προκατάληψη, ενώ τα άτομα με εσωτερικά κίνητρα μη προκατάληψης θέλουν να μειωθεί τόσο η ανιχνεύσιμη, όσο και η λανθάνουσα προκατάληψη. Οι ενδιάμεσες καταστάσεις κινήτρων δεν μελετώνται από τις εν λόγω ερευνητικές προτάσεις. Η Legault, χρησιμοποιώντας τη Θεωρία του Αυτοπροσδιορισμού, πρότεινε ότι οι άνθρωποι που αναγκάζονται να κρύψουν ή να μειώσουν την προκατάληψή τους εξαιτίας κοινωνικών πιέσεων, αλλά και οι άνθρωποι που δεν έχουν ισχυρά κίνητρα

για τη μείωσή της και δεν αποδέχονται τις αρχές της ισότητας, δεν θα έχουν μόνιμο περιορισμό των αρνητικών συνεπειών της προκατάληψης. Τέλος, η Monteith μίλησε για τα άτομα που παρουσιάζουν χαμηλότερη προκατάληψη και έχουν εσωτερικά κίνητρα να συμπεριφέρονται μη-προκατειλλημένα, εφόσον νιώθουν αρνητικά συναισθήματα για τον εαυτό τους, όταν φερθούν προκατειλλημένα. Το αρνητικό αυτό συναίσθημα βάζει σε εφαρμογή τους μηχανισμούς αυτορρύθμισης.

Ολοκληρώνοντας τις συμπερασματικές παρατηρήσεις της εργασίας αυτής, αξίζει να επισημανθεί η θεωρητική πρόταση του Fiske και των συνεργατών του σχετικά με τη διαφοροποίηση του περιεχομένου των στερεοτύπων από ομάδα σε ομάδα ανάλογα με το διομαδικό πλαίσιο, καθώς και η ύπαρξη δυο διαστάσεων της κοινωνικής αντίληψης, της θερμότητας και της ικανότητας. Για τις ομάδες που προσλαμβάνονται ως θερμές και ικανές, το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι αμιγώς θετικό, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς θετικά συναισθήματα όπως θαυμασμό και περηφάνια. Για τις ανταγωνιστικές και χαμηλού status ομάδες που προσλαμβάνονται ως ψυχρές και μη ικανές, το περιεχόμενο του στερεοτύπου είναι αμιγώς αρνητικό, ενώ αυτές οι ομάδες προκαλούν αμιγώς αρνητικά συναισθήματα όπως περιφρόνηση και αηδία. Παρ' όλα αυτά, τα στερεότυπα δεν είναι πάντα αμιγώς θετικά ή αρνητικά. Υπάρχουν και «μικτά» ή αμφίθυμα στερεότυπα, δηλαδή στερεότυπα για ομάδες που - ως προς τις δύο θεμελιώδεις διαστάσεις της θερμότητας και της ικανότητας - προσλαμβάνονται περισσότερο θετικά στη μια και λιγότερο θετικά στην άλλη διάσταση.

Ορισμένα από τα αποτελέσματα της παρούσας ερευνητικής προσπάθειας είναι δυνατό να συνδυαστούν και να γίνουν ευρύτερα κατανοητά, έχοντας παραθέσει τα βασικότερα στοιχεία των ερευνών και θεωρητικών προτάσεων σχετικά με τις διακρίσεις, τα στερεότυπα και τις προκαταλήψεις. Οι ερωτώμενοι έδειξαν ότι αντιλαμβάνονται ως περιστατικό διάκρισης μόνο την περίπτωση του ομοφυλόφιλου ζευγαριού κι όχι του ζευγαριού roma ή Αλβανών. Αξίζει, επίσης, να επισημανθεί ότι εντοπίστηκαν διαφορές μεταξύ των συνθηκών ως προς την απόδοση της αντιπαλότητας στις «προκαταλήψεις του κ. Αποστόλου». Αυτές είναι στατιστικά σημαντικές, με τους ερωτώμενους στις συνθήκες «Gay» και, σε μικρότερο βαθμό, «Roma» να υιοθετούν τη συγκεκριμένη απόδοση περισσότερο από ό,τι στη συνθήκη «Αλβανοί». Επίσης στατιστικά σημαντικές είναι οι διαφορές μεταξύ συνθηκών ως προς την απόδοση της αντιπαλότητας «φόβο της οικογένειας Αποστόλου να μην

επιηρεαστούν τα παιδιά τους από το κακό παράδειγμα». Εδώ, η συγκεκριμένη απόδοση υιοθετήθηκε περισσότερο από τους ερωτώμενους στη συνθήκη «Gay» από ό,τι στις άλλες δυο συνθήκες. Κατά συνέπεια, φαίνεται πως δεν αντιμετωπίζονται όλες οι μειονότητες το ίδιο και δεν γίνονται αντιληπτές από τους ερωτώμενους με τον ίδιο τρόπο. Το γεγονός αυτό επιβεβαιώνεται κι από τα αποδιδόμενα χαρακτηριστικά στον μειονοτικό στόχο – Κώστα και στον μη μειονοτικό δράστη – κ. Αποστόλου. Η αλληλεπίδραση υπήρξε στατιστικά σημαντική ως προς το χαρακτηριστικό «καλοπροαίρετος». Μία τάση προς το στατιστικά σημαντικό επίπεδο διαπιστώνουμε επίσης και ως προς το χαρακτηριστικό «ζεστός άνθρωπος». Παρατηρώντας τους μέσους όρους για τα συγκεκριμένα χαρακτηριστικά, διαπιστώνουμε ότι ο μη-μειονοτικός κ. Αποστόλου θεωρήθηκε πολύ πιο καλοπροαίρετος και ζεστός άνθρωπος από τον μειονοτικό Κώστα, όταν ο τελευταίος παρουσιαζόταν ως Gay ή Roma. Αντίθετα, η διαφορά ανάμεσα στους δύο χαρακτήρες όταν ο Κώστας παρουσιαζόταν ως Αλβανός ήταν πολύ μικρή ή αμελητέα. Βλέπουμε, συνεπώς, ότι τα χαρακτηριστικά που αποδόθηκαν στον μειονοτικό και τον μη-μειονοτικό χαρακτήρα διαφοροποιούνται εν μέρει ανάλογα με την μειονότητα για την οποία πρόκειται: Όταν ο μειονοτικός στόχος ήταν Αλβανός δεν υπήρχε διαφορά, ενώ όταν ήταν Gay ή Roma θεωρούνταν πολύ λιγότερο καλοπροαίρετος και ζεστός από ό,τι η μη-μειονοτικός χαρακτήρας του σεναρίου.

Βασική υπόθεση ήταν ότι οι μειονοτικές ομάδες θα δεχθούν χαρακτηριστικά που παραπέμπουν σε διάκριση και σχετίζονται με την έννοια της θερμότητας από το Μοντέλο του Περιεχομένου των Στερεοτύπων, έναν από τους κεντρικούς άξονες της εν λόγω θεωρίας. Πράγματι, βρέθηκε οι ερωτώμενοι θεώρησαν ότι το περιστατικό αφορούσε διάκριση όταν αφορούσε ένα gay ζευγάρι, παρά ένα ζευγάρι roma, ή, ακόμα περισσότερο, ένα ζευγάρι Αλβανών. Ακόμη, βρέθηκε στατιστικά σημαντική αλληλεπίδραση ως προς τα χαρακτηριστικά «καλοπροαίρετος» και «ζεστός άνθρωπος». Βλέπουμε, συνεπώς, ότι τα χαρακτηριστικά που αποδόθηκαν στον μειονοτικό και τον μη-μειονοτικό χαρακτήρα διαφοροποιούνται εν μέρει ανάλογα με την μειονότητα για την οποία πρόκειται: Όταν ο μειονοτικός στόχος ήταν Αλβανός δεν υπήρχε διαφορά, ενώ όταν ήταν Gay ή Roma θεωρούνταν πολύ λιγότερο καλοπροαίρετος και ζεστός από ό,τι η μη-μειονοτικός χαρακτήρας του σεναρίου.

Ακόμη μια υπόθεση ήταν ότι ένα περιστατικό διάκρισης θα ερμηνευτεί με διαφορετικό τρόπο, ανάλογα με το ποιούς συγκεκριμένους μειονοτικούς στόχους

αφορά. Τα αποτελέσματα της έρευνας έδειξαν να την επιβεβαιώνουν, δεδομένου ότι οι απαντήσεις των ερωτώμενων διέφεραν μεταξύ των πειραματικών συνθηκών σε στατιστικά σημαντικό επίπεδο μόνο ως προς το κατά πόσο επρόκειτο για περιστατικό διάκρισης σε βάρος κάποιας ομάδας. Συγκεκριμένα, οι ερωτώμενοι θεώρησαν ότι το περιστατικό αφορούσε διάκριση όταν αφορούσε ένα gay ζευγάρι, παρά ένα ζευγάρι roma, ή, ακόμα περισσότερο, ένα ζευγάρι Αλβανών.

Ως προς τους περιορισμούς της έρευνας, σημειώνεται ότι το δείγμα των φοιτητών που έλαβαν μέρος στην πειραματική διαδικασία είναι περιορισμένο για να μπορούμε να το θεωρήσουμε αντιπροσωπευτικό του πληθυσμού των νέων στην Ελλάδα, όμως θα μπορούσε να χαρακτηριστεί ομοιογενές, καθώς πρόκειται κατά βάση για φοιτητές πρώτων ετών του Πολιτικού τμήματος του Πανεπιστημίου Κρήτης. Ωστόσο, η προσθήκη συμμετεχόντων που προέρχονται από διαφορετικά περιβάλλοντα της Ελλάδας και με διαφορετικό ηλικιακό και μορφωτικό υπόβαθρο, θα βοηθούσε περισσότερο να αναδειχθούν οι αντιλήψεις της σύγχρονης ελληνικής κοινωνίας και των στερεοτύπων που αυτή εκφράζει. Εν κατακλείδι, συνίσταται η διεξαγωγή μιας διαχρονικής έρευνας η οποία θα καταγράφει τις αλλαγές που τυχόν εντοπίζονται με το πέρασμα των χρόνων στο περιεχόμενο των στερεοτύπων και των κοινωνικών αντιλήψεων που υπάρχουν στην ελληνική κοινωνία.

7 ΒΙΒΛΙΟΓΡΑΦΙΚΕΣ ΑΝΑΦΟΡΕΣ

7.1 Ελληνόγλωσση βιβλιογραφία:

1. Λαμπρίδης, Ε. Α. (2004). *Σtereότυπο, Προκατάληψη, Κοινωνική Ταυτότητα. Μελετώντας τις δυναμικές της κοινωνικής αναπαράστασης για τους τσιγγάνους*. Αθήνα: Gutenberg – Γιώργος & Κώστας Δαρδανός.
2. Χατζή, Α. (2000). *Εισαγωγή στην Ψυχολογία*, Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
3. Χατζή, Α. & Hewstone, M. (1999). Γνωστικά μοντέλα αλλαγής στερεοτύπων: ο ρόλος της τυπικότητας των υποδειγμάτων, *Ψυχολογία*, τεύχ.6, 2.

7.2 Ξενόγλωσση βιβλιογραφία:

1. Adorno, T. W., Frenkel-Brunswik, E., Levinson, D. J. & Sanford, R. M. (1950). *The authoritarian personality*. New York: Harper.
2. Allen, T.J., Sherman, J.W., & Klauer, K.C. (2010). Social context and the selfregulation of implicit bias. *Group Processes and Intergroup Relations*, 13, 137- 149.
3. Allport, G. W. (1954). *The nature of prejudice*. Reading, M.A.: Addison-Wesley.
4. Barden, J., Maddux, W. W., Petty, R. E., & Brewer, M. B. (2004). Contextual Moderation of Racial Bias: The Impact of Social Roles on Controlled and Automatically Activated Attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 87(1), 5-22.
5. Bartol, K. M. & Butterfield, D. A. (1976). Sex effects in evaluating leaders. *Journal of Applied Psychology*, 61, 446-454.
6. Batson, C. D., Schoenrade, P. & Ventis W. L. (1993). *Religion and the individual: A social-psychological perspective*. New York: Oxford University Press.

7. Bourdieu, P., Chamboredon, J.C. & Passeron, J.C. (2007). *Η Τέχνη του Κοινωνιολόγου*. Μτφρ. Ε. Γιαννοπούλου, Δ. Φιλιππουπολίτης. Αθήνα: Μεταίχμιο.
8. Boverman, I. K., Boverman, D. M., Clarkson, F. E., Rosenkrantz, P. S. & Vogel, S. R. (1970). Sex-role stereotypes and clinical judgments of mental health. *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, Vol 34(1), Feb 1970, 1-7.
9. Brown, R. J. (1995). *Prejudice: Its social psychology*. Oxford, UK: Blackwell.
10. Brown, R. J. (1996). Tajfel's contribution to the reduction of intergroup conflict. In W. P. Robinson (ed.), *Social Groups and identities: Developing the legacy of Henry Tajfel*, (pp. 169-189). Oxford, UK: Butterworth-Heinemann.
11. Brigham, J. C. (1971). Ethnic stereotypes. *Psychological Bulletin*, 76(1), 15-38.
12. Brown, R. (1965). *Social psychology*. New York: Free Press.
13. Campbell, D. T. (1956). Enhancement of contrast as a composite habit. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 53, (pp. 350-355).
14. Cardwell, M. (1996). *Dictionary of Psychology*. Chicago IL: Fitzroy Dearborn.
15. Crandall, C. S. (1994). Prejudice against fat people: Ideology and self-interest. *Journal of Personality and Social Psychology*, 66 (pp. 882-894).
16. Crocker, J., Major, B. (1989). Social stigma and self-esteem: The self-protective properties of stigma. *Psychology Review*, 96, (pp. 608-630).
17. Crocker, J., Major, B. & Steele, C. (1998). Social stigma. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (eds), *The handbook of social psychology* (4th ed. Vol. 2, pp. 504-553). New York: McGraw-Hill.
18. Crocker, J., Major, B. (1994). Reactions to stigma: The moderating role of justifications. In M. P. Zanna and J. M. Olson (eds), *The psychology of prejudice: The Ontario Symposium* (Vol. 7, pp. 289-314). Hillsdale, NJ: Erlbaum.

19. Crosby, F., Bromley, S. & Saxe, L. (1980). Resent Unobtrusive studies of black and white discrimination and prejudice: A literature review. *Psychological Bulletin*, 87, (pp. 546-563).
20. Cuddy, A. J. C., Fiske, S. T., & Glick, P. (2007). The BIAS map: Behaviors from intergroup affect and stereotypes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 92, 631-648.
21. Cuddy, A.J.C., Fiske, S.T., & Glick, P. (2008). Warmth and competence as universal dimensions of social perception: The stereotype content model and the BIAS map. In M.P. Zanna (Ed.), *Advances in Experimental Social Psychology*, 40, 61-149. New York: Academic Press.
22. Cuddy, A., Fiske, S., Kwan, V., Glick, P., Demoulin, S., Leyens, J-Ph., et al. (2009). Stereotype content model across cultures: Towards Universal similarities and some differences. *British Journal of Social Psychology*, 48, 1–33.
23. Deaux, K. (1985). Sex and gender. *Annual Review of Psychology*, 36, (pp. 49-81).
24. Deaux, K. & LaFrance, M. (1998). Gender. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (eds), *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 1, pp. 788-827). New York: McGraw-Hill.
25. Deci, E.L. & R.M. Ryan (1985). *Intrinsic Motivation and Self-Determination in Human Behavior*. New York: Plenum.
26. Deci, E.L. & R.M. Ryan (eds.) (2002). *Handbook of Self-Determination Research*. New York: University of Rochester Press.
27. Devine, P. G., & Elliot, A. J. (1995). Are Racial Stereotypes Really Fading? The Princeton Trilogy Revisited. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 21(11), 1139–1150.

28. Devine, P. G., Plant, E. A., Amodio, D. M., Harmon-Jones, E., & Vance, S. L. (2002). The regulation of explicit and implicit race bias: The role of motivations to respond without prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 835–848.
29. Duckitt, J.H. (1992). *The Psychology of Prejudice*, New York: Praeger Publishers.
30. Dunton, B.C., & Fazio, R.H. (1997). An individual difference measure of motivation to control prejudiced reactions., *Personality and Social Psychology Bulletin*, 23, 316-326.
31. Durante, F., Capozza, D., & Fiske, S. T. (2010). The Stereotype Content Model: The Role Played by Competence in Inferring Group Status. *TPM. Testing, Psychometrics, Methodology in Applied Psychology*, 17(4), 187-199.
32. Dutton, D. G. & Lake, R. (1973). Threat of own prejudice and reverse discrimination in interracial situations. *Journal of Personality and Social Psychology*, 28 (pp. 94-100).
33. Eagly, A. H. (2003). Few women at the top: How role incongruity produces prejudice and the glass ceiling. In D. van Knippenberg & M. A. Hogg (eds) *Leadership and power: Identity processes in groups and organizations* (pp. 79-93). London: Sage.
34. Eagly, A. H. & Wood, W. (2002). A cross-cultural Analysis of the Behaviour of Women and men: Implications for the origins of sex differences. *Psychological Bulletin*, 128, 5.
35. Fajardo, D. M. (1985). Author race, essay quality and reverse discrimination. *Journal of Applied Psychology*, 15 (pp. 255-268).

36. Fiske, S. T. (1998). Stereotyping, prejudice and discrimination. In D. T. Gilbert, S. T. Fiske & G. Lindzey (eds), *The handbook of social psychology* (4th ed., Vol. 2, pp. 357-414). New York: McGraw-Hill.
37. Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., & Glick, P. (2007). Universal dimensions of social cognition: Warmth, then competence. *Trends in Cognitive Science*, 11, 77–83.
38. Fiske, S. T., Cuddy, A. J. C., Glick, P., & Xu, J. (2002). A model of (often mixed) stereotype content: Competence and warmth respectively follow from perceived status and completion. *Journal of Personality and Social Psychology*, 82, 878-902.
39. Gaertner, S. L., Dovidio, J. F. (1986). The aversive form of racism. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (eds), *Prejudice, discrimination and racism* (pp. 61-89). New York: Academic Press.
40. Giddens, A. (2002). *Κοινωνιολογία* (μτφρ.& επιμ.) Δ. Τσαούσης. Αθήνα: Εκδόσεις Gutenberg.
41. Gilbert, G. M. (1951). Stereotype persistence and change among college students. *The Journal of Abnormal and Social Psychology*, 46(2), 245-254.
42. Glick, P., Fiske, S. T. (1996). The ambivalent sexism inventory: Differentiating hostile and benevolent sexism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 70 (pp. 491-512).
43. Goffman, E. (2001). *Στιγμα: Σημειώσεις για τη διαχείριση της φθαρμένης ταυτότητας*. Μτφρ. Δήμητρα Μακρυνιώτη. Αθήνα: Εκδόσεις Αλεξάνδρεια.
44. Gosselin, C., Wilson, G. (1980). *Sexual Variations*. New York: Simon & Shuster.
45. Gutek, B. A. (1985). *Sex and the workplace*. San Fransisco, CA: Jossey-Bass.
46. Hamilton, P. (2003). Ο Διαφωτισμός και η Γέννηση της Κοινωνικής Επιστήμης. Στο: Hall, S., Gieben, B. *Η διαμόρφωση της Νεωτερικότητας. Οικονομία,*

- Κοινωνία, Πολιτική, Πολιτισμός*. Μτφρ. Θανάσης Τσακίρης και Βίκτωρ Τσακίρης. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας (σσ. 41-113).
47. Hass, R. G., Katz, I., Rizzo, N., Bailey, J. & Eisenstadt, D. (1991). Cross-racial appraisal as related to attitude ambivalence and cognitive complexity. *Personality and Psychology Bulletin*, 17 (pp. 83-92).
48. Hogg, M.A., Vaughan, G.M., (2010), *Κοινωνική Ψυχολογία*. Επιμέλεια, Αλεξάνδρα Χατζή, Μετάφραση, Ερρίκος Βασιλικός & Αλέξης Αρβανίτης. Αθήνα: Gutenberg.
49. Izraeli, D. N., Izraeli, D. (1985). Sex effects in evaluating leaders: A replication study. *Journal of Applied Psychology*, 70, (pp. 540-546).
50. Jenkins, R. (2007). *Κοινωνική Ταυτότητα*. Μτφρ. Κατερίνα Γεωργοπούλου. Αθήνα: Εκδόσεις Σαββάλας.
51. Jost, J. T., & Banaji, M. R. (1994). The role of stereotyping in system-justification and the production of false consciousness. *British Journal of Social Psychology*, 33, 1–27.
52. Jost, J. T. & Hunyadi, O. (2002). The psychology of system justification and the palliative function of ideology. *European Review of Social Psychology*, 13, (pp. 111-153).
53. Judd, C.M., James-Hawkins, L., Yzerbyt, V.Y., & Kashima, Y. (2005). Fundamental dimensions of social judgment: Understanding the relations between judgments of competence and warmth. *Journal of Personality and Social Psychology*, 89, 899–913.
54. Jussim, L., Fleming, C. (1996). Self-fulfilling prophecies and the maintenance of social stereotypes: The role of dyadic interactions and social forces. In C. N.

Macrae, C. Stangor & M. Hewstone (eds), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 161-192). New York: Guilford Press.

55. Karlins, M., Coffman, T. L., & Walters, G. (1969). On the fading of social stereotypes: Studies in three generations of college students. *Journal of Personality and Social Psychology*, 13(1), 1-16.
56. Katz, D. ,& Braly, K. (1933). Racial stereotypes in one hundred college students. *Journal of Abnormal and Social Psychology*, 28, 280-290.
57. Kay, A. C., Jost, J. T., & Young, S. (2005). Victim Derogation and Victim Enhancement as Alternate Routes to System Justification. *Psychological Science*, 16(3), 240–246.
58. Kervyn, N., Fiske, S.T., & Yzerbyt, Y. (2013). Integrating the stereotype content model (warmth and competence) and the Osgood semantic differential (evaluation, potency, and activity). *European Journal of Social Psychology*, 43, 673–681.
59. Kinder, D. R. & Sears, D. O. (1981). Symbolic racism vs. threats to the good life. *Journal of Personality and Social Psychology*, 40 (pp. 414-431).
60. Legault, L., Green-Demers, I., Grant, P., & Chung, J. (2007). On the self-regulation of implicit and explicit prejudice: A Self-Determination Theory perspective. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 33, 732-749.
61. Lorenzi-Cioldi, F. & Clemence, A. (2001). Group processes and the construction of social representations. In M. A. Hogg & R. S. Tindale (eds), *Blackwell handbook of social psychology: Group processes* (pp. 311-333). Oxford, UK: Blackwell.

62. Lorenzi-Cioldi, F., Eagly, A. H. & Stewart, T. L. (1995). Homogeneity of gender groups in memory. *Journal of Experimental Social Psychology*, 31, (pp. 193-217).
63. Mackie, D. M., Hamilton, D. L., Susskind, J. & Rosselli, F. (1996). Social psychological foundations of stereotype formation. In C. N. Macrae, C. Stangor & M. Hewstone (eds), *Stereotypes and stereotyping* (pp. 41-78). New York: Guilford.
64. McConahay, J. G. (1986). Modern racism, ambivalence and the modern racism scale. In J. F. Dovidio & S. L. Gaertner (eds), *Prejudice, discrimination and racism* (pp. 91-125). New York: Academic Press.
65. Monteith, M. J., & Mark, A. Y. (2005). Changing one's prejudiced ways: Awareness, affect, and self-regulation. In W. Stroebe, & M. Hewstone (Eds), *European Review of Social Psychology*, 16, 113–154.
66. Moscovici, S. (1983). The phenomenon of social representations. In R. M. Farr & S. Moscovici (eds), *Social Representations* (pp. 3-69). Cambridge, UK: Cambridge University Press.
67. Moscovici, S. (2008). *Psychoanalysis: Its Image and Its Public*. Translation, David Macey. Cambridge, UK: Polity Press.
68. Plant, E.A., & Devine, P.G. (1998). Internal and external motivation to respond without prejudice. *Journal of Personality and Social Psychology*, 75, 811-832.
69. Plant, E.A., & Devine, P.G. (2009). The active control of prejudice: Unpacking the intentions guiding control efforts. *Journal of Personality and Social Psychology*, 96, 640-652.

70. Rogers, R. W. & Prentice-Dunn, S. (1981). Deindividuation and anger-mediated interracial aggression: Unmasking regressive racism. *Journal of Personality and Social Psychology*, 41 (pp. 63-73).
71. Rosenberg, S., Nelson, C., & Vivekananthan, P. S. (1968). A multidimensional approach to the structure of personality impressions. *Journal of Personality and Social Psychology*, 9, 283–294.
72. Rosenfield, D., Greenberg, J., Folger, R. & Borys, R. (1982). Effect of an encounter with a Black panhandler on subsequent helping for Blacks: Tokenism or conforming to a negative stereotype? *Personality and Social Psychology Bulletin*, 8 (pp. 664-671).
73. Sherif, M. (1988). *The Robbers Cave Experiment. Intergroup Conflict and Cooperation*. Middletown, Connecticut: Westleyan University Press.
74. Sherif, M., Harvey, O. J., White, B. J., Hood, W. & Sherif, C. (1961). *Intergroup conflict and cooperation: The robbers' cave experiment*. Norman, OK: University of Oklahoma Institute of Intergroup Relations.
75. Steele, C. M. & Aronson, J. (1995). Stereotype vulnerability and the intellectual test performance of African-Americans. *Journal of Personality and Social Psychology*, 69, (pp. 797-811).
76. Stroebe, W. & Diehl, M. (1994). Why groups are less effective than their members: On productivity losses in idea-generating groups. *European Review of Social Psychology*, 5, (pp. 271-303).
77. Tajfel, H. & Turner, J. C. (1979). An integrative theory of intergroup conflict. In W.G. Austin & S. Worchel (eds), *The social psychology of intergroup relations* (pp. 33-47). Monterey, CA: Brooks/Cole.

78. Tajfel, H. & Turner, J. C. (1986). The Social Identity Theory of Intergroup Behaviour. *Political Psychology* (pp. 276-293).
79. Tajfel, H. & Wilkes, A. L. (1963). Classification and quantitative judgement. *British Journal of Psychology*, 54, (pp. 101-114).
80. Triandis, H. C. (1995). Individualism and collectivism. Boulder, CO: Westview Press.
81. Walton, G. M., Cohen, G. L. (2003). Stereotype lift. *Journal of Experimental Social Psychology*, 39 (pp. 456-467).
82. Wetherell, M. S. (1987). Social identity and group polarization. In J.C. Turner, M.A. Hogg, P. J. Oakes, S. D. Reicher & M. S. Wetherell, *Rediscovering the social group: A self-categorization theory* (pp. 142-170). Oxford, UK: Blackwell.
83. Wittenbrink, B., Judd, C. M., & Park, B. (2001). Spontaneous prejudice in context: Variability in automatically activated attitudes. *Journal of Personality and Social Psychology*, 81, 815–827.
84. Wojciszke, B. (1994). Multiple meanings of behavior: Construing actions in terms of competence or morality. *Journal of Personality and Social Psychology*, 67, 222–232.
85. Wright, S. C., Taylor, D. M. (2003). The social psychology of cultural diversity: Social stereotyping, prejudice and discrimination. In M. A. Hogg & Cooper (eds), *The Sage handbook of social psychology* (pp. 432-457). London: Sage.
86. Yzerbyt, V.Y., Kervyn, N., & Judd, C.M. (2008). Compensation versus halo: The unique relations between the fundamental dimensions of social judgment. *Personality and Social Psychology Bulletin*, 34, 1110–1123.

8 ΠΑΡΑΡΤΗΜΑ: ΕΡΩΤΗΜΑΤΟΛΟΓΙΑ ΕΡΕΥΝΑΣ

Η συγκεκριμένη έρευνα αφορά μια ποικιλία θεμάτων, για τα οποία καλείστε να εκφράσετε την προσωπική σας άποψη.

Σχετικά με την σύντομη ιστορία που ακολουθεί, χρειάζεται να απαντήσετε σε ορισμένα ερωτήματα, με βάση τις εντυπώσεις και τις ιδέες σας περί αυτής, καθώς επίσης και για ορισμένα γενικότερα θέματα.

*Όλες οι απαντήσεις αφορούν τις **προσωπικές σας απόψεις**, άρα, οποιαδήποτε απάντηση, θεωρείται ορθή.*

*Παρακαλείστε, αφού διαβάσετε με προσοχή το κείμενο, να προχωρήσετε στην **απάντηση όλων των ερωτήσεων** που ακολουθούν, **με τη σειρά που εμφανίζονται**.*

*Τα ερωτηματολόγια είναι **ανώνυμα** και δεν θα πρέπει να συμπληρώσετε τα προσωπικά σας στοιχεία, εκτός από τις πληροφορίες που ζητούνται στο τέλος του ερωτηματολογίου, σχετικά με το φύλο και την ηλικία σας.*

Η παρακάτω ιστορία αποτελεί μια μελέτη περίπτωσης. Παρακαλείστε να διαβάσετε το κείμενο με μεγάλη προσοχή και στη συνέχεια, να απαντήσετε στις ερωτήσεις που ακολουθούν. Μετά την ανάγνωση της ιστορίας, απαντήστε σε όλες τις ερωτήσεις με τη σειρά που εμφανίζονται, χωρίς να γυρίζετε πίσω σε αυτό.

Η ιστορία που πρόκειται να ακολουθήσει αφορά ένα νέο, τον Κώστα, και ειδικότερα, τους διαπληκτισμούς που έχει με τους γείτονές του σε καθημερινή βάση. Εκείνος κατοικεί σε ένα διαμέρισμα σε ένα προάστιο της Θεσσαλονίκης με τη σχέση του.

Το ζευγάρι δουλεύει κάποιες ώρες της ημέρας σε μια καφετέρια της περιοχής. Στον ελεύθερο χρόνο τους συνηθίζουν να κάθονται στο σπίτι και να ξεκουράζονται. Η καθημερινότητά τους είναι αρκετά ευχάριστη και οι ίδιοι είναι ικανοποιημένοι από αυτή και ευτυχισμένοι μεταξύ τους.

Τον τελευταίο μήνα μετακόμισε στο διπλανό σπίτι μια τετραμελής οικογένεια. Οι γείτονες γνωρίστηκαν, χωρίς να δείξουν ιδιαίτερο ενδιαφέρον οι μιν για τους δε. Πολύ γρήγορα, ο Κώστας αντιλήφθηκε πως η συμπεριφορά των γειτόνων του προς αυτούς ήταν αρκετά ψυχρή, παρά τις προσπάθειές τους να τους προσεγγίσουν φιλικά. Σε μια συζήτηση που είχε με τον πατέρα της οικογένειας, τον κ. Αποστόλου, πληροφορήθηκε πως έχουν αρκετά παράπονα από τον ίδιο και τη σχέση του, γιατί η τηλεόρασή τους ακούγεται συνεχώς και φωνάζουν και γελούν δυνατά, ενοχλώντας τους ίδιους και τα παιδιά τους στο διάβασμα και στην ξεκούρασή τους. Ο Κώστας, θέλοντας να διατηρήσει την ψυχραιμία του, εξήγησε στον κ. Αποστόλου ότι είναι βέβαιος πως σέβονται τις ώρες κοινής ησυχίας και δεν δημιουργούν φασαρία. Ο κ. Αποστόλου δεν πείστηκε από την εξήγηση του Κώστα.

(πρώτη εκδοχή τελευταίας παραγράφου)

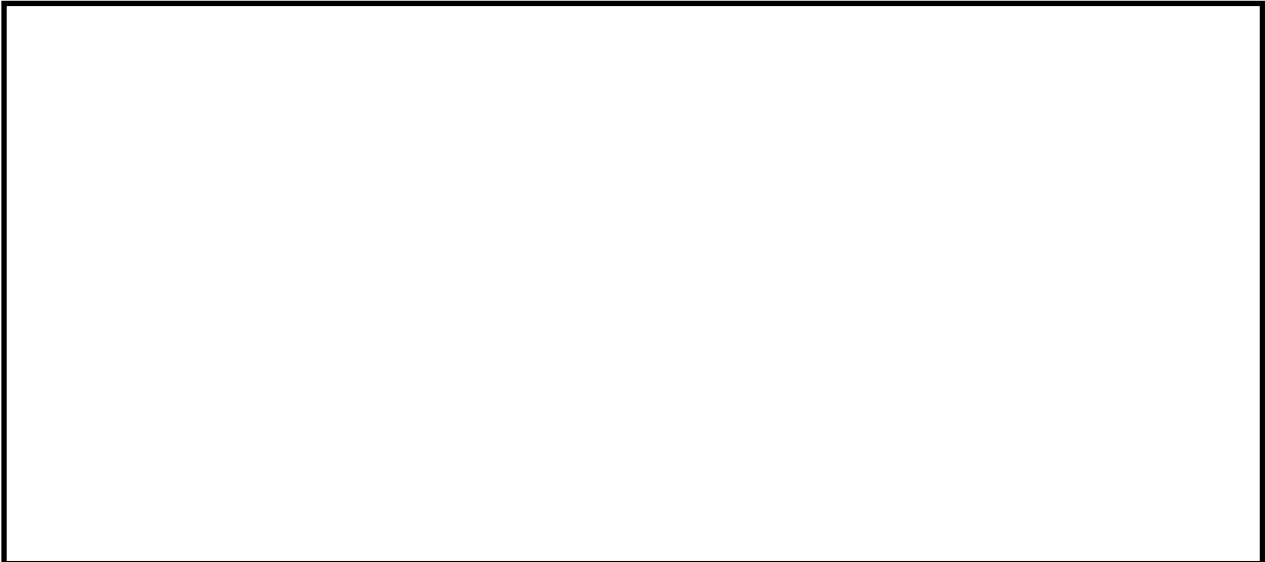
Ο Κώστας με την σύντροφό του, την Mimosα, που είναι και οι δυο αλβανικής καταγωγής, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.

(δεύτερη εκδοχή τελευταίας παραγράφου)

Ο Κώστας με τον σύντροφό του, τον Κυριάκο, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.

(τρίτη εκδοχή τελευταίας παραγράφου)

Ο Κώστας με την σύντροφό του, την Μαριτάνα, που είναι και οι δυο τσιγγάνικης καταγωγής, είναι αρκετά προβληματισμένοι με τη συμπεριφορά του κ. Αποστόλου. Δεν ξέρουν πώς να την εξηγήσουν και πώς να χειριστούν την περίεργη κατάσταση που έχει δημιουργηθεί.

- ❖ Όπως διαβάσατε στην ιστορία που προηγήθηκε, ο Κώστας με τη σχέση του, εργάζονται σε:
  - α) λογιστικό γραφείο
  - β) περίπτερο
  - γ) καφετέρια
  - δ) πολυεθνική

- ❖ Ο κ. Αποστόλου και η οικογένειά του ενοχλούνταν από τους γείτονές τους, τον Κώστα και τη σχέση του, λόγω:
  - α) της τηλεόρασης και των γέλιων τους
  - β) του αυτοκινήτου τους
  - γ) του κατοικίδιου ζώου τους
  - δ) των τσακωμών τους

- ❖ Όπως διαβάσατε, ο Κώστας και η σχέση του είναι:
  - α) gay
  - β) τσιγγάνοι
  - γ) αμερικάνοι
  - δ) αλβανοί

Στις ερωτήσεις που ακολουθούν, παρακαλείστε να γράψετε την προσωπική σας άποψη, με τη βοήθεια των αριθμών 1-7 και των φράσεων στα δυο άκρα των κλιμάκων. Ο αριθμός 4 εκφράζει ουδέτερη άποψη.

❖ Κατά πόσο θεωρείτε πως η παραπάνω ιστορία αφορά:

Συνηθισμένο πρόβλημα μεταξύ γειτόνων σε πόλεις

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΙΘΑΝΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΙΘΑΝΟ
----------------	---	---	---	---	---	---	---	------------------

Περιστατικό διάκρισης προς μια ορισμένη κοινωνική ομάδα

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΙΘΑΝΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΙΘΑΝΟ
----------------	---	---	---	---	---	---	---	------------------

Αποτέλεσμα της αποξενωμένης ζωής σε μια μεγαλούπολη

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΙΘΑΝΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΙΘΑΝΟ
----------------	---	---	---	---	---	---	---	------------------

Ψευδείς πεποιθήσεις του ζευγαριού ότι είναι στόχος διακρίσεων

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΙΘΑΝΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΙΘΑΝΟ
----------------	---	---	---	---	---	---	---	------------------

Απόδειξη της άποψης ότι οι σημερινές κοινωνικές σχέσεις είναι επιφανειακές

ΚΑΘΟΛΟΥ ΠΙΘΑΝΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑ ΠΟΛΥ ΠΙΘΑΝΟ
----------------	---	---	---	---	---	---	---	------------------

- ❖ Πόσο μεγάλο ρόλο πιστεύετε πως παίζει το καθένα από τα παρακάτω στις κακές σχέσεις των γειτόνων αυτών;

Η συμπεριφορά του ζευγαριού

ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟ ΡΟΛΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΟ ΡΟΛΟ
----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

Οι προκαταλήψεις της οικογένειας Αποστόλου

ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟ ΡΟΛΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΟ ΡΟΛΟ
----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

Η ελληνική κοινωνία που δεν είναι ακόμη έτοιμη να δεχθεί ανθρώπους σαν τον Κώστα και τη σχέση του

ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟ ΡΟΛΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΟ ΡΟΛΟ
----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

Οι παραδοσιακές και απαρχαιωμένες αντιλήψεις του κ. Αποστόλου

ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟ ΡΟΛΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΟ ΡΟΛΟ
----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

Ο φόβος της οικογένειας Αποστόλου να μην επηρεαστούν τα παιδιά τους από το κακό παράδειγμα

ΠΟΛΥ ΜΙΚΡΟ ΡΟΛΟ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΟΛΥ ΜΕΓΑΛΟ ΡΟΛΟ
----------------------------	---	---	---	---	---	---	---	-----------------------------

❖ Με βάση την ιστορία που διαβάσατε, φαντάζεστε πως ο Κώστας, ως χαρακτήρας, είναι περισσότερο:

ΚΑΛΟΠΡΟΑΙΡΕΤΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΚΑΚΟΠΡΟΑΙΡΕΤΟΣ
ΖΕΣΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΨΥΧΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΙΚΑΝΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΙΚΑΝΟΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΧΩΡΙΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ
ΦΙΛΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΡΙΣΤΙΚΟΣ
ΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ
ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΝΤΡΟΠΑΛΟΣ
ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΗΠΙΟΣ
ΛΟΓΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑΛΟΓΟΣ
ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ

❖ Με βάση την ιστορία που διαβάσατε, φαντάζεστε πως ο κ. Αποστόλου, ως χαρακτήρας, είναι περισσότερο:

ΚΑΛΟΠΡΟΑΙΡΕΤΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΚΑΚΟΠΡΟΑΙΡΕΤΟΣ
ΖΕΣΤΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΨΥΧΡΟΣ ΑΝΘΡΩΠΟΣ
ΙΚΑΝΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΙΚΑΝΟΣ
ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΜΕ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΘΡΩΠΟΣ ΧΩΡΙΣ ΔΥΝΑΤΟΤΗΤΕΣ
ΦΙΛΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΕΡΙΣΤΙΚΟΣ
ΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΑΝΑΞΙΟΠΡΕΠΗΣ
ΠΕΡΗΦΑΝΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΝΤΡΟΠΑΛΟΣ
ΔΙΕΚΔΙΚΗΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΗΠΙΟΣ
ΛΟΓΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑΛΟΓΟΣ

ΑΝΑΤΡΕΠΤΙΚΟΣ	1	2	3	4	5	6	7	ΠΑΡΑΔΟΣΙΑΚΟΣ
--------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------

- ❖ Εσείς προσωπικά, σε ποιο βαθμό συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις:

Καλό θα είναι, οι συμπεριφορές που δεν είναι κοινωνικά αποδεκτές, να μένουν κρυφές

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Η σημερινή ελληνική κοινωνία είναι ανεκτική σε ανθρώπους σαν τον Κώστα και τη σχέση του

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Η ελληνική τηλεόραση είναι γεμάτη από προκαταλήψεις και κοινωνικές διακρίσεις

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Οι σχέσεις μεταξύ των ατόμων είναι διαταραγμένες σήμερα, λόγω της κρίσης των παραδοσιακών αξιών

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Οι άνθρωποι που δεν αποδέχονται ανθρώπους σαν τον Κώστα και τη σχέση του, έχουν απαρχαιωμένες αντιλήψεις και χαμηλό μορφωτικό επίπεδο

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Όλοι οι άνθρωποι θα πρέπει να διεκδικούν τα δικαιώματά τους και να μην ντρέπονται

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Η ζωή των ανθρώπων θα γίνει καλύτερη, εάν προσπαθήσουν να συμβιβαστούν με το κυρίαρχο πολιτισμικό-κοινωνικό πρότυπο

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Κάποια μέλη κοινωνικών ομάδων αρνούνται να ενσωματωθούν στη σύγχρονη ελληνική κοινωνία

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Υπάρχουν ακόμη αρκετές προκαταλήψεις προς ορισμένες κοινωνικές ομάδες

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Η ελληνική κοινωνία δεν είναι ακόμη έτοιμη να αποδεχτεί ως ίσους όλους τους κατοίκους της χώρας

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

- ❖ Σχετικά με το περιστατικό που διαδραματίστηκε ανάμεσα στον Κώστα και τον κ. Αποστόλου, εσείς προσωπικά κατά πόσο συμφωνείτε ή διαφωνείτε με τις παρακάτω απόψεις;

Ο Κώστας και η σχέση του συμπεριφέρονται φυσιολογικά ως γείτονες

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Ο κ. Αποστόλου θα πρέπει να βρει λύση στην ενόχληση που δέχεται από τους γείτονές του και ο τρόπος που επιλέγει είναι ο καταλληλότερος

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Οι ανησυχίες του Κώστα και της σχέσης του σχετικά με τον λόγο της ενόχλησης του κ. Αποστόλου είναι βάσιμες

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Η συμπεριφορά του Κώστα και της σχέσης του θα έπρεπε να μην είναι τόσο ήπια και συγκρατημένη

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

Ο κ. Αποστόλου πραγματικά ενοχλείται από τον θόρυβο που προκαλεί ο Κώστας με τη σχέση του

ΔΙΑΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ	1	2	3	4	5	6	7	ΣΥΜΦΩΝΩ ΑΠΟΛΥΤΑ
--------------------	---	---	---	---	---	---	---	--------------------

❖ Κατά την προσωπική σας άποψη, ποιες κοινωνικές ομάδες είναι στόχος των σοβαρότερων διακρίσεων στην σύγχρονη ελληνική κοινωνία;

❖ Εσείς προσωπικά είστε:

Ελληνικής εθνικότητας, με ελληνική υπηκοότητα	
Ελληνικής εθνικότητας, με μη-ελληνική υπηκοότητα	
Άλλης εθνικότητας, με ελληνική υπηκοότητα	
Άλλης εθνικότητας, με μη-ελληνική εθνικότητα	

❖ Είστε:

Άνδρας

Γυναίκα

❖ Πόσο ετών είστε; .....

Σας ευχαριστώ πολύ για τη συμμετοχή σας στην έρευνα